

เอกสารวิจัย ฉบับที่ 223
Research Report No. 223

กระบวนการเรียนรู้ เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ อำเภอละแม จังหวัดชุมพร

Learning Process for Farmers' Self-Reliance
under New Farmers Development Project in Lamae District, Chumpon Province

รัชดา เพชรรัตน์

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด
79 ถ.งามวงศ์วาน แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ 10900
โทร. 0 2561 4567, 0 2561 4590-6 โทรสาร 0 2941 1230
E-mail : ACFT@co-opthai.com
www.co-opthai.com

พิมพ์ครั้งที่ : 1

จำนวนพิมพ์ : 500 เล่ม

กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร
ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม
จังหวัดชุมพร

Learning Process for Farmers' Self-Reliance
under New Farmers Development Project
in Lamae District, Chumphon Province

โดย

นางรัชดา เพชรรัตน์
นักวิชาการปฏิรูปที่ดินชำนาญการ

กลุ่มยุทธศาสตร์และการปฏิรูปที่ดิน
สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร
สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม
กรกฎาคม 2557

คำนำ

การศึกษากระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม จังหวัดชุมพร มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ศึกษาและพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรให้เกษตรกรมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์และวางแผนการพึ่งตนเองได้ โดยคัดเลือกกลุ่มเป้าหมายจากเกษตรกรที่เข้าอบรม หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ปี 2554 งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ใช้เครื่องมือและวิธีการถ่ายทอดความรู้เพื่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมจากเกษตรกรในหลายวิธี เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทั้งยังเป็นการจัดอบรมแบบมีส่วนร่วมและเกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมที่สามารถใช้เป็นต้นแบบในการจัดการเรียนรู้ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินงานโครงการฝึกอบรมหลักสูตรต่างๆ ได้ ต่อไป

รัชดา เพชรรัตน์

กรกฎาคม 2557

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณผู้บริหารของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ทุกท่านที่ได้หยิบยื่นโอกาสให้ได้เรียนรู้ ขอขอบคุณปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพรที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยฯ ขอขอบคุณพี่ๆ น้องๆ และคณะวิทยากรทุกท่านเป็นอย่างสูงที่ให้ความรู้ ให้คำปรึกษาในการทำงานวิจัยชิ้นนี้

งานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยดี โดยผู้วิจัยได้รับความร่วมมือจากปราชญ์ชาวบ้านฯ ผู้นำท้องถิ่น แกนนำเกษตรกร เกษตรกรทุกท่าน และหน่วยงานร่วมบูรณาการที่ให้ความร่วมมือกับการดำเนินงานวิจัยชิ้นนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างสูง ณ โอกาสนี้

รัชดา เพชรรัตน์

กรกฎาคม 2557

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์และวางแผนการพึ่งตนเอง ศึกษาและพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของการอบรมหลักสูตร การพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ปี 2554 โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งเน้นให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมและพัฒนาการเรียนรู้ให้มีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ข้อมูล การคัดเลือกพื้นที่แบบเจาะจงดำเนินงานภาคสนามในพื้นที่ตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม จังหวัดชุมพร กลุ่มตัวอย่าง 40 ราย จากการรับสมัคร ใช้เครื่องมือเก็บข้อมูลแบบ PRA (Participatory Rapid Appraisal) เพื่อสร้างการมีส่วนร่วม ใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ การทำสนทนากลุ่มย่อย ระยะเวลาในการทำงานวิจัย 10 เดือน (เดือนพฤศจิกายน 2553–เดือนสิงหาคม 2554)

ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ พบว่า การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้มี 5 ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา/เสนอปัญหา การมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง/กำหนดวิธีการ การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติจริง การมีส่วนร่วมในการได้รับผลจากการลงมือปฏิบัติ และการมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และประเมินผลด้วยตนเอง ผลการวิจัยทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วม ได้แก่ 1) วิธีการสร้างความรู้ 2) การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ 3) ภาษา 4) เครื่องมือที่เหมาะสม 5) วิทยากรและวิธีการถ่ายทอด 6) เวลาในการจัดการเรียนรู้ 7) กิจกรรมการเรียนรู้ และ 8) ปัญหาของเกษตรกร ทั้งได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร ทำให้ทราบว่าเกิดกระบวนการเรียนรู้ 3 ลักษณะ คือ กระบวนการสกัดความรู้แฝง กระบวนการพัฒนาความรู้ และกระบวนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งสามารถสรุปรูปแบบการเรียนรู้ 3 รูปแบบ คือ รูปแบบการเรียนรู้รายบุคคลแบบมีส่วนร่วม รูปแบบการเรียนรู้กลุ่มแบบร่วมมือ และรูปแบบการเรียนรู้แบบพึ่งพา ผลจากการศึกษาสรุปได้ว่าเกษตรกรมีความสามารถในการวิเคราะห์ข้อมูล นำประสบการณ์ที่ได้รับมาพัฒนาเป็นแผนพึ่งตนเอง ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงได้

Abstract

The objective of the research on Learning Process for Farmers' Self-Reliance under New Farmers Development Project in Lamae District, Chumphon Province, was to study the participation in learning process in order to enhance the farmers gaining analytical thinking skills and to be able to draw a plan for self-reliance. The studies and developments of the participatory learning process have been conducted throughout the training "Sustainable Farmers Development" under New Farmers Development Project in 2011. During the learning process, farmers could participate in every learning step and they were developed to obtain analytical thinking skills in data. This research has chosen a specific area, that is Tungkawad Sub-district, Lamae District, Chumphon Province. There were 40 samples selected from the recruitment. PRA (Participatory Rapid Appraisal) was used as the tool for collecting data. The collecting data methods were focused on a participatory observation, interviews and focus group in a period of time for 10 months (November 2010 – August 2011).

The study revealed that the participatory learning process was composed of five methods of participation in problem formulation, participation in direction and method formulation, participation in action, participation in the result of action and participation in self assessment and evaluation. These methods could indicate the factors, which affected farmer participation, including knowledge construction method, learning atmosphere, language and communication, appropriate tools, expert and knowledge transfer method, learning period, learning activities and farmers' problems. Moreover, the study of farmers' learning process showed three types of process, which were tacit knowledge formulation process, knowledge development process and knowledge construction process. In addition, three learning styles were also occurred during this research, i.e., participatory independent learning, collaborative learning and dependent learning. In conclusion, the result indicates that farmers have been able to develop analytical thinking skills in data and draw a plan for self-reliance according to the Sufficiency Economy Philosophy.

สารบัญเรื่อง

เนื้อหา	หน้า
คำนำ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ข
บทคัดย่อ	ค-ง
สารบัญเรื่อง	จ-ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ซ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย	2
1.3 คำถามการวิจัย	3
1.4 ขอบเขตการวิจัย	3
1.5 นิยามศัพท์	3
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
2.1 แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้	5
2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่	9
2.3 แนวคิดการพึ่งตนเอง	12
2.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม	14
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	16
2.6 กรอบแนวคิดของโครงการวิจัย	18
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	21
3.1 การคัดเลือกพื้นที่	21
3.2 ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย	21
3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	21
3.4 วิธีการดำเนินการวิจัย	22
3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล	36

สารบัญเรื่อง (ต่อ)

เนื้อหา	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษาบริบทชุมชน	37
4.1 ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ทำการวิจัย	37
4.2 สภาพทางสังคมของพื้นที่ทำการวิจัย	46
4.3 สภาพทางเศรษฐกิจของพื้นที่ทำการวิจัย	48
บทที่ 5 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	53
ตอนที่ 1 ผลการศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม	53
ตอนที่ 2 ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้	59
ตอนที่ 3 ผลการศึกษาและพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ของเกษตรกร	63
ข้อสรุปที่ได้จากการค้นพบ	67
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	69
6.1 สรุปผลการวิจัย	70
6.2 อภิปรายผล	74
6.3 ข้อเสนอแนะ	75
บรรณานุกรม	76
ประวัติผู้วิจัย	78

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
ตารางที่ 4.1	พัฒนาการชุมชนของพื้นที่วิจัย ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร	52
ตารางที่ 5.1	การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้	55

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
ภาพที่ 2.1	กรอบแนวคิดการวิจัย	19
ภาพที่ 3.1	การจัดเตรียมเครื่องมือในการดำเนินงานวิจัย	24
ภาพที่ 3.2	การใช้เครื่องมือ Time Line	26
ภาพที่ 3.3	การทำผังชุมชน	27
ภาพที่ 3.4	การทำเส้นทางการผลิต	29
ภาพที่ 3.5	การนำเสนอผลของการทำเส้นทางการผลิตกล้วยหอมทอง	29
ภาพที่ 3.6	การวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือ SWOT Analysis	30
ภาพที่ 3.7	การศึกษาฐาน ณ พิพิธภัณฑ์การเกษตรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภาคใต้ตอนบน สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร	31
ภาพที่ 3.8	การระดมสมองเพื่อสรุปผลการเรียนรู้	32
ภาพที่ 3.9	การนำเสนอข้อมูลเพื่อการพึ่งตนเอง	32
ภาพที่ 3.10	การวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือน	34
ภาพที่ 3.11	การประเมินหลังการจัดอบรม	35
ภาพที่ 3.12	การประเมินหลังการเรียนรู้	36
ภาพที่ 4.1	บ้านที่อยู่อาศัยของเกษตรกรในชุมชน	47
ภาพที่ 4.2	การตั้งบ้านเรือนของเกษตรกรในชุมชน	47
ภาพที่ 4.3	จุดรับซื้อกล้วยหอมทองในชุมชน	51
ภาพที่ 4.4	จุดรับซื้อปาล์มน้ำมันในชุมชน	51
ภาพที่ 5.1	การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้	61
ภาพที่ 5.2	รูปแบบกระบวนการเรียนรู้	66

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร (ส.ป.ก.ชุมพร) ได้รับมอบหมายให้ดำเนินโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน รองรับการหลานเกษตรกรในพื้นที่ปฏิรูปที่ดิน และนอกเขตปฏิรูปที่ดิน โดยการสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาการขาดความรู้ ขาดทักษะ ในการประกอบอาชีพและสามารถพัฒนาสู่การทำการเกษตรอย่างยั่งยืน โดยการจัดฝึกอบรมผ่าน ศูนย์ปราชญ์เกษตรเศรษฐกิจพอเพียง ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมพร ดำเนินการในปีงบประมาณ 2553 แล้ว จำนวน 170 ราย และมีแผนการดำเนินงานในปี 2554 จำนวน 150 ราย ในเขตปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร

เขตปฏิรูปที่ดินตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม จังหวัดชุมพร ประกอบด้วย 4 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 5, 6, 7 และ 8 ตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม จังหวัดชุมพร ซึ่ง ส.ป.ก.ชุมพร ได้ดำเนินการมอบเอกสารสิทธิ ส.ป.ก. 4-01 แล้ว จำนวน 494 ราย 690 แปลง 8,914-2-99 ไร่ สภาพพื้นที่ในเขตปฏิรูปที่ดินเป็นพื้นที่ราบเชิงเขาและที่ราบสูง ประชากรส่วนใหญ่ร้อยละ 95 ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำสวนยางพารา ปาล์มน้ำมัน และสวนผลไม้เล็กน้อย เช่น ทุเรียน ลองกอง และกล้วยหอมทอง

พ.ศ. 2550 สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ได้คัดเลือกผู้รู้ ปราชญ์ชาวบ้าน ศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนในพื้นที่ปฏิรูปที่ดินเพื่อเป็นปราชญ์เกษตรเศรษฐกิจพอเพียงในเขตปฏิรูปที่ดิน ส.ป.ก.ชุมพร ได้คัดเลือก นายทวีตร เครือสาย ปราชญ์ชาวบ้านที่มีความเชี่ยวชาญในการจัดทำแผนแม่บท ชุมชนและการจัดการองค์ความรู้ในชุมชน เป็นปราชญ์เกษตรเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งปราชญ์เกษตรฯ มีภูมิลำเนา อยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินตำบลละแม ซึ่งเป็นพื้นที่ติดต่อกับตำบลทุ่งควาต์ ทำให้ปราชญ์เกษตรฯ เสนอตำบลทุ่งควาต์ เป็นพื้นที่ขยายผลการเรียนรู้ต่อเนื่องจากตำบลละแม ที่ได้ดำเนินโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ปีงบประมาณ 2553 ประกอบกับตำบลทุ่งควาต์มีแกนนำที่ร่วมทำงานเป็นเครือข่ายจัดการทรัพยากร กลุ่มน้ำละแม ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มต่างๆ อาทิ กลุ่มปุ๋ยชีวภาพ กลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์ตำบลละแม กลุ่มแม่บ้าน เกษตรกร กลุ่มบ้านน้ำตก กลุ่มจัดบ้านจัดเมือง ฯลฯ ภารกิจหลักของเครือข่ายฯ จะดำเนินการในด้านการ จัดตั้งกองทุนส่งเสริมการจัดการทรัพยากรสนับสนุนให้เกิดแหล่งเรียนรู้ย่อยรายบุคคลด้านเศรษฐกิจพอเพียง (ครัวเรือนตัวอย่าง) การจัดการทุนในชุมชน (ออมทรัพย์และสวัสดิการชุมชน การจัดการเรียนรู้ท้องถิ่น) การจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยมีปราชญ์เกษตรฯ เป็นผู้ขับเคลื่อนการทำงานของเครือข่ายฯ การดำเนินงานนั้นกระจายใน 7 หมู่บ้านของตำบลละแมและตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม นอกจากการ ดำเนินงานข้างต้นแล้ว เครือข่ายฯ มีกิจกรรมการเรียนรู้อยู่ในแผนการดำเนินงานของเครือข่ายฯ ด้วย

แต่อย่างไรก็ตามการเรียนรู้ที่เกิดในเครือข่ายฯ สามารถทำได้เพียงกลุ่มแกนนำเป็นหลัก การขยายผลสู่เกษตรกรในพื้นที่ยังไม่ครอบคลุม ด้วยเหตุนี้แกนนำในพื้นที่ ปรากฏุเกษตรฯ และนักวิจัยจึงได้คัดเลือกพื้นที่ตำบลทุ่งควัววัด เข้าร่วมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ปี 2554 หลักสูตร การพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน โดยใช้โครงการฯ ดังกล่าวเป็นตัวขับเคลื่อนขยายเป้าหมายการเรียนรู้ในพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินอำเภอละแม จังหวัดชุมพร

จากการประสานแกนนำในพื้นที่และการดำเนินการจัดเวทีชุมชน เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2554 ผู้วิจัยได้ชี้แจงรายละเอียด ประชาสัมพันธ์ รับสมัครเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ ซึ่งในเวทีชุมชนดังกล่าวเกษตรกรได้ให้ข้อมูลถึงการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ทำสวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน สวนไม้ผล และกล้วยหอมทอง ลักษณะการปลูกแบบเชิงเดี่ยว มีการใช้ปุ๋ยเคมี/สารเคมีในแปลงเกษตรกรรมเป็นเวลานาน ขาดการปรับปรุงบำรุงดิน ไม่มีการตรวจวิเคราะห์ดิน มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้พบว่า ปัญหาในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของเกษตรกร ได้แก่ ปัญหาโรค/แมลงในสวนยางพารา ปาล์มน้ำมันผลผลิตลด ต้นทุนการผลิตสูง น้ำใช้ในภาคเกษตรไม่เพียงพอ ขาดแคลนน้ำในช่วงฤดูแล้ง ดินไม่สามารถกักเก็บน้ำ และการพังทลายหน้าดิน

จากการสังเกตและการพูดคุยกับเกษตรกร ทำให้ทราบว่าเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ส่วนใหญ่ประสบปัญหาเดียวกันและเกษตรกรที่ร่วมเสนอปัญหาเป็นเกษตรกรสูงอายุ เกษตรกรในวัยหนุ่มสาวมีน้อย การประกอบอาชีพของเกษตรกรส่วนใหญ่หันมาปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันเพิ่มขึ้น ลดปริมาณพื้นที่ปลูกผลไม้ เนื่องจากราคายางพาราและปาล์มน้ำมันเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกษตรกรเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มขึ้น การปรับเปลี่ยนวิธีการดำรงชีวิตจากชนบทไปเป็นสังคมเมือง การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภคในครัวเรือนลดลง การบริโภคอาหารสำเร็จรูปที่มีขายตามตลาดภายนอกชุมชนมากขึ้น ตลาดนัดภายในชุมชนเพิ่มมากขึ้นทำให้สะดวกสบายในการจับจ่ายใช้สอย ส่งผลให้เกษตรกรพึ่งพาภายนอกสูง

จากการพูดคุยในเรื่องต่างๆ ดังกล่าว ส่งผลให้กลุ่มเป้าหมาย ซึ่งประกอบด้วย แกนนำ เกษตรกรสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ผู้รู้ในชุมชน เห็นความสำคัญของปัญหาข้างต้น สนใจที่จะสร้างการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ด้วยตัวเอง จึงสมัครเข้าร่วมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ จำนวน 40 ราย และพร้อมที่จะร่วมทำงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่นักวิจัยได้เสนอในเวทีชุมชน เพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกร และเพื่อค้นหาคำตอบร่วมกันว่า โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม ในพื้นที่ตำบลทุ่งควัววัด สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกรได้

1.2 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์ และวางแผนการพึ่งตนเองได้
- 2) เพื่อศึกษาและพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าอบรม หลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ปี 2554

1.3 คำถามการวิจัย

โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม ในพื้นที่ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและพัฒนาการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกรได้อย่างไร

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1) ขอบเขตด้านพื้นที่ มีขอบเขตที่จะศึกษาในพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร ครอบคลุมพื้นที่ 2 หมู่บ้าน ประกอบด้วย หมู่ที่ 5 บ้านทับใหม่ และหมู่ที่ 7 บ้านหินลูกช้าง ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร

2) ขอบเขตด้านเนื้อหา ใช้การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ซึ่งศึกษาประเด็นสำคัญ ประกอบด้วย ประวัติชุมชน สภาพสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรของชุมชนทั้งในอดีตและปัจจุบัน การศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชน ศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้เพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ซึ่งผู้วิจัยได้ร่วมกับภาคีต่างๆ ในจังหวัดชุมพร (หน่วยงานสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์จังหวัดชุมพร ภาคเอกชนและปราชญ์เกษตรฯ) ร่วมจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมกับเกษตรกรเป้าหมายในพื้นที่เพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรมีความสามารถในการคิด วิเคราะห์ และวางแผนการพึ่งตนเองได้

3) ขอบเขตด้านประชากร เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร จำนวน 40 ราย กลุ่มเป้าหมายได้มาโดยการสมัครเข้าร่วมโครงการฯ ผ่านการทำเวทีชุมชน เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2554 โดยศึกษารูปแบบและกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร

4) ขอบเขตระยะเวลา การศึกษาวิจัยใช้เวลา 10 เดือน ตั้งแต่เดือน พฤศจิกายน 2553 ถึง สิงหาคม 2554

1.5 นิยามศัพท์

เพื่อให้การวิจัยมีขอบเขตที่ชัดเจนและมีความเข้าใจที่ถูกต้อง ในความหมายของศัพท์ที่ใช้ จึงกำหนดความหมายเฉพาะดังนี้

เกษตรกรรุ่นใหม่ หมายถึง เกษตรกรที่เป็นเกษตรกรเดิมทั้งในเขตและนอกเขตปฏิรูปที่ดินที่สมัครเข้าร่วมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ปี 2554 หลักสูตร การพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน วัตถุประสงค์เพื่อปรับเปลี่ยนแนวคิดและปรับปรุงรูปแบบการผลิตให้มีการพึ่งพาตนเอง ในพื้นที่ดำเนินการตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร

กระบวนการเรียนรู้ หมายถึง ขั้นตอน วิธีการ ที่จัดขึ้นเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงด้านความคิด พฤติกรรม โดยใช้การมองเห็น การได้ยิน การอ่าน การสอน การสัมผัส การซักถาม การทดลองปฏิบัติ การเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสิ่งเร้า เช่น ผู้สอน สื่อการสอน อุปกรณ์และเครื่องมือที่ใช้สนับสนุนการเรียนการสอน การสร้างแรงจูงใจที่กระทำต่อกลุ่มเป้าหมาย

การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถของแต่ละบุคคลที่จะช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุดและสามารถจัดการกับชีวิตของตนเองในด้านการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพเพื่อลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก

บริบทชุมชน หมายถึง การศึกษาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เงื่อนไขความเปลี่ยนแปลงของชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

การสรุปบทเรียน หมายถึง การนำผลที่ได้จากการเรียนรู้ การดำเนินงานมาวิเคราะห์ ทั้งด้านที่ดี และไม่ดี ให้เกิดเป็นความรู้เพื่อนำมาพัฒนา/ปรับปรุงการดำเนินงานและสามารถถ่ายทอดให้บุคคลอื่นได้รับรู้

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1) เกิดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร
- 2) ต้นแบบการจัดการเรียนรู้ หลักสูตร การพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน ตามโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่จังหวัดชุมพร
- 3) สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินงานโครงการฝึกอบรมหลักสูตรต่างๆ ได้

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) เรื่องกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม จังหวัดชุมพร ผู้วิจัยได้ศึกษา รวบรวม ค้นคว้า แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปเป็นสาระสำคัญและประเด็นของการศึกษาได้ดังต่อไปนี้

- 1) แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้
- 2) แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของผู้ใหญ่
- 3) แนวคิดการพึ่งตนเอง
- 4) แนวคิดทฤษฎีการมีส่วนร่วม
- 5) งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้

2.1.1 ความหมายของการเรียนรู้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526: 93) ให้คำจำกัดความของการเรียนรู้ คือ กระบวนการของปัจเจกชนมีการเปลี่ยนแปลงความประพฤติของเขา โดยการกระทำของเขา พฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงอาจเป็นในรูปของการเปลี่ยนแปลงให้ความรู้ หรือสิ่งที่เขาทราบ การเปลี่ยนแปลงด้านทักษะหรือสิ่งที่เขาทำ เช่น ทักษะการคิด ทักษะการทำการและการเปลี่ยนแปลงทางทัศนคติหรือสิ่งที่เรารู้สึก

ประสิทธิ์ ทองอุ่น (2542: 24) กล่าวว่า การเรียนรู้ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ ซึ่งต้องตระหนักถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมภายในเพียงอย่างเดียวก็เป็นการเรียนรู้ และพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากการเรียนรู้ต้องมีลักษณะค่อนข้างถาวรหรือถาวร และเมื่อเกิดการเรียนรู้จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใน 3 ด้าน คือ การรู้คิด ความรู้สึก และทักษะ

สรุปการเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ทำให้เกิดความคิด และนำความคิดไปปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่อาจปรับเปลี่ยนทั้งพฤติกรรมภายในและพฤติกรรมภายนอก ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงด้านความคิด การกระทำ และทัศนคติ

2.1.2 ทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ (<http://mediathailand.blogspot.com>, 5 มกราคม 2554) สามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

2.1.2.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ช่วงก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20

ซึ่งประกอบด้วย 3 ทฤษฎีหลัก ดังนี้

1) ทฤษฎีของกลุ่มที่เน้นการฝึกจิตหรือสมอง (Mental Discipline) ที่เน้นการพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โดยการกระตุ้นความรู้ในตัวผู้เรียนให้แสดงออกมา โดยใช้วิธีการสอนแบบโสเครตีส (Socratic Method) และวิธีการสอนแบบบรรยาย (Didactic Method) เป็นวิธีการสอนที่ใช้คำถามเพื่อดึงความรู้ในตัวผู้เรียนออกมา

2) ทฤษฎีของกลุ่มที่เน้นการพัฒนาไปตามธรรมชาติ (Natural Unfoldment) เน้นการจัดประสบการณ์เรียนรู้ให้แก่เด็กที่แตกต่างไปจากการจัดให้ผู้ใหญ่และยี่ดเด็กเป็นศูนย์กลาง การให้เสรีภาพในการเรียนรู้ได้ตามความต้องการและความสนใจ เน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและความพร้อม

3) ทฤษฎีของกลุ่มที่เน้นการรับรู้และการเชื่อมโยงความคิด (Apperception) เน้นให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ผ่านทางประสาทสัมผัสทั้ง 5

2.1.2.2 ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20

ประกอบด้วยทฤษฎีการเรียนรู้ที่สำคัญ ดังนี้

1) ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) มองธรรมชาติของมนุษย์ในลักษณะที่เป็นกลาง คือ ไม่ดี-ไม่เลว การกระทำต่างๆของมนุษย์เกิดจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า (Stimulus Response) ให้ความสนใจกับ “พฤติกรรม”

2) ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพุทธินิยม (Cognitivism) เน้นกระบวนการทางปัญญาหรือความคิด ซึ่งเป็นกระบวนการภายในของสมอง เป็นกระบวนการทางความคิดที่เกิดจากการสะสมข้อมูล การสร้างความหมายและความสัมพันธ์ของข้อมูล การดึงข้อมูลออกมาใช้ในการกระทำและการแก้ปัญหาต่างๆ

3) ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) ให้ความสำคัญกับการเป็นมนุษย์และมองมนุษย์ว่ามีคุณค่า มีความดีงาม มีความสามารถ มีความต้องการ และมีแรงจูงใจภายในที่จะพัฒนาศักยภาพของตน หากบุคคลมีอิสรภาพและเสรีภาพ มนุษย์จะพยายามพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

2.1.2. 3 ทฤษฎีการเรียนรู้และการสอนร่วมสมัย

1) ทฤษฎีกระบวนการทางสมองในการประมวลข้อมูล (Information Processing Theory) เป็นทฤษฎีที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาสติปัญญาของมนุษย์ โดยให้ความสนใจเกี่ยวกับการทำงานของสมองที่มีความคล้ายคลึงกับการทำงานของคอมพิวเตอร์ การสอนตามทฤษฎีนี้เพื่อให้ผู้เรียนหันมาใส่ใจและรับรู้สิ่งนั้น จัดสิ่งเร้าในการเรียนรู้ให้ตรงกับความต้องการของผู้เรียน สอนให้ฝึกการจำโดยใช้วิธีการที่หลากหลาย หากต้องการให้ผู้เรียนจดจำเนื้อหาสาระใดๆ ได้ผ่านการท่องจำซ้ำๆ การทบทวนหรือการใช้กระบวนการขยายความคิด

2) ทฤษฎีพหุปัญญา (Theory of Multiple Intelligences) มีความเชื่อพื้นฐานสำคัญ 2 ประการ คือ

(1) เชาวน์ปัญญาของบุคคลมิได้มีเพียงความสามารถทางภาษาและทางคณิตศาสตร์ แต่มีอยู่อย่างหลากหลาย ประกอบด้วย เชาวน์ปัญญาด้านภาษา ด้านคณิตศาสตร์ ด้านมิติสัมพันธ์ ด้านดนตรี ด้านการเคลื่อนไหวร่างกายและกล้ามเนื้อ ด้านความสัมพันธ์กับผู้อื่น ด้านความเข้าใจตนเอง ด้านความเข้าใจธรรมชาติ แต่ละคนจะมีความสามารถเฉพาะด้านที่แตกต่างกันและมีความสามารถในด้านต่างๆ ไม่เท่ากัน ความสามารถที่ผสมผสานกันออกมาทำให้บุคคลแต่ละคนมีแบบแผนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตน

(2) เชาวน์ปัญญาของแต่ละบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้ หากได้รับการส่งเสริมที่เหมาะสม หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้ คือ มีกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลายที่สามารถส่งเสริมเชาวน์ปัญญาหลายๆ ด้าน ให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการของผู้เรียน การสอนควรเน้นการส่งเสริมความเป็นเอกลักษณ์ของผู้เรียนและเคารพในเอกลักษณ์ของผู้อื่น การประเมินจะต้องครอบคลุมความสามารถในการแก้ปัญหาหรือการสร้างสรรค์ผลงานโดยใช้อุปกรณ์ที่สัมพันธ์กับเชาวน์ปัญญาด้านนั้นๆ อีกวิธีหนึ่ง

3) ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง (Constructivism) เป็นทฤษฎีที่ให้ความสำคัญกับกระบวนการและวิธีการของบุคคลในการสร้างความรู้ความเข้าใจจากประสบการณ์ กระบวนการที่ผู้เรียนจะต้องจัดกระทำกับข้อมูล หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้จะมุ่งเน้นไปที่กระบวนการสร้างความรู้ (Process of Knowledge Construction) เป้าหมายของการสอนจะเปลี่ยนจากการถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้รับสาระความรู้ที่แน่นอนตายตัวไปสู่การสาธิตกระบวนการแปลและสร้างความหมายที่หลากหลาย ให้ผู้เรียนอยู่ในบริบทจริง

4) ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเองโดยการสร้างสรรค์ชิ้นงาน (Constructionism) เป็นการสร้างพลังความรู้ในตนเอง หากผู้เรียนมีโอกาสดำเนินความคิดและนำความคิดของตนเองไปสร้างสรรค์ชิ้นงานโดยอาศัยสื่อและเทคโนโลยีที่เหมาะสม จะทำให้ความคิดเห็นนั้นเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ครูจะต้องทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้แก่ผู้เรียน ให้คำปรึกษาชี้แนะแก่ผู้เรียน เกื้อหนุนการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นสำคัญ ในการประเมินผลนั้นต้องมีการประเมินทั้งทางด้านผลงานและกระบวนการซึ่งสามารถใช้วิธีการที่หลากหลาย เช่น การประเมินตนเอง การประเมินโดยครูและเพื่อน การสังเกต และการประเมินโดยใช้แฟ้มสะสมงาน

5) ทฤษฎีการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Theory of Cooperative) การเรียนรู้เป็นกลุ่มย่อย โดยมีสมาชิกกลุ่มที่มีความสามารถแตกต่างกันประมาณ 3-6 คนช่วยกันเรียนรู้เพื่อไปสู่เป้าหมายของกลุ่ม โดยผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันในลักษณะแข่งขันกัน

2.1.3 ปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526: 122-131) กล่าวถึงปัจจัยหรือเครื่องมือที่ช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ 6 ประการ คือ

- 1) ความสนใจ (Motivation) กฎข้อแรกของการศึกษา คือ คนจะเรียนรู้อะไรก็ได้หากเขาต้องการ จะต้องมีความสนใจจากความเข้าใจที่จะเรียนรู้ และความเข้าใจเหตุผลที่จำเป็นในการเรียนรู้
- 2) สมาธิ (Concentration) คือ การสำรวจความสนใจมุ่งไปสู่การเรียนรู้ได้อย่างอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ การเรียนรู้จะมีผลดีหากผู้เรียนมีสมาธิในการเรียนรู้นั้น
- 3) ปฏิกริยา (Reaction) การเรียนรู้ที่จะได้ผลดีผู้เรียนต้องไม่ใช่เป็นผู้ฟังอย่างเดียว แต่ต้องมีปฏิกริยาที่เหมาะสมต่อสถานการณ์ด้วย ซึ่งการเรียนรู้เป็นผลแห่งความพยายามของผู้เรียนเอง
- 4) การจัดระเบียบ (Organization) คือ การจัดชิ้นส่วนต่างๆเข้าด้วยกันเพื่อให้เป็นระเบียบเรียบร้อย เพื่อความสวยงามและความสะดวกในการใช้สอยหรือเพื่อประโยชน์ทั้งสองอย่าง ซึ่งวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมเพื่อให้ผู้เรียนสามารถรวบรวมความรู้เข้าด้วยกันและพร้อมใช้ได้
- 5) ความเข้าใจ (Comprehension) ความเข้าใจเป็นความต้องการสูงสุดของกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งความเข้าใจ คือ การรู้แจ้งถึงความหมาย แนวทางการใช้ประโยชน์และการใช้สิ่งที่ได้เรียนรู้
- 6) ความซ้ำซาก (Repetition) การสืมนั่นเป็นธรรมชาติของมนุษย์ ทางแก้ไขการลืม คือ ต้องกระทำซ้ำๆ อยู่เสมอ ทบทวนสิ่งที่ได้เรียนรู้ด้วยการทบทวน หรือด้วยการปฏิบัติซ้ำๆ เพื่อเพิ่มพูนสมรรถนะในการจดจำและเป็นการสร้างความชำนาญและความเข้าใจเพิ่มขึ้นด้วย

ทั้งนี้ ได้นำเสนอเทคนิคในการให้การศึกษา ไว้ว่า หากต้องการให้ผู้เรียนนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปปฏิบัติและใช้ประโยชน์ได้เต็มที่ ต้องยึดหลัก 6 ประการ ดังนี้

- 1) ความสนใจของผู้เข้ารับการฝึกอบรม
- 2) การมีสมาธิของผู้เข้ารับการฝึกอบรม
- 3) การส่งเสริมการกระทำทางสมอง (การนึกคิด)
- 4) ความกระตือรือร้นในเรื่องที่จะเรียนรู้
- 5) การเสริมสร้างความสำคัญและแนวทางการใช้ประโยชน์ การนำสิ่งที่ได้เรียนรู้ไปปฏิบัติ
- 6) การทบทวนทั้ง 5 ขั้นตอนจนสามารถเข้าใจและจดจำได้

ความปรารถนาในการศึกษาเป็นสิ่งแรกที่ต้องกระทำเนื่องจากผู้เรียนจะได้เห็นคุณค่าของการเรียนรู้ เรียกว่า “แรงจูงใจ” เมื่อกระตุ้นทำให้เกิดความสนใจที่จะเรียนรู้แล้ว ต้องพยายามดำรงไว้ซึ่งความสนใจและความปรารถนาของผู้เรียน โดยมีการเตรียมการสอนเป็นกิจกรรมที่น่าสนใจ อาจดำเนินการด้วยการฝึกอบรม ดังนี้ 1) การตกลงปณิธาน ที่ช่วยขยายคำอธิบายที่ให้ไว้ สร้างบรรยากาศให้ครื้นเครงและสามารถทำให้เข้าใจจดจำได้ดี ต้องไม่เป็นการเสื่อมเสียศักดิ์ศรีของวิชาและตัวผู้สอน 2) สามารถใช้ปฏิบัติได้ การสอนต้องสามารถชี้แนะช่องทางที่จะนำไปใช้ปฏิบัติได้ ชี้ให้เห็นผลดีของการนำไปปฏิบัติ เน้นการปฏิบัติให้เห็นความสำคัญ 3) ความกระตือรือร้น หากผู้สอนมีความกระตือรือร้นในการปฏิบัติก็จะสามารถแพร่กระจายสู่ผู้เรียนได้ โดยหากต้องการ

ให้สิ่งใดเกิดกับตัวผู้เรียนต้องเกิดจากตัวผู้สอนก่อน ดังคำกล่าวที่ว่า “จงสุ่มเพลิงแห่งความกระตือรือร้นไว้ในตัวท่าน แล้วมันจะจุดดวงอื่นให้โชติช่วงไปด้วย” 4) โสตทัศนูปกรณ์ การได้เห็นของจริง ได้เห็นการปฏิบัติ ย่อมดีกว่าการบรรยายหรือการอ่านหนังสือ ดังนั้น การแสดงให้ดู แสดงให้เห็นหรือการใช้โสตทัศนูปกรณ์ช่วยเหลือ เช่น การใช้ภาพ หุ่นจำลอง ทำให้สามารถรักษาความสนใจอยู่ได้ 5) การมีส่วนร่วมของกลุ่ม โดยการให้โอกาสกลุ่มในการพูดคุย ผู้สอนอาจได้ความคิดแปลกใหม่ หลักแหลม และทำให้ผู้เรียนมีความตื่นตัวอยู่เสมอ การเป็นผู้สอนหรือวิทยากรที่ประสบความสำเร็จ จะไม่เพียงทำให้ผู้ฟังสนใจเพียงอย่างเดียวต้องทำให้ผู้ฟังเกิดความคิด การที่สามารถทำให้ผู้ฟังสามารถพูดและทำด้วยตัวเองได้ ที่เรียกว่า “การมีส่วนร่วม” ซึ่งเป็นตัวเชื่อมที่สำคัญมาก ในกระบวนการเรียนรู้ และจะเป็นความจริงอย่างยิ่งว่า คนจะเรียนรู้ได้ด้วยการกระทำ อาจกระทำให้เกิด การมีส่วนร่วมได้หลายวิธี เช่น การสร้างสถานการณ์สำหรับทดลอง การบันทึก การถามปัญหา การใช้ถ้อยคำที่ สะดุดใจ การให้คนอื่นพูดบ้าง การฝึกอบรมควรสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมให้มากจะเป็นการสอนที่พิเศษ ความชัดเจนในการสอนเป็นสิ่งที่สำคัญ ดังนั้นการสร้าง ความชัดเจนในการเรียนรู้จะต้องประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ การสรุปเนื้อหาวิชานี้จะครอบคลุมอะไรบ้าง การทำการสอนโดยละเอียดและข้อความสรุป

การปฏิบัติเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการเรียนรู้ และเป็นจุดยอดของการศึกษา ทุกประเภท เพราะเป้าหมายของการเรียนรู้ คือ ทักษะ ความเข้าใจ และทัศนคติ

2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

2.2.1 ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่

ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ (http://mediathailand.blogspot.com/2012/05/blog-post_1880.html, 5 มกราคม 2554) กล่าวว่าเริ่มมีการศึกษาค้นคว้าและพัฒนาการมาจาก แนวความคิด เดิมของธอร์นไคด์ จากการเขียนเกี่ยวกับ “การเรียนรู้ของผู้ใหญ่” ซึ่งมีได้ทำการศึกษากับการเรียนรู้ ของผู้ใหญ่โดยตรง แต่ศึกษาถึงความสามารถในการเรียนรู้ โดยเน้นให้เห็นว่าผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ และ ยังได้พบว่ากระบวนการเกี่ยวกับด้านความสนใจและความสามารถนั้นแตกต่างออกไปจากการเรียนรู้ของเด็ก เป็นอันมาก นอกจากวิธีการทางวิทยาศาสตร์แล้ว ยังมีแนวความคิดทางด้านที่เป็นศิลป์ในการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการค้นหาวิธีการในการรับความรู้ใหม่ๆ และการวิเคราะห์ถึงความสำคัญของประสบการณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ จะเกี่ยวข้องกับว่า “ผู้ใหญ่เรียนรู้ได้อย่างไร” (How Adult Learn)

แนวความคิดของลินเดอร์แมนได้รับอิทธิพลค่อนข้างมากจากนักปรัชญาการศึกษา ผู้ที่มี ชื่อเสียง คือ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) โดยได้เน้นอย่างมากเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่นั้น ควรเริ่มต้น จากสถานการณ์ต่างๆ (Situations) มากกว่าเริ่มจากเนื้อหาวิชา ในการศึกษาผู้ใหญ่ นั้น หลักสูตรควรจะได้สร้าง ขึ้นมาจากความสนใจ และความต้องการของผู้เรียนเป็นหลักสำคัญ ผู้เรียนจะพบว่าตัวเองมีสถานการณ์เฉพาะ อันเกี่ยวกับหน้าที่การงาน งานอดิเรก หรือ สันทนาการ ชีวิตครอบครัว ชีวิตในชุมชน สถานการณ์ต่างๆ นี้จะช่วยให้ ผู้เรียนได้ปรับตัวและการศึกษาผู้ใหญ่ควรเริ่มจากจุดนี้ ส่วนด้านตำราและผู้สอนนั้นถือว่าเป็นหน้าที่และบทบาท รองลงไป ซึ่งแหล่งความรู้ที่มีคุณค่าสูงสุดในการศึกษาผู้ใหญ่ คือ ประสบการณ์ของผู้เรียนเอง จากแนวความคิด ของลินเดอร์แมน ทำให้ได้ข้อสันนิษฐานที่สำคัญ และเป็นกฎเกณฑ์สำคัญสำหรับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ รวมทั้ง

การวิจัยในระยะต่อๆ มา ทำให้โนลส์ (M.S.Knowles.1954) ได้พยายามสรุปเป็นพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่สมัยใหม่ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

- 1) ความต้องการและความสนใจ ผู้ใหญ่จะถูกชักจูงให้เกิดการเรียนรู้ได้ดี ถ้าหากว่าตรงกับความต้องการและความสนใจในประสบการณ์ที่ผ่านมา
- 2) สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่ การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะได้ผลดี ถ้าหากถือเอาตัวผู้ใหญ่เป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน
- 3) การวิเคราะห์ประสบการณ์ เนื่องจากประสบการณ์เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่มีคุณค่ามากที่สุดสำหรับผู้ใหญ่ ดังนั้นวิธีการหลักสำหรับการศึกษผู้ใหญ่ คือ การวิเคราะห์ถึงประสบการณ์ของผู้ใหญ่แต่ละคนอย่างละเอียด ว่ามีส่วนไหนของประสบการณ์ที่จะนำมาใช้ในการเรียนการสอนได้บ้าง แล้วจึงหาทางนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์
- 4) ผู้ใหญ่ต้องการเป็นผู้นำตนเอง ความต้องการที่อยู่ในส่วนลึกของผู้ใหญ่ คือ การมีความรู้สึกต้องการที่จะสามารถนำตนเองได้ เพราะฉะนั้นบทบาทของครูจึงควรอยู่ในกระบวนการสืบหา หรือค้นหาคำตอบร่วมกับผู้เรียนมากกว่าการทำหน้าที่ส่งผ่านหรือเป็นสื่อ
- 5) ความแตกต่างระหว่างบุคคล ความแตกต่างระหว่างบุคคลจะมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ตามอายุที่เพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นการสอนผู้ใหญ่จะต้องจัดเตรียมการอย่างดี เช่น รูปแบบของการเรียนการสอน เวลาที่ใช้ทำการสอน สถานที่สอน

2.2.2 วิธีที่ผู้ใหญ่เรียนรู้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526: 95-107) กล่าวถึงเหตุที่ส่งผลต่อความสามารถในการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ลดลง มีมูลเหตุมาจาก

- 1) ความสามารถในการเห็นลดถอยลง
- 2) ความสามารถในการฟังลดถอยลง
- 3) ปฏิกริยาโต้ตอบช้าลง
- 4) มีความลังเลที่จะเรียนเพิ่มขึ้น และมีความกลัวที่จะล้มเหลวเพิ่มขึ้น
- 5) ขาดความใส่ใจที่จะสนองตอบความสนใจ หรือไม่มีสมาธิ

เพื่อให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ และข้ามพ้นปัญหาอุปสรรคดังกล่าว การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จึงต้องมีเป้าหมายแน่นอน มีลักษณะท้าทาย และบันดลความพอใจ เนื้อหาสาระต้องมีความสำคัญ มีประโยชน์กับผู้เรียน และต้องจัดให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน วัตถุประสงค์ต้องชัดเจนจำเพาะเพื่อเขาจะได้นำไปใช้ที่บ้านได้ทันที เช่น การเรียนทักษะ การเรียนแก้ปัญหา บรรยายภาคการเรียนจะต้องเป็นไปอย่างมีรูปภาพ ต้องหลีกเลี่ยงการวิพากษ์วิจารณ์และต้องให้มีความน่าสนใจ ให้เกียรติความคิดและความสำเร็จของผู้เรียน ผู้ใหญ่จะเข้าใจคำพูดมากกว่าคำเขียน ดังนั้นต้องเลือกสรรข้อความ ถ้อยคำที่มาใช้กับผู้เรียนผู้ใหญ่ การพูดคุยฉันมิตรพยายามดึงความสนใจเพื่อพัฒนาความสนใจของเขา สร้างความปรารถนาและสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติขึ้นใช้ “วิธีการเรียนด้วยการกระทำ” มีประสิทธิภาพมากที่สุดและเป็นการทำให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมอย่างจริงจัง

ทั้งได้นำเสนอวิธีการให้การศึกษาที่ใช้แล้วเกิดประโยชน์มาแล้วในประเทศต่างๆ ไว้ ดังนี้

1) การเยี่ยมเยียนบ้านและไร่นา ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความรู้จัก ค้นเคย และสร้างมิตรภาพ การสังเกตการณ์และอภิปรายปัญหาของผู้เรียนหรือชุมชน การวางแผนเพื่อเตรียมการสาธิต การสอนทักษะบางอย่างหรือให้คำตอบเกี่ยวกับการช่วยเหลือที่ขอไว้และการติดตามผล

2) การอภิปรายกลุ่ม เป็นการเชิญผู้เรียนที่มีความสนใจเหมือนกันมาประชุมร่วมกัน แต่ไม่ควรให้กลุ่มโตมากนัก เพื่อรักษาคุณภาพไว้ การให้การศึกษาโดยการอภิปรายกลุ่มเป็นที่นิยมกันมาก เพราะได้ผลดีหลายประการ สถานที่ในการจัดประชุมที่มีความสะดวกกับผู้เรียน วัตถุประสงค์เพื่อจะได้มีการแลกเปลี่ยนแนวความคิด ความเห็น และประสบการณ์เพื่อปรับปรุงให้ชุมชนดีขึ้น บรรยากาศต้องแบบฉันทมิตรเป็นกันเอง ให้มากที่สุด คนที่อายุควรได้รับการกระตุ้นให้พูด และปรามผู้ที่ช่างพูด ผู้ดำเนินการต้องพยายามให้เกิดการหาทางแก้ไขร่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนกันระหว่างสมาชิก และการแก้ไขปัญหาต้องได้รับความพอใจจากสมาชิก

3) การสาธิตผลการปฏิบัติ เป็นวิธีการที่แสดงให้เห็นคุณค่าของการปฏิบัติ เน้นการแสดงโดยผู้ทำการสาธิต ตามแผนการที่วางไว้ การสาธิตเป็นวิธีการที่เก่าแก่และเป็นที่นิยมกันแพร่หลาย เป็นวิธีที่เหมาะสมกับการแสดงคุณค่า วิธีนี้ใช้หลักว่า “สิบปากว่า ไม่เท่าตาเห็น” การสาธิตนี้ผู้สาธิตเป็นคนสำคัญที่สุด ดังนั้นผู้สาธิตต้องมีคุณลักษณะเป็นชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จ น่าเชื่อถือ ซื่อสัตย์ เป็นที่เคารพของชาวบ้าน เสียสละเวลา มีขันติ และเป็นมิตร มีความพร้อมในการทดลองสิ่งใหม่ เอาใจใส่ต่องานสาธารณะ และเข้ากับผู้อื่นได้ดี

4) สาธิตวิธีการทำงานวิธีใหม่ หมายถึง การนำเอาวิธีการทำงานใหม่ไปทำให้ดู เป็นการสอนทักษะชนิดใหม่ การให้การศึกษาวิธีการนี้มีประโยชน์มาก เพราะในระหว่างกระบวนการสาธิตสามารถนำสื่อการสอนมาใช้ได้ เช่น การเห็น การฟัง การอภิปราย และการลงมือปฏิบัติ

5) การจัดนิทรรศการ เป็นการจัดแสดง ตัวอย่าง หุ่นจำลอง ชาร์ท โปสเตอร์หรือสื่อทัศนูปกรณ์อย่างอื่นอย่างมีระเบียบแบบแผน วัตถุประสงค์เพื่อสะดวกให้ผู้มาพบเห็นทำให้ทัศนคติของเขาเปลี่ยนไป เพิ่มพูนความรู้และกระตุ้นให้เกิดการปฏิบัติขึ้น ถือว่ามีประโยชน์มากกับผู้ไม่รู้หนังสือเพราะไม่ใช้ตัวหนังสือหรือใช้เพียงเล็กน้อย หากจัดเตรียมอย่างดีจะทำให้การศึกษาได้ผลอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพมาก ก่อให้เกิดจินตภาพ

6) การประชุมใหญ่ เป็นการประชุมเพื่อรับทราบข่าวสารทั่วไป หรือความรู้บางอย่างใดอย่างหนึ่งกับคนหมู่มากที่ต้องประสานกับผู้นำชุมชน ต้องจัดเตรียมข้อมูลไว้อย่างดี ใช้ระยะเวลาไม่เกิน 1 ชั่วโมง และควรสรุปผลการประชุมหรือเรื่องราวพูดคุยกัน

7) การทัศนศึกษา เป็นวิธีการให้ศึกษากับคนหมู่มากโดยการนำคนจากแหล่งหนึ่งไปศึกษาหาความรู้ในแหล่งอื่น เพื่อคูณผลและวิธีการศึกษากระทำแบบที่ได้ปรับปรุงแล้วในสถานการณ์จริง ซึ่งเป็นวิธีการที่ดีเพราะได้เห็นการปฏิบัติจริงๆ ทำให้เรียนรู้ได้เร็วกว่า แต่มีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง สิ่งที่ควรคำนึงเมื่อไปทัศนศึกษา คือ ทุกคนต้องได้เห็นและได้ยิน มีเวลาในการซักถาม มีผู้นำไปด้วยและต้องไม่เหน็ดเหนื่อยเกินไป

8) การรณรงค์ เป็นวิธีการที่นำมาใช้เมื่อเกิดการยอมรับวิธีการหรือสิ่งใหม่แล้ว โดยต้องมีการโฆษณาทางวิทยุ หนังสือพิมพ์ หรือสื่ออื่นๆ เพื่อจะได้เข้าใจ

9) วิทยุ เป็นการให้การศึกษาแก่คนหมู่มาก เสียค่าใช้จ่ายน้อย เหมาะสำหรับกรณีฉุกเฉินหรือรีบด่วน

10) บทเพลงบทละคร เป็นการให้การศึกษาได้อีกวิธี ซึ่งผู้เรียนจะได้รับทั้งความรู้และความบันเทิงไปพร้อมกัน ซึ่งในบางครั้งผู้รับไม่รู้ตัว สันเปลี่ยนค่าใช้จ่ายสูงทำให้ลดความนิยม

11) ผู้นำท้องถิ่น เป็นสื่อกลางในการให้การศึกษา โดยต้องให้การศึกษาแก่ผู้นำก่อนแล้วให้ผู้นำไปถ่ายทอดต่อ หากผู้นำมีความเจริญ มีความมั่นใจกว่าชาวบ้านธรรมดาจะยอมรับความคิดใหม่ไม่ไปทดลองปฏิบัติง่ายมากกว่า

12) เอกสารการพิมพ์ เป็นการให้การศึกษาได้อย่างดี โดยเฉพาะคนที่มีการศึกษาพอสมควร หากไม่รู้หนังสือต้องใช้รูปภาพแทน

2.3 แนวคิดการพึ่งตัวเอง

ความหมายของการพึ่งตัวเอง มีผู้ให้ความหมายของการพึ่งตัวเอง (Self-Reliance) ไว้หลายความหมาย ดังนี้

เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นรากฐานของการพึ่งตนเองทั้งระดับครอบครัว ระดับชุมชน และระดับสังคมโดยรวม ดังที่ทรงมีกระแสรับสั่งเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ว่า “การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พัฒนาบนความมั่นคงพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว ค่อยสร้างความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงในลำดับต่อไป”

เสรี พงศ์พิศ (http://www.phongphit.com/index.php?option=com_content&task=view&id=81&Itemid=57,5 มกราคม 2554) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองว่า “การพึ่งตนเองเป็นสภาวะอิสระ หมายถึง ความสามารถของคนที่ช่วยเหลือตนเองให้ได้มากที่สุดโดยไม่เป็นภาระคนอื่นมากเกินไปมีความสมดุลความพอดีในชีวิตเป็นสภาวะทางกายที่สอดคล้องกับสภาวะทางจิตที่เป็นอิสระ มีความพอใจในชีวิตที่เป็นอยู่ มีสิ่งจำเป็นปัจจัยสี่พอเพียงเป็นความพร้อมของชีวิตทั้งทางร่างกายและจิตใจ”

ผู้ใหญ่วิบูลย์ เข็มเฉลิม กล่าวว่า “การพึ่งตนเอง หมายถึง การจัดชีวิตให้สัมพันธ์กับสิ่งต่างๆ อย่างเหมาะสมกับคน กับสังคม และกับธรรมชาติรอบๆ ตัวเรา การพึ่งตนเอง หมายถึง การมีสวัสดิการและความมั่นคงในชีวิตในปัจจุบันถึงอนาคต สวัสดิการที่พร้อมตอบสนองเราทันที โดยที่เราไม่ต้องไปเรียกร้องให้ใครมาจัดสวัสดิการให้หรือให้ใครมาช่วยเหลือ”

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (6-77-6-90) ได้กล่าวถึงการศึกษาเรื่องการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจในชนบทที่ได้นำเสนอส่วนที่เป็นองค์ความรู้ไว้ 4 เรื่อง คือ 1) ตัวแบบ TERMS 2) บาน (BAN) 3) พาร์ (PAR) ซึ่งเป็นวิธีการพัฒนาที่ทำงานร่วมกับ TERMS ดังนี้

1) ตัวแบบ TERMS ที่ใช้การพึ่งตนเองใน 5 ด้าน ดังนี้

T	เทคโนโลยีของชุมชนชนบท	}	ชุมชนพึ่งตนเอง
E	เศรษฐกิจของชุมชนชนบท		
R	ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนชนบท		
M	จิตใจของคนชนบท		
S	สังคมของชุมชนชนบท		

ซึ่งความหมายรวมของการพึ่งตนเองได้ต้องอาศัยตัวแปรทั้ง 5 ด้าน ที่เป็นการพึ่งตนเองอย่างสมบูรณ์

2) กลุ่มความคิด BAN

(1) ที่ย่อมาจาก B Balance, A Ability และ N Networking

(2) BAN เกิดขึ้นมาจากการนำตัวแบบ TERMS ไปปฏิบัติ

(3) BAN แต่ละองค์ประกอบต้องมีความหมายว่า เริ่มต้นด้วย Balance การมีสมดุล หมายความว่า ในการสร้างความสามารถพึ่งตนเองได้ของชุมชนชนบทนั้น TERMS แต่ละตัวต้องรักษาสมดุลไว้ ที่ต้องมีความมั่นคง แข็งแรงในปัจจุบันเหล่านั้น ยิ่งกว่านั้น ความสมดุลต้องเกิดขึ้นระหว่าง TERMS ทั้ง 5 ตัว มิฉะนั้นก็จะไม่สามารถ พึ่งตนเองได้ ตัวต่อมา คือ Ability ความสามารถ ที่มีความหมาย 2 ตอน ตอนแรก หมายถึง กระบวนการ เสริมสร้างความสามารถในการพึ่งตนเองด้านต่างๆ ของ TERMS ทั้ง 5 ตัวของชุมชนให้มีระดับสูงขึ้นเรื่อยๆ ตอนที่ 2 หมายถึง ความสามารถในการจัดการชุมชน และตัวที่ 3 คือ Networking การสร้างเครือข่าย เพื่อพึ่งตนเอง คือ การพึ่งพาอาศัยกัน การให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้านต่างๆ ซึ่งเป็นการช่วยเหลือ ให้ชุมชนพึ่งตนเอง การสร้างเครือข่ายทำได้ทั้งในชุมชนและระหว่างกลุ่มสังคม

3) PAR มาจาก Participatory Action Research เน้นความหมายของคำ 3 คำ คือ การมีส่วนร่วม การกระทำ และการวิจัย ที่ต้องกระทำร่วมกันระหว่างคนในชุมชน นักวิจัย ไม่มีใครเป็นผู้เฝ้าดู ทุกคนต้องทำงาน และต้องนำ PAR มาสัมพันธ์กับ TERMS ทำให้เห็นว่า PAR เข้าไปช่วยให้ชุมชนสร้างความสามารถพึ่งตนเอง ด้านต่างๆ ของ TERMS และต้องนำความรู้ทั้ง 2 ชุดมาสัมพันธ์กันเพื่อประโยชน์ในชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้

ด้านกระบวนการ หมายความว่า เป็นการกระทำที่สำคัญในการก่อให้เกิดการพึ่งตนเองของชุมชน กระบวนการทางสังคมมี 3 กระบวนการ ซึ่งกระบวนการที่ได้กล่าวถึง คือ BAN, PAR และ Resocialization (การขัดเกลาสังคมใหม่) ดังนี้

(1) กลุ่มความคิด BAN ในส่วนที่เป็นกระบวนการ ประกอบด้วยกิจกรรม 3 อย่าง คือ

1) การสร้างความสมดุลในระหว่าง TERMS 2) การสร้างความสามารถด้านต่างๆ ของ TERMS และ ความสามารถในการจัดการ 3) การสร้างเครือข่ายทั้งในและระหว่างชุมชน

(2) กลุ่มความคิด PAR ในส่วนที่เป็นกระบวนการ คือ หลักการและกิจกรรมสำคัญ 3 ประการ อันเป็นประโยชน์ต่อการสร้างการพึ่งพาตนเองของชุมชน 1) หลักการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง 2) การสร้าง ขีดความสามารถของ TERMS และ 3) การวิจัยและการติดตามโครงการที่จะทำให้โครงการสามารถสร้าง ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

3. การขัดเกลาสังคมใหม่ หมายถึง การถ่ายทอดวัฒนธรรมใหม่ที่ได้จากโครงการ คือ ครู (นักพัฒนา) กับนักเรียน (ชาวบ้าน) ภาษาและความรักนับถือระหว่างกัน การถ่ายทอดความรู้แบบมีส่วนร่วม ทำให้ได้เรียนรู้ปัญหาอุปสรรคการพัฒนาร่วมกัน

2.4 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

2.4.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

สำนักข่าวแห่งชาติ กรมประชาสัมพันธ์ ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมในลักษณะของการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมทำ ในสิ่งที่มีผลกระทบต่อตนเองหรือชุมชน

มหาวิทยาลัยรามคำแหง (<http://www.idis.ru.ac.th>, 5 มกราคม 2554) ให้ความหมาย การมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้บุคคลเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา ร่วมคิด ตัดสินใจ แก้ไขปัญหาด้วยตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของบุคคลแก้ไขปัญหาร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามการปฏิบัติงานขององค์การและบุคคลที่เกี่ยวข้อง

สรุปการมีส่วนร่วม หมายถึง การที่ประชาชนได้รับโอกาสให้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด การปฏิบัติ การตัดสินใจทั้งทางตรงและทางอ้อมในสิ่งที่มีผลกระทบต่อตนเองและชุมชน

2.4.2 ขั้นตอนกระบวนการมีส่วนร่วม

สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ สำนักมาตรฐานอุดมศึกษาและทบวงมหาวิทยาลัย (2545: 116) ได้สรุปขั้นตอนการมีส่วนร่วมประกอบด้วย 5 ขั้นตอน ดังนี้

1) การมีส่วนร่วมในขั้นการริเริ่มการพัฒนา เป็นขั้นตอนที่ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา/สาเหตุของปัญหาภายในชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจกำหนดความต้องการของชุมชนและจัดลำดับความสำคัญความต้องการของชุมชน

2) การมีส่วนร่วมในขั้นการวางแผนในการพัฒนา เป็นขั้นตอนของการกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ของโครงการ วิธีการ ตลอดจนแนวทางการดำเนินงานและทรัพยากรที่ใช้

3) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนการดำเนินการพัฒนา เป็นส่วนที่ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างประโยชน์ให้กับชุมชน โดยได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณ เทคโนโลยี ฯลฯ จากองค์กรภาคีพัฒนา

4) การมีส่วนร่วมในขั้นตอนรับผลประโยชน์จากการพัฒนา ซึ่งเป็นทั้งการได้รับผลประโยชน์ทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ

5) การมีส่วนร่วมในขั้นประเมินผลการพัฒนา เป็นการประเมินว่าการที่ประชาชนเข้าร่วมพัฒนา ได้ดำเนินการสำเร็จตามวัตถุประสงค์เพียงใด การประเมินอาจประเมินแบบย่อย (Formative Evaluation) เป็นการประเมินผลความก้าวหน้าเป็นระยะๆ หรืออาจประเมินผลรวม (Summative Evaluation) ซึ่งเป็นการประเมินผลสรุปรวมยอด

2.4.3 การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน

มหาวิทยาลัยรามคำแหง (<http://www.idis.ru.ac.th>, 5 มกราคม 2554) สรุปการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 6 ประการ

- 1) หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน
- 2) หลักการจัดความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์
- 3) หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความซื่อสัตย์ ความอดทน การร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง
- 4) การให้การศึกษอบรมอย่างต่อเนื่อง เป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความคิดของตนเอง
- 5) หลักการทำงานเป็นทีม สามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนา
- 6) หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงานและทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ

สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ สำนักมาตรฐานอุดมศึกษาและทบวงมหาวิทยาลัย (2545: 118) ได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ประการคือ

- 1) การจัดกระบวนการเรียนรู้ สามารถทำได้หลายวิธี เช่น จัดเวทีวิเคราะห์สถานการณ์ จัดเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือจัดทัศนศึกษาระหว่างกลุ่มองค์กร การอบรมเพื่อพัฒนาทักษะเฉพาะด้านต่างๆ การลงมือปฏิบัติจริง การถ่ายทอดประสบการณ์และสรุปบทเรียนที่จะนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการทำงานที่เหมาะสม
- 2) การพัฒนาผู้นำเครือข่าย สามารถทำได้หลายวิธี ดังนี้ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้นำทั้งภายในและภายนอกชุมชน การสนับสนุนการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การสนับสนุนข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นอย่างต่อเนื่อง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และดำเนินงานร่วมกันของเครือข่ายอย่างต่อเนื่อง

การมีส่วนร่วมของชุมชน เกิดจากจิตใจที่ต้องการเข้าร่วมในกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง เพื่อให้เกิดผลต่อความต้องการของกลุ่มคนที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตทางสังคม ทั้งนี้ ในการที่จะให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงนั้น การจัดกิจกรรมการมีส่วนร่วมต้องคำนึงถึง วิธีการดำเนินชีวิต ค่านิยม ประเพณี และทัศนคติของบุคคล เพื่อให้เกิดความสมัครใจเข้าร่วมกิจกรรมเพราะกลุ่มคนในชุมชนมีความแตกต่างกัน ในลักษณะส่วนบุคคล ลักษณะทางเศรษฐกิจ และการได้รับข้อมูลข่าวสาร ทั้งนี้ การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนโดยสรุปมีขั้นตอนทั้งสิ้น 5 ขั้นตอน คือ

- 1) การวิเคราะห์ สังเคราะห์ปัญหาของชุมชน
- 2) การวางแผนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต
- 3) การกำหนดกิจกรรม
- 4) การดำเนินกิจกรรม
- 5) การประเมินผลกิจกรรม

ซึ่งเป็นขั้นตอนของการเข้ามามีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญโดยใช้ชุมชนเป็นศูนย์กลางโดยมีหน่วยงานภาครัฐคอยช่วยเหลือให้คำแนะนำหรืออำนวยความสะดวกเท่านั้น

2.4.4 ปัญหาอุปสรรคที่มีต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

มหาวิทยาลัยรามคำแหง (<http://www.idis.ru.ac.th>, 5 มกราคม 2554) พบว่าอุปสรรคในการมีส่วนร่วมของกลุ่ม 3 ด้าน ดังนี้

- 1) อุปสรรคด้านการเมือง เกิดจากการไม่ได้กระจายอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่ประชาชน โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การปกครอง การบริหาร เศรษฐกิจ ตกอยู่ในกำมือของทหาร นายทุน และข้าราชการ
- 2) อุปสรรคด้านเศรษฐกิจ เกิดจากการขาดความสามารถในการพึ่งตนเอง อำนาจการต่อรองมีน้อย กระบวนการผลิต และปัจจัยการผลิตอยู่ภายใต้ระบบอุปถัมภ์
- 3) อุปสรรคด้านวัฒนธรรม ขนบประเพณีในแต่ละพื้นที่ทำให้ประชาชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้เนื่องจากขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีของชุมชน/เผ่าฯลฯ

2.4.5 รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษา

วิชิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพินิจ (2541: 21-29) ได้นำเสนอรูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาไว้ว่า รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาตนเอง การจัดการศึกษาในลักษณะนี้เกิดจากความสามารถและความต้องการของคนในชุมชนที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตและตอบสนองความต้องการของสมาชิกในชุมชนโดยยึดหลักให้ผู้เรียนได้เรียนรู้อย่างไม่มีขีดจำกัดของระยะเวลา สถานที่ เพศ และอายุ เป็นการเปิดโอกาสให้คนได้เรียนรู้ตามอัธยาศัยที่แท้จริง ชุมชนได้เข้ามามีบทบาทหลักในการจัดการศึกษา ทั้งนี้ รูปแบบการมีส่วนร่วมตามแนวทางนี้ต้องอาศัยองค์ประกอบ 3 อย่างที่มีอยู่ในชุมชน ได้แก่ คน ความรู้ และทรัพยากร โดยมีกระบวนการดำเนินการ คือ การวิเคราะห์ และสังเคราะห์ปัญหาชุมชน การหาทางออกที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิต การดำเนินการสร้างกิจกรรมเพื่อให้ผู้เรียนได้แก้ไขปัญห และการประเมินผลกิจกรรม โดยการกำหนดเนื้อหาหรือกิจกรรมการเรียนรู้จะเริ่มจากจุดเล็กๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันแล้วขยายออกไปสู่เนื้อหาหรือกิจกรรมที่ซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทั้งหมด

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเป็นการศึกษางานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ปรากฏดังนี้

ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์ และคณะ (2547) ได้ศึกษาถึงการพัฒนาศู่การพึ่งตนเองด้วยกระบวนการศึกษาตามอัธยาศัย กรณีศึกษา ตำบลบ้านพร้าว อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง เป็นการศึกษาชุมชนของตำบลบ้านพร้าวในการจัดการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดกระบวนการศึกษาตามอัธยาศัย ศึกษาผลลัพธ์ ผลกระทบของการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชน โดยการศึกษาถึงผลกระทบต่อการพัฒนาแบบพึ่งพาภายนอก ทำให้ทราบถึงผลกระทบด้านการเกษตร ด้านสาธารณสุข การใช้

ทรัพยากรธรรมชาติ จากการศึกษาได้เห็นรูปธรรมของการพึ่งตนเองของชุมชนส่งผลให้เกิดการพึ่งตนเองในรูปแบบต่างๆ ดังนี้ 1) การพึ่งตัวเองระดับปัจเจก โดยศึกษาจากการเรียนรู้ด้วยตนเองของหมอมสมปอง นาคะ หมองูและหมอพื้นบ้านชื่อดังของชุมชน 2) ระดับครัวเรือน พบ 2 กรณี โดยการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้กับการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ลดการพึ่งพาปัจจัยภายนอก 3) การพึ่งตนเองด้านเงินทุนจากแหล่งทุนภายในชุมชน โดยใช้กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของชุมชนแทนการกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินภาครัฐ เช่น ธนาคารออมสิน และธ.ก.ส. 4) การพึ่งตนเองในระดับชุมชนโดยการจัดตั้งกองทุนเพื่อจัดกิจกรรมพัฒนาชุมชน กองทุนได้จากผลกำไรจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ที่สมาชิกกู้ยืมในชุมชน 5) การพึ่งตัวเองโดยใช้แผนแม่บทชุมชนเป็นเครื่องมือในการวางแผนพัฒนาอาชีพ กระบวนการที่ได้จากการทำแผนแม่บทชุมชน ทำให้คนในชุมชนรู้จักตัวเอง รับผิดชอบชุมชนและใช้ในการวางแผนพัฒนาชุมชน 6) การพึ่งตัวเองจากการเรียนรู้กระบวนการแก้ไขปัญหาของชุมชน จากข้อมูล และความรู้ โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นการแก้ไขปัญหาแบบสมานฉันท์

รูปแบบการจัดการศึกษาของชุมชน แบ่งได้เป็น 5 รูปแบบ คือ 1) การสืบทอด เน้นใช้ในการสืบทอดการประกอบอาชีพของชุมชน การแพทย์พื้นบ้าน การสืบสานประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน 2) การเรียนรู้ด้วยตัวเอง จะพบในกลุ่มผู้นำองค์กรต่างๆ ในชุมชนทุกองค์กร 3) การเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ตามความสนใจของผู้เรียน จะแบ่งได้เป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน แหล่งเรียนรู้นอกชุมชน และแหล่งเรียนรู้จากสื่อ 4) กระบวนการจัดการเรียนรู้ ได้แก่ การศึกษาดูงาน การจัดหลักสูตรการฝึกอบรม ตามความสนใจของผู้เรียนรู้ การจัดประชุมเสวนาในเรื่องการพึ่งตนเอง 5) การจัดแสดงงานทางวิชาการ นิทรรศการ ของสถาบันการศึกษาในชุมชน

ผลของการที่ชุมชนมีการจัดการการศึกษาตามอธยาศัยเพื่อการพึ่งตนเองส่งผลทำให้เกิด 1) ผู้นำการเปลี่ยนแปลง 2) เกิดครอบครัวและแปลงเกษตรกรรมต้นแบบในการแก้ไขปัญหาความยากจนในกลุ่มอาชีพต่างๆ 3) สร้างกลุ่ม/องค์กรการเงินชุมชนต้นแบบที่เน้นการพึ่งตนเอง 4) สร้างกิจกรรมเชิงพัฒนาที่เกิดจากผลประโยชน์จากองค์กรการเงินในชุมชน 5) สร้างเครือข่ายองค์กรชุมชนแก้ไขปัญหาของชุมชนครบทุกระบบ 6) ค้นพบภูมิปัญญาและปราชญ์ชาวบ้านสาขาต่างๆ เป็นทุนทางสังคมในการพัฒนาแบบพึ่งตนเอง 7) ค้นพบความคาดหวังของชุมชนที่มีต่อบทบาทของสถานการศึกษาในชุมชน

ปัจจัยที่ผลทำให้การศึกษาตามอธยาศัยเพื่อการพึ่งตนเองประสบความสำเร็จ คือ 1) ศักยภาพของผู้นำชุมชน 2) ภูมิปัญญาที่สืบสานมาจากคนรุ่นเก่าสู่คนรุ่นใหม่ 3) องค์กรชุมชนที่มีความเข้มแข็ง การทำงานเป็นทีม หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานท้องถิ่นที่ร่วมบูรณาการให้การสนับสนุนเต็มความสามารถ 4) มีศูนย์เรียนรู้ในชุมชน และนโยบายของจังหวัดเอื้อต่อการสนับสนุนภาคประชาชน

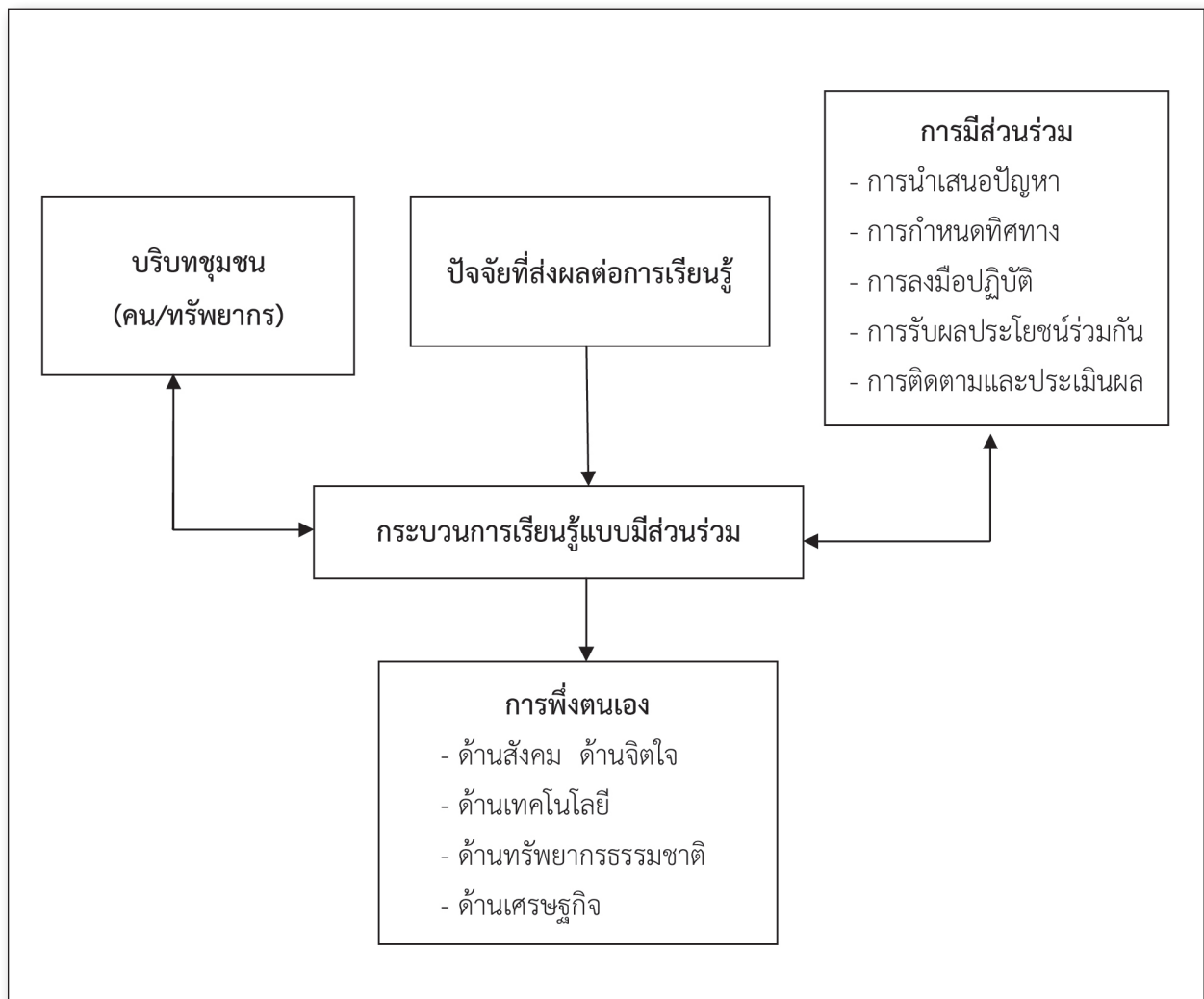
ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2542) ได้ศึกษาถึงกระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนาขอบเขตการศึกษา 5 เรื่อง ได้แก่ 1) การศึกษาชุมชน ที่ต้องศึกษาชุมชนในด้านต่างๆ ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ ความสัมพันธ์ ระบบการคิด การเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชน เทคนิคการศึกษาชุมชน วิธีการและกระบวนการศึกษาชุมชน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน และการวิเคราะห์ชุมชน 2) การสร้างพลังอำนาจแก่ชุมชน โดยการสร้างการมีส่วนร่วมและกระบวนการเรียนรู้ ศึกษาถึงกระบวนการมีส่วนร่วม ลักษณะการมีส่วนร่วม การส่งเสริมการมีส่วนร่วม ปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน วิธีการคิด ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้ เทคนิคและวิธีการในการสร้างกระบวนการเรียนรู้ 3) การพัฒนาและเสริมสร้างผู้นำ 4) การสร้างทักษะองค์กรและเครือข่าย 5) การติดตามและประเมินผลในรูปแบบต่างๆ เพื่อประมวลความรู้ที่จำเป็นสำหรับนักพัฒนาชุมชน

พูนผล เล็กไม่น้อย (2551) ได้ศึกษาถึงกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา: ชุมชนเข้า บ้านบางค่าใต้ อำเภอบึง จังหวัดพะเยา ทำการศึกษา 1) บริบทชุมชนของชนเผ่าเข้า บ้านบางค่าใต้ อำเภอบึง จังหวัดพะเยา ศึกษาถึงการตั้งบ้านเรือน การใช้วัสดุในการตั้งบ้านเรือน ประวัติของชุมชน สถานการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในช่วงต่างๆ รูปแบบการทำการเกษตร การจัดการทรัพยากรชุมชน วัฒนธรรมการแต่งกาย ความเชื่อ ประเพณีและวิถีการดำรงชีวิต และลักษณะทางสังคม 2) การศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งตนเองตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการศึกษาถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การดำเนินชีวิต โดยใช้วิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สามารถสรุปได้ว่าชุมชนที่ทำการศึกษามีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมรับผิดชอบและร่วมวิเคราะห์หาแนวทางแก้ไข และหัวใจสำคัญของการเรียนรู้ของชุมชนเข้า มีการทดลองลงมือทำแล้วนำมาสรุปและวิเคราะห์ร่วมกัน ปัจจัยที่มีผลต่อการเรียนรู้จะขึ้นอยู่กับผู้นำในชุมชนไม่ว่าจะเป็นผู้นำที่เป็นทางการหรือผู้นำไม่เป็นทางการ และมีการปรับเปลี่ยนกันเป็นผู้นำในแต่ละกิจกรรมที่มีความถนัดแตกต่างกัน และร่วมกันออกความคิดเห็น ร่วมกันวางแผนการทำงานงานวิจัยใช้แบบบัญชีเป็นเครื่องมือในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเอง ชุมชนสามารถออกแบบบัญชีของชุมชนเอง และสามารถนำข้อมูลจากการทำบัญชีมาวิเคราะห์ผลได้ ความรู้จากการทำบัญชีเพื่อนำมาปรับใช้ให้ตรงตามความต้องการของตนเอง เพื่อนำมาสร้างภูมิคุ้มกันได้อย่างเหมาะสม จากการสร้างกระบวนการเรียนรู้ทำให้เกิดกลุ่มเยาวชนที่เข้ามาแลกเปลี่ยน รับฟังความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางพัฒนา ร่วมกันด้วย ทั้งยังได้ไปศึกษาชุมชนต้นแบบเพื่อใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาชุมชนของตนเองต่อไป

จากการศึกษานานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่าการสร้างกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนต้องศึกษาถึงบริบทของชุมชน เพื่อทราบถึงข้อมูลชุมชน ด้านกายภาพ สังคม เศรษฐกิจ ประเพณีวัฒนธรรม การพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน ฯลฯ ตลอดจนการเลือกใช้เครื่องมือ วิธีการสร้างการเรียนรู้ให้เหมาะสม การพัฒนาศักยภาพผู้นำในชุมชน การสร้างและพัฒนาเครือข่ายในด้านต่างๆ เพื่อใช้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาการเรียนรู้ต่อชุมชน การสร้างการเรียนรู้ควรให้ตรงกับปัญหาหรือความต้องการของชุมชนเป็นหลัก ต้องให้เหมาะสมและสอดคล้องกับฐานวัฒนธรรม วิถีการดำรงชีวิตของชุมชนด้วย จึงจะทำให้การสร้างกระบวนการเรียนรู้มีประสิทธิภาพ และมีความยั่งยืนกับชุมชน

2.6 กรอบแนวความคิดของโครงการวิจัย

การวิจัยได้นำรูปแบบการวิจัยแบบปฏิบัติการมาใช้เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร โดยสร้างกรอบแนวคิด ดังนี้ การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมของเกษตรกร กลุ่มเป้าหมาย ใช้หลักและแนวคิดในการพึ่งตนเองให้แก่เกษตรกรผ่านการจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในหัวข้อวิชาต่างๆ และการจัดกระบวนการเรียนรู้ในการทบทวนอดีต เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การสร้างการมีส่วนร่วมในการศึกษาบริบทของชุมชนเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมให้เกิดการพึ่งตนเองในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพของเกษตรกร กลุ่มเป้าหมาย ดังกรอบแนวความคิดการวิจัยในภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม จังหวัดชุมพร เป้าหมายที่จะศึกษาประวัติชุมชน สภาพสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และทรัพยากรในชุมชน การศึกษาถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงจนทำให้เกิดการเรียนรู้ในชุมชน วัตถุประสงค์หลักเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน โดยการจัดการเรียนรู้ที่ส่งผลทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ การวิเคราะห์ข้อมูล เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมโดยสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชน

3.1 การคัดเลือกพื้นที่

การคัดเลือกพื้นที่ในการดำเนินการวิจัยใช้วิธีการเลือกเจาะจง (Purposive) โดยเลือกพื้นที่จากการเสนอของนายทวีวัตร เครือสาย ปราชญ์เกษตรฯ เพื่อขยายผลการเรียนรู้ต่อเนื่องจากตำบลละแม ที่ดำเนินโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ พ.ศ. 2553 ประกอบกับตำบลทุ่งควาต์มีแกนนำที่ทำงานร่วมกับแกนนำในตำบลละแม และเป็นเครือข่ายการอนุรักษ์ลุ่มน้ำละแมที่มีการดำเนินกิจกรรมด้านเรียนรู้ร่วมกันแต่ยังไม่ครอบคลุม และตัวนักวิจัยมีความคุ้นเคยกับปราชญ์เกษตรฯ แกนนำตำบลทุ่งควาต์ซึ่งได้ร่วมงานด้านการสร้างการเรียนรู้โครงการพัฒนาเครือข่ายลุ่มน้ำละแมมาก่อน

3.2 ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ หมู่ที่ 5, 6, 7 และ 8 ตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม จังหวัดชุมพร จำนวน 40 ราย กลุ่มเป้าหมายได้มาโดยการสมัครเข้าร่วมโครงการฯ ผ่านการทำเวทีชุมชน เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2554

3.3 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ที่สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมโดยใช้เครื่องมือวิจัย ดังนี้

- 1) ผังชุมชนเพื่อกระตุ้นการเรียนรู้ร่วมกัน ตลอดจนทำให้ทราบตำแหน่งสำคัญในชุมชน
- 2) การใช้เครื่องมือ Time Line เพื่อศึกษาประวัติชุมชน ทบทวนเรื่องราว การเปลี่ยนแปลงของชุมชนในยุคสมัยต่างๆ และสร้างการเรียนรู้ให้แก่คนรุ่นใหม่
- 3) การทำเส้นทางการผลิต ปฏิทินการผลิต เพื่อเป็นข้อมูลเปรียบเทียบการทำการเกษตรของพืชชนิดต่างๆ ที่เกษตรกรผลิต ศึกษาสภาพเศรษฐกิจในพื้นที่
- 4) แบบบันทึกข้อมูลครัวเรือน แบบบันทึกค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เพื่อวิเคราะห์ตนเองและใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการสร้างกิจกรรมพึ่งตนเอง
- 5) การใช้ SWOT Analysis วิเคราะห์ศักยภาพของชุมชน เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาชุมชน และทิศทางการพัฒนาชุมชนโดยใช้จุดเด่นและโอกาสกำหนดเป็นกลยุทธ์ วิเคราะห์จุดด้อย เพื่อปรับปรุง แก้ไข และการวิเคราะห์ข้อจำกัด เพื่อใช้เป็นข้อมูลสร้างภูมิคุ้มกัน สร้างแนวทางร่วมกันรับมือกับอุปสรรคที่จะเกิดขึ้น และเตรียมความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงที่ไม่สามารถควบคุมได้
- 6) การสัมภาษณ์ การสัมภาษณ์เชิงลึก เพื่อค้นหาข้อมูลเชิงลึกเรื่องที่ต้องการค้นคว้าเฉพาะและมีแหล่งข้อมูลจำนวนน้อยที่สามารถให้คำตอบได้อย่างชัดเจน
- 7) การทำสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) 5-6 คน เพื่อให้เกษตรกรได้แสดงความคิดเห็นในประเด็นต่างๆ ที่นักวิจัยตั้งคำถามตามประเด็นของงานวิจัยที่ต้องการทราบ
- 8) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อสังเกตพฤติกรรมของเกษตรกรในการเรียนรู้ในหัวข้อวิชา/กิจกรรมต่างๆ
- 9) การประเมินผลการเรียนรู้และการนำไปใช้ของเกษตรกรเอง

3.4 วิธีการดำเนินการวิจัย

3.4.1 ขั้นตอนการประกอบด้วย

- 1) ประสานงานกับปราชญ์เกษตรฯ เพื่อขอความเห็นในการเลือกพื้นที่
- 2) เตรียมการดำเนินงาน การเตรียมภาคีความร่วมมือในด้านต่างๆ
- 3) ตรวจสอบการศึกษาข้อมูลทุติยภูมิของพื้นที่เป้าหมายจากแหล่งข้อมูลต่างๆ
- 4) การเตรียมข้อมูลของพื้นที่ การประสานงานเพื่อขอข้อมูลจากแหล่งข้อมูล เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลทุ่งคาวิต อำเภอละแม การค้นหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลออนไลน์ และการสืบค้นงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลต่างๆ
- 5) การเขียนร่างโครงการวิจัยฯ เพื่อดำเนินการวิจัยในพื้นที่เป้าหมาย
- 6) ประสานงานภาคี ประสานงานแกนนำในพื้นที่นัดหมายเกษตรกรที่สนใจเข้าร่วมโครงการฯ ประชาสัมพันธ์และรับสมัครเกษตรกรเข้าร่วมโครงการฯ ชี้แจงร่างงานโครงการวิจัยในเวทีเรียนรู้

7) การคัดเลือกพื้นที่ครั้งแรกทำโดยเจาะจงพื้นที่หลังจากที่ได้ข้อมูลแล้วได้ดำเนินการนัดหมายเกษตรกรเพื่อชี้แจงรายละเอียด การประสานงานใช้การประสานทางโทรศัพท์ เนื่องจากระยะทางจากพื้นที่เป้าหมายที่ค่อนข้างไกล การทำเวทีเพื่อชี้แจงรายละเอียดแก่เกษตรกร รับสมัครเกษตรกรเพื่อเข้าร่วมโครงการฯ ตามความสมัครใจ ทั้งได้สอบถามปัญหา และความต้องการของเกษตรกรในการจัดเวทีชุมชน และการเสนอร่างงานวิจัยฯ ให้เกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการฯ ทราบและขอความร่วมมือในการทำงานวิจัยร่วมกัน

8) การเตรียมประเด็นเพื่อจัดเวทีชุมชน

การนำข้อมูลที่ได้จากเวทีที่ 1 เพื่อร่างหลักสูตรการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย การนำเสนอหัวข้อวิชาที่มีความจำเป็น เตรียมประเด็นพูดคุยในเวที วิธีการเรียนการสอน ระยะเวลาที่เหมาะสม วิทยากรที่จะมาให้ความรู้และการศึกษาดูงานชุมชนในเครือข่ายการเรียนรู้ 3 พื้นที่

9) การประสานงานเพื่อแจ้งกำหนดการเรียนรู้ผ่านแกนนำในชุมชน

ผลการจัดเวทีชุมชน (เวทีที่ 1) ได้มาซึ่งข้อมูล หลักสูตร/เนื้อหาวิชาในการจัดกระบวนการเรียนการสอนและช่วงเวลาที่เหมาะสมในการเรียนรู้ นำผลที่ได้รับจากการสะท้อนในเวทีกลับมาจัดตารางการเรียนรู้ ตามความเหมาะสมของหลักสูตรและช่วงเวลา พร้อมประสานการทำงานร่วมกับภาคี การกำหนดเนื้อหาของแต่ละวิชาต้องตรงตามปัญหา ความต้องการ ความจำเป็น ของเกษตรกร การกำหนดหัวข้อวิชา/เนื้อหาวิชาสามารถทำให้เกษตรกรเกิดความคิดพึ่งตนเอง การประสานงานในพื้นที่จะใช้โทรศัพท์ และใช้ช่องทางการสื่อสารด้วยช่องทางอีเมลของ อบต.ทุ่งคาวิด ส่งต่อให้รองนายก อบต. (นายสำรวม ใจเปี่ยม) เพื่อประสานเกษตรกรในพื้นที่ หากมีข้อแก้ไขสามารถตอบกลับทางช่องทางอีเมลของนักวิจัย ปรับปรุงให้ตรงกับความพร้อมของเกษตรกรและนำแผนการเรียนรู้เพื่อประสานงานภาคีร่วมบูรณาการ

10) การออกแบบ/เตรียมเครื่องมือที่จะดำเนินงานพื้นที่ การออกแบบการเรียนรู้เพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ก่อนใช้เครื่องมือกับเกษตรกรเป้าหมายได้นำเครื่องมือที่ได้รับการเรียนรู้จากการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการไปใช้กับพื้นที่อื่นๆ ในเขตปฏิรูปที่ดิน เพื่อทดลองใช้เครื่องมือและใช้เป็นข้อมูลเปรียบเทียบกับข้อมูลของพื้นที่เป้าหมายงานวิจัย

การออกแบบกระบวนการเรียนรู้ได้จัดแบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการศึกษาบริบทชุมชน ใช้เครื่องมือ 4 ชนิด ได้แก่ เครื่องมือ Time Line การทำเส้นทางการผลิต ปฏิทินการผลิตและผังชุมชน

ภาพที่ 3.1 การจัดเตรียมเครื่องมือในการดำเนินงานวิจัย

ส่วนที่ 2 การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม เพื่อการพึ่งตนเองของกลุ่มเป้าหมาย ใช้การจัดเวทีเรียนรู้ วิทยากรจาก ส.ป.ก.ชุมพรและวิทยากรที่ร่วมบูรณาการ ซึ่งวิธีการถ่ายทอดจะแตกต่างกัน ตามความถนัดของวิทยากร ไม่สามารถกำหนดวิธีการถ่ายทอดความรู้ได้ การจัดลำดับวิชาต่างๆ จัดตาม ความสำคัญของหัวข้อวิชา ความจำเป็นและความสอดคล้องของวิชาโดย

วิชาที่ 1 ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและการปรับใช้กับการดำรงชีวิต ใช้วิทยากรศูนย์เรียนรู้ ที่ฝึกอบรม (นายจเร หมิ่นสวัสดิ์) วิธีการนำเสนอเป็นแบบการเล่าเรื่อง การเดินเยี่ยมชมกิจกรรมในแปลง เพื่อเตรียมความพร้อมของเกษตรกร สนับสนุนให้เกษตรกรเกิดความรู้สึกว่าการเรียนรู้และนำไปปฏิบัติเป็น เรื่องที่ไม่ยากสามารถทำได้โดยมีต้นแบบในการเรียนรู้ในชุมชน

วิชาที่ 2 การทำบัญชีชาวบ้านและบันทึกข้อมูลรายจ่ายในครัวเรือน ใช้แบบบันทึกข้อมูล ครัวเรือนจากมูลนิธิหมู่บ้าน เพื่อให้เกษตรกรบันทึกและนำมาวิเคราะห์ผลใช้เป็นแนวทางในการเขียนแผน พึ่งตนเอง เริ่มด้วยการอธิบาย การทดลองทำแบบบันทึกแล้วให้เกษตรกรกลับไปบันทึกข้อมูลต่อที่บ้าน หากมีปัญหาในการบันทึกก็จะมาซักถามในเวทีถัดไป

วิชาที่ 3 การปรับปรุงบำรุงดิน การอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อแก้ไขปัญหาของเกษตรกร ที่ประสบปัญหาดินเสื่อม เนื่องจากดินเป็นปัจจัยพื้นฐานในการเพาะปลูก เกษตรกรจะได้รับการสนับสนุนปัจจัย การผลิต เป็นถังพลาสติกขนาด 200 ลิตร กากน้ำตาลและสารเร่ง

วิชาที่ 4 การบริหารจัดการน้ำในการเกษตร (สวนยางพารา สวนปาล์มน้ำมัน) การจัดการ สวนปาล์มน้ำมันครบวงจร โรคแมลง และการจัดการสวนยางพาราเพื่อสนองตอบต่อปัญหาของเกษตรกร ซึ่งกำหนดไว้ในช่วงเวลาในเดือนมีนาคมและเดือนเมษายน 2554 ทำให้สามารถจัดเวทีเรียนรู้ได้ตลอด ทั้งวัน เกษตรกรไม่มีภาระต้องไปปรับบุตรหลานที่โรงเรียน

วิชาที่ 5 การจัดการทรัพยากรในชุมชน จะทำหลังจากการวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือน เนื่องจากจะได้นำข้อมูลทรัพยากรจากแบบบันทึกครัวเรือนมาจัดการทรัพยากรในชุมชน

วิชาที่ 6 การบริหารจัดการกลุ่ม เป็นหัวข้อวิชาที่ทำในระยะหลังของการจัดกระบวนการเรียนรู้อื่นๆ เนื่องจากการที่เกษตรกรเข้ามาร่วมเรียนรู้ในหลายเวทีทำให้เกิดความสนิทสนมและรู้จักกันมากขึ้น สามารถที่จะพัฒนาเป็นกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการได้และหัวข้อวิชาสุดท้ายที่ดำเนินการในการสร้างกระบวนการเรียนรู้จะเป็นวิชาการสร้างและพัฒนาเครือข่ายเกษตรกร เพื่อให้เกษตรกรได้ทำความรู้จักกันในระหว่างพื้นที่เป้าหมาย เกษตรกรได้เห็นกิจกรรมในพื้นที่อื่นๆ ที่มีความคล้ายคลึงกันและมีแนวคิดคล้ายๆ กัน เกิดเป็นเครือข่ายในการช่วยเหลือและพึ่งพากันในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต ทั้งยังได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ในเรื่องที่แต่ละพื้นที่มีความถนัด รูปแบบการจัดหลักสูตรนี้จะเป็นการจัดเวทีสัญจร ศึกษาดูงาน และมีการสรุปผลการเรียนรู้ที่ผ่านมาในระยะเวลา 4 เดือน ใช้การระดมสมอง การนำเสนอและการสรุปบทเรียน 3 เวที

3.4.2 ขั้นตอนการ ประกอบด้วย

3.4.2.1 การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในการศึกษาชุมชน (สภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม) ใช้กระบวนการและเครื่องมือ ดังนี้

1) ศึกษาประวัติชุมชน พัฒนาการของชุมชน เริ่มใช้การทำสนทนากลุ่มกับแกนนำในพื้นที่บ้านทับใหม่ ประมาณ 5-6 คน ด้วยเครื่องมือ Time Line ก่อนจัดเวทีชุมชน ทดลองตั้งประเด็นคำถามถึงระยะเวลาที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่ ช่วงเวลาและเหตุการณ์ต่างๆ ย้อนกลับไปในอดีตซึ่งแกนนำชุมชนไม่สามารถบอกรายละเอียดได้ ทำให้ไม่สามารถใช้เครื่องมือได้ จากการสนทนาทราบเพียงว่าคนที่เข้ามาในยุคแรกมีใครบ้าง จึงได้ขอความร่วมมือแกนนำให้ติดต่อหรือสอบถามที่อยู่ของเกษตรกร โดยใช้การประสานทางโทรศัพท์ ขอรายละเอียดเพิ่มเติม หลังจากนั้นจึงได้เข้าพื้นที่บ้านหินลูกช้างเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม ในเวทิดังกล่าวมีเกษตรกร และแกนนำ จำนวน 27 ราย ประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควาตี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารตำบลทุ่งควาตี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแกนนำเกษตรกร และเกษตรกรที่สมัครเข้าร่วมโครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ และร่วมงานวิจัยด้วย การทำเวทีทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล การสะท้อนปัญหาและมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข้อมูลในเวทีมาก จากการสอบถามและใช้เครื่องมือ Time Line เพื่อหาประวัติและพัฒนาการหมู่บ้านของบ้านหินลูกช้าง ซึ่งทำในช่วงหลังก่อนจบเวทีเรียนรู้ เริ่มด้วยการกล่าววัตถุประสงค์ในการขอความรู้จากเวทีเพิ่มเติมเพื่อทำงานวิจัยฯ และชวนคุย ชักถามว่าใครมาอยู่ในพื้นที่บ้านหินลูกช้าง ปรากฏว่า มีคนที่มาในช่วงแรก คือ นายทวี พิกษ์ปรัชญากุล เกษตรกรเป้าหมายที่เข้าร่วมโครงการฯ ภรรยาของลุงสมบัติ แซ่เตียว ที่เดินทางเข้ามาในยุคแรกและมีผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควาตี (นายสมนึก แก้วจำรัส) อดีตเป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งควาตี เมื่อตั้งคำถามและพูดคุยกันกับเกษตรกร ทำให้สามารถลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ผลัดเปลี่ยนกันเล่าให้ข้อมูลตามที่ตนเองทราบ เมื่อได้เวลาที่เกษตรกรต้องไปรับบุตรหลานที่โรงเรียน จึงกล่าวขอบคุณและจบการทำเวที

ก่อนเดินทางกลับได้เก็บรวบรวมภาพผังชุมชนของบ้านหินลูกช้างและบ้านทับใหม่ เนื่องจากในชุมชนมีแผนที่ของชุมชน การได้ข้อมูลเป็นการเก็บข้อมูลที่ได้โดยบังเอิญ เมื่อกลับมาจากพื้นที่ต้องรีบสรุปข้อมูลทันที เนื่องจากมีเพียงข้อมูลที่เขียนในกระดาษฟลิปชาร์ต หลังจากการสรุปข้อมูลของบ้านหินลูกช้างเสร็จแล้ว ได้ประสานงานเพื่อนัดหมายเกษตรกรพื้นที่บ้านทับใหม่โดยขอความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 และ 7

ตำบลทุ่งควัววัด เพื่อชี้ทางไปบ้านตาอำพร ข้าสุวรรณ และประสานผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 นัดพิธีธรรมญู มาพบในวันประชุมหมู่บ้าน เมื่อเดินทางไปหาตาอำพร ข้าสุวรรณ (ตาน้อย) บอกวัตถุประสงค์ที่มาหาตาน้อยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี และเล่าเหตุการณ์ในช่วงที่เข้ามาในพื้นที่ช่วงยุคแรก จากการพูดคุยกับตาน้อย สังเกตว่าตาน้อยมีความรู้สึกดีกับการได้ให้ข้อมูล ตาน้อยนั่งเล่าไปเรื่อยๆ เวลาผ่านไปประมาณ 1.5 ชม. ก็ยังไม่มีทีท่าว่าจะเบื่อ ช่วงแรกต้องนั่งย่นเวลาไปมาก เนื่องจากตาน้อยอายุมาก ราวๆ 78 ปี ก่อนลากลับ ตาน้อยได้แนะนำให้ไปหาพี่สุเทพ โดยบอกทางไปซึ่งทำให้สามารถเดินทางไปยังยิ่งขึ้น จากการได้พูดคุยกับพี่สุเทพทำให้ได้ข้อมูลอีกแบบที่สามารถใช้เป็นข้อมูลในการศึกษาบริบทชุมชนได้ดีขึ้น หลังจากสัมภาษณ์พี่สุเทพเสร็จแล้ว ผู้ใหญ่มีด (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งควัววัด) ได้นัดพิธีธรรมญูให้มาพบที่ศาลาหมู่บ้านหมู่ที่ 7 ทำให้สามารถเก็บข้อมูลเรื่องราวบริบทของบ้านทับใหม่ได้เพิ่มมากขึ้น หลังจากการสัมภาษณ์เชิงลึกเกษตรกร 3 ราย และสนทนากับผู้ใหญ่บ้าน พี่สาวรวมพี่กบ (สอบต.) พิธีธรรมญูและเกษตรกรรายอื่นๆ ทำให้ได้ข้อมูลเชิงลึกมากขึ้น

ผลจากการร้อยเรียงเรื่องราวที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลที่มีอย่างจำกัดในพื้นที่ ทำให้ไม่สามารถประติดประต่อเรื่องราวได้มากนัก จึงได้เริ่มค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งข้อมูลออนไลน์ เกี่ยวกับข้อมูลของอำเภอละแม สภาพพื้นที่ สภาพสังคมและเศรษฐกิจ ข้อมูลการทำสัมปทานป่าไม้ในภาคใต้และการสิ้นสุดของการสัมปทานป่าในประเทศไทย ข้อมูลการเกิดภัยพิบัติภาคใต้ การปราบปรามพรรคคอมมิวนิสต์ในช่วงดังกล่าว ทั้งยังต้องค้นคว้างานวิจัยของมหาวิทยาลัยทักษิณ เกี่ยวกับโครงการวิจัยและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ภาคใต้ เพื่อใช้เป็นข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของบ้านสระขาว หมู่ที่ 16 ตำบลละแม อำเภอละแม จังหวัดชุมพร ทำให้สามารถร้อยเรียงเรื่องราวให้สมบูรณ์มากขึ้นและได้นำข้อมูลที่รวบรวมเสร็จกลับไปบอกกล่าวให้ผู้ให้ข้อมูลในพื้นที่ทราบและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลอีกครั้ง

ภาพที่ 3.2 การใช้เครื่องมือ Time Line

2) การศึกษาสภาพสังคม/วิถีการดำรงชีวิตในพื้นที่โดยเครื่องมือผังชุมชนที่ได้เขียนเค้าโครงถนนไว้บางส่วนและทำสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกให้เกษตรกร เมื่อเริ่มทำเวทีได้ให้เกษตรกรคลิบชาร์ตที่มีการร่างถนนไว้ จากความไม่รอบคอบไม่ตรวจสอบความถูกต้องของเครื่องมือก่อนนำไปใช้ ทำให้เส้นทางบางเส้นทางหายไป บางเส้นทางเขียนชื่อ บางเส้นทางไม่มีชื่อ เนื่องจากการสื่อสารไม่ชัดเจน ทำให้ทีมงานเข้าใจผิดพลาดจึงกรอรายละเอียดของเส้นทางลงในเครื่องมือ ทำให้ผิดพลาดอุปสรรคไปบ้าง แต่เมื่อทำไปแล้วก็ต้องใช้เนื่องจากทีมงานนักวิจัยต้องทำงานในหลายกิจกรรมและทำในพื้นที่ที่มีความห่างไกลกัน การบริหารเวลาไม่ค่อยมีความแน่นอนและตายตัว ทั้งยังไม่ได้ตรวจสอบเครื่องมือก่อนออกทำงานในพื้นที่ เมื่อเริ่มเวทีเรียนรู้ จึงอธิบายให้เกษตรกรเริ่มลงมือทำในฟลิปชาร์ต หาสัญลักษณ์ที่เตรียมไว้ปรากฏว่าหาไม่เจอเพราะไม่ได้นำมาด้วย จึงต้องใช้ปากกาไวท์บอร์ดเขียนแทน ทุกคนเริ่มต้นเขียนจากบ้านของตนเองก่อนแล้วไล่ไปบ้านเพื่อนบ้านใกล้ๆ บ้านบุคคลสำคัญ และสถานที่ต่างๆ ในผังชุมชน เกษตรกรมีส่วนร่วมได้หมดทุกคน เส้นทางที่เขียนชื่อขอยึดเกษตรกรก็แก้ไขถูกต้อง ทุกคนมีการปรึกษาหารือกันและช่วยเหลือกันจนทำกิจกรรมเสร็จสิ้น เมื่อนักวิจัยบอกให้เปลี่ยนกิจกรรมทุกคนยังไม่ยอมเลิกทำ หลังจากทำกิจกรรมผังชุมชนเสร็จจึงทราบว่าความบกพร่องในบางครั้งก็ส่งผลดีต่อการสร้างการเรียนรู้ของเกษตรกรได้ เมื่อตั้งคำถามถึงการตั้งบ้านเรือนในอดีตกับปัจจุบันเป็นอย่างไร ทำไมเป็นอย่างนั้น เกษตรกรในเวทีสามารถสะท้อนข้อมูลได้ ทั้งนี้ ได้สรุปให้ทราบว่าปัจจุบันกับอดีตแตกต่างกันเพราะอะไร ใครมีข้อแลกเปลี่ยนบ้างและตั้งคำถามว่าเพราะอะไรจึงเป็นเช่นนั้นทั้งทำก่อนที่แยกย้ายไปทำกิจกรรมอื่น

ภาพที่ 3.3 การทำผังชุมชน

3) ศักยภาพเศรษฐกิจของชุมชน ใช้เวลาบ่ายของวันที่ 14 มีนาคม 2554 โดยใช้ปฏิทินการผลิตร่วมกับการใช้เส้นทางการผลิต มีการวางแผนกับทีมงานล่วงหน้าไว้ก่อนแล้วจะทำพืชหลักในชุมชน 3 ชนิด คือ ยางพารา ปาล์มน้ำมัน และกล้วยหอมทอง จัดแบ่งเกษตรกรเป็น 3 กลุ่ม ตามความสมัครใจ แบ่งงานให้ทีมงานนักวิจัยรับผิดชอบคนละชนิดพืช นัดแนะให้เกษตรกรออกมาเขียนด้วยตัวเองให้ถามในประเด็นตามลำดับ ไม่ถามนำ และทำปฏิทินการผลิตก่อนทำเส้นทางการผลิต การวางแผนกับทีมงานกระทำในขณะนั่งรถยนต์เข้าชุมชน เมื่อเกษตรกรพร้อมกันในเวทีจึงเริ่มอธิบายให้เกษตรกรได้ทราบถึงกิจกรรมที่จะทำ ขอความร่วมมือในการให้ข้อมูล จัดแบ่งเกษตรกรเป็น 3 กลุ่ม ตามการประกอบอาชีพ หากใครประกอบอาชีพหลายอย่างให้สำรวจตัวเองว่ามีความถนัดพืชอะไรมากที่สุด เมื่อแบ่งกลุ่มแล้วเกษตรกรจะเทไปอยู่ในกลุ่มยางพาราประมาณ 14-15 ราย ปาล์มน้ำมัน 8-10 ราย และกล้วยหอมทอง 3-5 ราย ในการทำปฏิทินการผลิตและเส้นทางการผลิต เริ่มทำเวทีพร้อมกัน เวทีกล้วยหอมทองเป็นเวทีเดียวที่เกษตรกรยอมออกมาเขียนปฏิทินการผลิตเอง ส่วนเวทียางพาราและปาล์มน้ำมันต้องให้นักวิจัยเขียน โดยเกษตรกรเป็นผู้ให้ข้อมูลระหว่างการให้ข้อมูลมีการปรึกษาหารือกัน ถกเถียง ได้เถียงกันเป็นระยะ มีการให้ข้อเสนอแนะ ตอบข้อซักถาม การมีส่วนร่วมของเกษตรกรค่อนข้างสูง เกษตรกรบางรายมีการจดบันทึกข้อมูลที่เพื่อนเกษตรกรนำเสนอในเวที เกษตรกรที่มีส่วนร่วมน้อยจะเป็นเกษตรกรอายุมาก เมื่อกระตุ้นและตั้งคำถามกับเกษตรกรที่มีส่วนร่วมน้อยทั้ง 2 คน เกษตรกรก็เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมเพิ่มขึ้น ในเวทียางพาราเกษตรกรมีส่วนร่วมมากอยู่ 1 ราย จนบางครั้งมีมากเกินไป ต้องลดการให้ความสนใจ และต้องกระตุ้นเกษตรกรที่มีส่วนร่วมน้อยให้มีการแลกเปลี่ยนเพิ่มขึ้นแทน แต่อย่างไรก็ตามเวทียางพาราเป็นเวทีที่จบก่อนเวทีอื่นๆ ทีมงานนักวิจัยที่ทำปาล์มน้ำมันไม่สามารถควบคุมเวทีได้ เนื่องจากประสบการณ์ทำงานของทีมงานที่ยังใหม่และประกอบกับนักวิจัยทำเวทีเสร็จก่อน เกษตรกรที่อยู่ในเวทียางพาราก็นำข้อมูลไปให้ข้อมูลในเวทีปาล์มน้ำมันต่อ ทำให้ต้องเข้ามาช่วยทีมงานในเวทีปาล์มน้ำมันจนได้ข้อมูลครบถ้วน ก่อนจบเวทีได้ซักถามถึงความถูกต้องของข้อมูลจากเกษตรกร หลังจากการสอบถามเสร็จแล้วได้นำข้อมูลของพืชชนิดเดียวกันที่ทำในต่างพื้นที่เปรียบเทียบให้เห็นและเสริมข้อมูลพืชชนิดอื่น พร้อมทั้งแจ้งให้ทราบถึงข้อมูลของปศุสัตว์ที่ทำในต่างพื้นที่ ก่อนจบได้แจ้งให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ในการทำเวทีและกล่าวขอบคุณ ท้ายสุดนัดหมายวันเวลาที่เจอกันในเวทีต่อไป รวมทั้งหัวข้อเรื่องที่จะเรียนรู้ เพื่อทำความเข้าใจให้ตรงกัน อีกครั้ง

ภาพที่ 3.4 การทำเส้นทางการผลิต

ภาพที่ 3.5 การนำเสนอผลของการทำเส้นทางการผลิตกล้วยหอมทอง

การทำเวทีวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งตนเองของเกษตรกรด้วย SWOT Analysis ใช้ Card Technic โดยนำกระดาษที่มีสีต่างกัน 4 สี และกำหนดสีให้ตรงกับจุดเด่น/ข้อดีของชุมชน (จุดแข็ง) จุดด้อย/ข้อเสียของชุมชน (จุดอ่อน) ปัจจัย/สิ่งที่เข้ามาช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน (โอกาส) ปัจจัย/สิ่งที่เข้ามาขัดขวางจากนอกชุมชน (ข้อจำกัด) โดยการตั้งประเด็นคำถามว่า “สิ่งใดบ้างที่สนับสนุน/ขัดขวางการพึ่งตนเองของเกษตรกรในชุมชน” จากนั้นเริ่มแจกกระดาษและดินสอแก่เกษตรกรเพื่อจะได้เขียนข้อมูลลงในกระดาษตามหัวข้อข้างต้น สำหรับการดำเนินการเรียนรู้พยายามให้เกษตรกรออกมาคิดเองแต่ไม่ได้รับความร่วมมือจากเกษตรกร จึงให้ทีมนักวิจัยติดตามหัวข้อต่างๆ โดยอ้างว่าสะดวกและรวดเร็ว เมื่อครบทั้ง 4 ประเด็น นักวิจัยได้สอบถามซ้ำให้แน่ใจ แล้วนำข้อมูลที่ได้มา จัดหมวดหมู่พร้อมทั้งร่วมวิเคราะห์ข้อมูลกับเกษตรกรทั้ง 4 ประเด็น ข้อมูลที่เกษตรกรได้สะท้อนออกมาทำให้ทราบว่าในชุมชนมีจุดเด่น จุดด้อย โอกาส และข้อจำกัดอย่างไรบ้าง ทำให้ทราบถึงข้อมูลเท็จจริงของชุมชนเพิ่มมากยิ่งขึ้น

ภาพที่ 3.6 การวิเคราะห์ด้วยเครื่องมือ SWOT Analysis

หลังจากการทำเวทีเพื่อหาข้อมูลสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนแล้ว ได้สรุปผลการทำงานในช่วงแรก คือ ผลการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ของเกษตรกรตามช่วงพัฒนาการของชุมชน ได้นำเสนอข้อมูลทั้งหมดจากการสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน จัดเวทีเพื่อคืนข้อมูลให้ชุมชน โดยนำเสนอแผนที่ความคิด (Mind Map) ในกระดาษฟลิปชาร์ต มอบให้ศูนย์เรียนรู้ฯ เพื่อเก็บไว้ในชุมชน ส่วนสื่อที่ใช้นำเสนอในเวที เลือกใช้การนำเสนอเป็นตาราง ภาพประกอบ แผนที่ความคิด นำเสนอเป็น Power Point ที่สามารถเพิ่มความตื่นตาตื่นใจให้กับการนำเสนอได้มาก สามารถแทรกภาพได้ การนำเสนอจะเริ่มนำเสนอภาพแผนที่อำเภอละแอม ประวัติและพัฒนาการของอำเภอละแอมเป็นการบรรยายสั้นๆ และใช้ตารางแสดงช่วงเวลา ประชากร สภาพสังคมและเศรษฐกิจของอำเภอละแอม นำเสนอแผนที่ตำบลทุ่งควาต์ ประวัติชุมชนและพัฒนาชุมชน 4 ช่วงเวลา การเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงของวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชนโดยใช้ตาราง การนำเสนอผังชุมชนที่เกษตรกรได้ร่วมกันทำและอธิบายการตั้งถิ่นฐานของเกษตรกรในชุมชนทั้ง 2 ชุมชน การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลพีชหลักในชุมชนทั้ง 3 ชนิด ใช้ตารางเปรียบเทียบระยะเวลาการให้ผลผลิต รายได้ ต้นทุน กำไรต่อไร่ต่อปี และข้อดีข้อเสียของพืชแต่ละชนิด การนำเสนอผลการวิเคราะห์ศักยภาพการพึ่งตนเอง การนำเสนอข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของโลก 9 อย่าง จากคอลัมน์ ชีวธรรม หนังสือชีวจิตเพื่อให้เกิดการสำนึกเสมอว่า “ต้องช่วยเหลือตนเองก่อน ก่อนที่จะให้คนอื่นมาช่วย” โลกปัจจุบัน “ความแน่นอนคือความไม่แน่นอน การใช้ชีวิตต้องไม่อยู่บนความประมาท” เพื่อให้เกษตรกรได้ระลึกไว้เสมอว่าการช่วยเหลือตนเองและการพึ่งตนเองนั้น เกษตรกรต้องนำไปปฏิบัติ ไม่มีใครสามารถช่วยเหลือเราได้ หากเราไม่ช่วยเหลือตนเอง

ภาพที่ 3.7 การศึกษาดูงาน ณ พิพิธภัณฑ์การเกษตรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภาคใต้ตอนบน สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร

3.4.2.2 การจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อการพึ่งตนเองของ กลุ่มเป้าหมาย

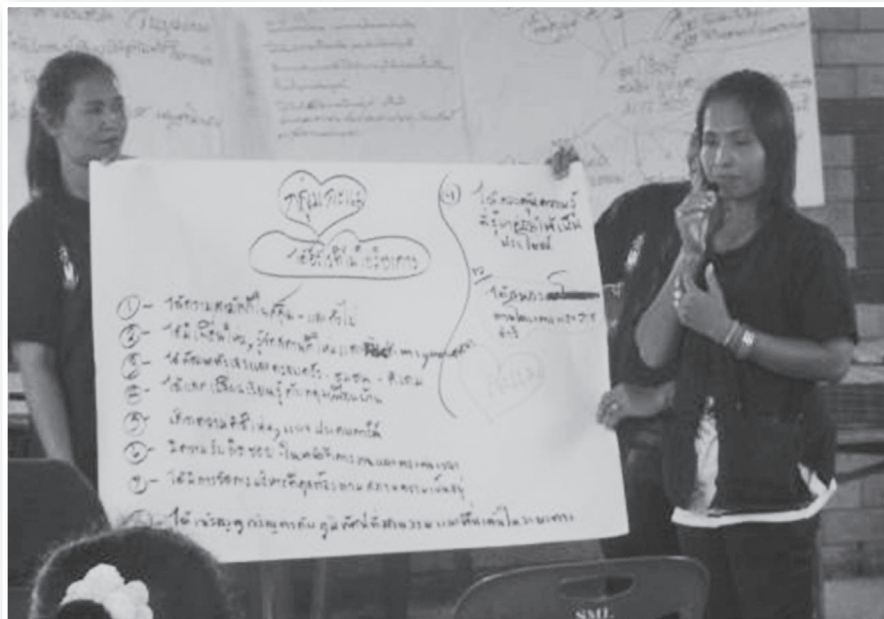
การจัดเวทีเรียนรู้ในเรื่อง/หัวข้อต่างๆ เริ่มจากการประสานงานขอรับการสนับสนุนวิทยากรจากภาคีต่างๆ ตามการออกแบบที่กำหนดไว้ แต่มีการสลับหัวข้อวิชาเนื่องจากช่วงเวลาที่ไม่ตรงกัน และบางช่วงเวลาต้องปรับเปลี่ยนการจัดอบรมตามความเหมาะสม รูปแบบและวิธีการให้ความรู้ของวิทยากรที่ร่วมบูรณาการในแต่ละหัวข้อวิชาจะมีลักษณะคล้ายคลึงกันคือจะมีการบรรยาย การอภิปราย การซักถาม และการนำเสนอด้วย Power Point ตามประเด็นเนื้อหาหลักสูตรที่ได้รับการประสานจากนักวิจัยและประเด็นที่เกษตรกรซักถามในเวทีเรียนรู้ บางเนื้อหาวิชามีการสาธิต การใช้สื่อวีดิโอและการแจกเอกสารประกอบการบรรยาย ยกเว้นเนื้อหาบางวิชา ดังนี้

1) การจัดการทรัพยากรในชุมชน ใช้การนำเกษตรกรไปเข้าร่วมการศึกษาดูงาน ร่วมกับการจัดงานเปิดเครือข่ายพิพิธภัณฑ์การเกษตรเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภาคใต้ตอนบน ที่สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง วิทยาเขตชุมพร มีการจัดฐานการเรียนรู้ การเสวนา การจัดแสดงนิทรรศการของภาครัฐ ชุมชนต้นแบบและการจัดแสดงนิทรรศการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และการสาธิตกิจกรรมต่างๆ การออกร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนของชุมชนต้นแบบและการแสดงทางศิลปวัฒนธรรมภาคใต้ (การรำโนราของมโนราปราณี อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร)

ภาพที่ 3.8 การระดมสมองเพื่อสรุปผลการเรียนรู้

2) การสร้างและพัฒนาเครือข่ายเกษตรกรเป็นการจัดเวทีสัญจร 3 พื้นที่เป้าหมายที่ร่วมโครงการฯ เริ่มเวทีด้วยการแนะนำตัวของเจ้าภาพ การเล่าประวัติของศูนย์เรียนรู้ฯ การเดินดูงานในแปลงศูนย์เรียนรู้ฯ การระดมสมองเพื่อสรุปผลการเรียนรู้ การนำเสนอบทเรียนที่ได้รับจากโครงการฯ การสนทนาเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การปรึกษาหารือ และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน

ภาพที่ 3.9 การนำเสนอข้อมูลเพื่อการพึ่งตนเอง

3) เวทีวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือนและเวทีคืนข้อมูลชุมชน นักวิจัยได้นัดหมายเพื่อนำสมุดบัญชีมาร่วมวิเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยได้วางแผนสำรองไว้เพราะคาดว่าจะมีเกษตรกรเพียงบางรายที่บันทึกข้อมูลได้ครบถ้วน จึงนำแบบสอบถามครอบครัวเจาะลึก จากแบบสอบถามของศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา ที่มีความคล้ายคลึงมาปรับเพื่อให้มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ จัดเตรียมที่มนักวิจัยให้ศึกษาแบบสำรวจข้อมูลล่วงหน้าก่อนวันนัดหมาย เป็นแผนสำรอง เมื่อได้สอบถามปรากฏว่ามีเกษตรกร จำนวน 6 ราย ที่นำสมุดบันทึกมาในเวที โดยแบ่งเกษตรกรเป็น 3 กลุ่มตามความสมัครใจ กลุ่มละประมาณ 10-15 คน ขอให้มีทั้งเพศชายและเพศหญิงละกัน ทีมงานนักวิจัยสอบถามข้อมูลตามแบบสอบถามเป็นรายบุคคล ใช้เวลาในการซักถามประมาณ 2 ชั่วโมง ขณะซักถามต้องมีช่วงหยอกเย้าเกษตรกรบ้างเพื่อไม่ให้เกษตรกรเกิดความเบื่อหน่าย เมื่อได้ข้อมูลต้องประมวลผล นำเสนอให้เกษตรกรทราบในเวที ดังนี้

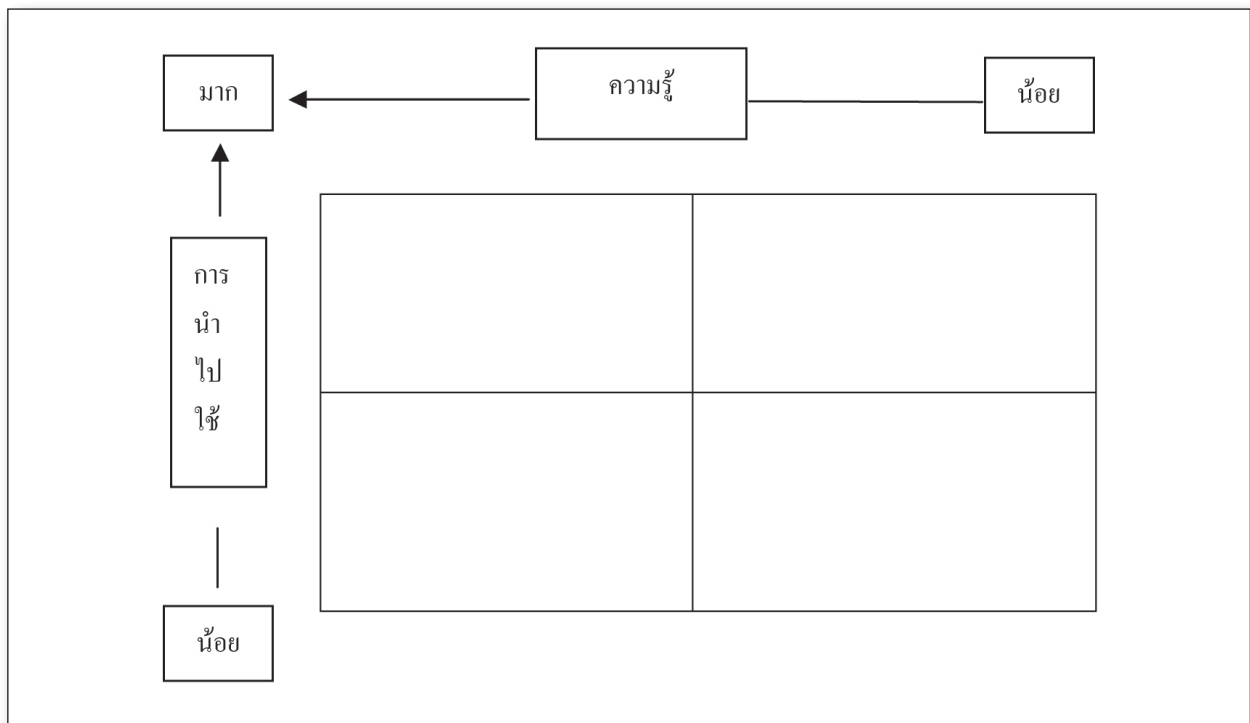
- (1) ข้อมูลสมาชิกในครัวเรือน เพศ วัย ระดับการศึกษา อาชีพ
- (2) ข้อมูลการเป็นสมาชิกกลุ่ม/องค์กรในชุมชน
- (3) จำนวนแปลงและการถือครองที่ดิน ประเภทที่ดิน การถือครองที่ดินเฉลี่ย
- (4) ข้อมูลด้านพืช ด้านสัตว์ ด้านประมงและจำนวนเนื้อที่เพาะปลูกพืชจำนวนสัตว์
- (5) ต้นทุนการผลิตโดยจัดแบ่งเป็นรายการย่อยๆ เช่น ค่าพันธุ์ ค่าปุ๋ย ค่ายา ค่าแรงงาน ฯลฯ
- (6) ข้อมูลทรัพย์สินและอุปกรณ์การเกษตรของเกษตรกร
- (7) รายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตร (ด้านพืช สัตว์ ประมง การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร)
- (8) ปัญหาภาคเกษตรและแนวทางแก้ไขของเกษตรกร
- (9) แหล่งรับซื้อผลผลิต
- (10) รายได้จากแหล่งอื่นๆ
- (11) ข้อมูลค่าใช้จ่ายในครัวเรือน เช่น ค่าอาหาร เครื่องดื่ม ค่ายา ค่าของใช้ ฯลฯ
- (12)หนี้สินของครัวเรือน อัตราดอกเบี้ย แหล่งเงินกู้

หลังจากการนำเสนอข้อมูลแล้ว นักวิจัยก็เริ่มตั้งคำถาม “เมื่อเกษตรกรได้ทราบข้อมูลแล้ว มีแนวทางที่จะวางแผนลดค่าใช้จ่ายได้อย่างไร” โดยให้เกษตรกรเริ่มเสนอความคิดเห็นและเสนอแนวทางปฏิบัติที่จะนำไปใช้เป็นแผนการพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกร

ภาพที่ 3.10 การวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือน

หลังจากนั้นนักวิจัยก็แจกกระดาษสี่ขนาด 3x5 เซนติเมตร ให้เกษตรกรเขียนชื่อตัวเองลงในกระดาษที่นักวิจัยแจกให้แล้วให้เกษตรกรนำมาติดที่กระดาษที่นักวิจัยเตรียมไว้ และแบ่งเป็น 4 ช่อง ดังนี้

เมื่อได้อธิบายวิธีการประเมินตนเอง และทดลองให้เกษตรกร 1 ราย ลองมาคิดและอธิบายความหมาย เมื่อเข้าใจกันแล้วก็ให้ทุกคนออกมาประเมินตัวเอง หลังจากประเมินตนเองเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงให้เพื่อนเกษตรกรร่วมประเมินอีกครั้ง โดยอธิบายเหตุผลที่ให้เกษตรกรประเมินผลตัวเองว่าเกษตรกรได้ผ่านการฝึกอบรมการประเมินตนเองแล้ว พร้อมสรุปให้เกษตรกรฟังถึงสาเหตุที่นักวิจัยไม่ประเมินเกษตรกรแต่ให้เกษตรกรประเมินผลเอง ทั้งยังบอกกล่าวในเวทีว่า นักวิจัยไม่สามารถประเมินได้เนื่องจากไม่รู้จักเกษตรกรเท่าเกษตรกรเอง สรุปประเด็นสำคัญที่ได้ร่วมเรียนรู้กับเกษตรกรที่เข้าร่วมโครงการครั้งนี้ คือ เกษตรกร/กลุ่มของเกษตรกร มีองค์ความรู้แต่ขาดการจัดการความรู้ และการนำความรู้มาประยุกต์ใช้เท่านั้น ซึ่งเห็นได้จากกรณีต่างๆ ที่ได้ร่วมเรียนรู้กันมาตลอด ท้ายสุดให้ตัวแทนเกษตรกร (คัดเลือกจากเกษตรกรที่เข้าร่วมเวทีเรียนรู้ทุกเวทีเรียนรู้) ประเมินความพึงพอใจต่อการเรียนรู้ทั้งหมดที่ได้จัดกระบวนการเรียนรู้ที่ผ่านมา

ภาพที่ 3.11 การประเมินหลังการจัดอบรม

ภาพที่ 3.12 การประเมินหลังการเรียนรู้

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากภาคสนามด้วยวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ มาวิเคราะห์ตีความวิเคราะห์เนื้อหา และการสร้างข้อสรุป โดยนักวิจัยนำข้อมูลต่างๆ มารวมกันเปรียบเทียบ สรุปออกมาเป็นกรณี

บทที่ 4

ผลการศึกษารับทชุมชน

4.1 ข้อมูลพื้นฐานของพื้นที่ที่ทำการวิจัย

พื้นที่ศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นเขตปฏิรูปที่ดินตำบลทุ่งควัววัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร ครอบคลุมพื้นที่ 2 หมู่บ้าน ประกอบด้วยบ้านทับใหม่ หมู่ที่ 5 บ้านหินลูกช้าง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควัววัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร เพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพพื้นที่ จึงได้ศึกษาข้อมูลทั่วไปและสภาพสังคม เศรษฐกิจของ 2 พื้นที่ สรุปได้ ดังนี้

4.1.1 ชุมชนบ้านทับใหม่ หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งควัววัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร

4.1.1.1 ประวัติชุมชน

“ทับใหม่” มาจากคำว่า “ทับ” หมายความว่า เป็นที่พักอาศัยชั่วคราว (งสส) ของคนงานของบริษัทสัมปทานไม้ เดิมตั้งอยู่ทางตอนล่างของพื้นที่เมื่อบริษัทฯ ขยายพื้นที่สัมปทานขึ้นมา ทางตอนบนของชุมชน ทำให้ต้องมาตั้งที่พักคนงานในจุดที่ใกล้บริเวณทำงานมากขึ้นและเป็นจุดรวมหมอนไม้ จึงเรียกว่า “ทับใหม่” เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

4.1.1.2 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของบ้านทับใหม่แบ่งเป็นระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ยุคสัมปทานป่า จับบองพื้นที่ทำการเกษตร (พ.ศ. 2516-2525)

ป่าละแม เป็นพื้นที่ป่าของจังหวัดชุมพรที่กรมป่าไม้เปิดให้เอกชนเข้าสัมปทาน นายวิรัตน์ เอื้ออารี ได้รับการสัมปทานป่าละแมในพื้นที่ครอบคลุมตำบลละแม ตำบลทุ่งควัววัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร ประมาณ พ.ศ. 2516-2517 นายอำพร ขำสุวรรณ (ตาน้อย) เดินทางมาจากอำเภอละแม เพื่อเข้ามาเป็นคณานของบริษัทสัมปทานป่าของเจ้าแก้ววิรัตน์ฯ ครั้งแรกมาเป็นคณานขับรถของบริษัท ต่อมาได้เป็นพนักงานฝ่ายป่า มีหน้าที่คุมคณาน นำเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าตัดไม้ก่อนตัด การพักอาศัยจะพักรวมกันที่งสสของเจ้าแก้ววิรัตน์ฯ ทางบริษัทฯ ได้รับการสัมปทานป่าละแม เริ่มจากบริเวณติดต่อกับเขตสหกรณ์คณหลังสวน ปัจจุบันจะอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 3 และหมู่ที่ 6 ตำบลทุ่งควัววัด ทางทิศเหนือติดกับบ้านเขาหลวง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งหลวง และทิศด้านตะวันตก ติดกับแม่น้ำหลังสวนในเขตพื้นที่อำเภอยะตะใต้ พื้นที่ป่าที่ได้รับการสัมปทานทั้งหมดแบ่งเป็น 10 ตอน ซึ่งรัฐบาลจะให้สัมปทานตอนละ 3 ปี บริษัทฯ ได้รับการสัมปทานทั้งหมด 30 ปี พื้นที่ของบ้านทับใหม่เป็นป่าตอนที่ 5 สภาพป่าก่อนการโค่นไม้เป็นป่าดงดิบ มีสัตว์ป่าชุกชุม แม่น้ำก็มีปลาหลายชนิดจำนวนมาก และบ้านทับใหม่เป็นจุดรวบรวมน้ำในพื้นที ก่อนที่จะลากไปรวมที่จุดรวมน้ำใหญ่ (ตลาดละแมเมืองใหม่)

ก่อนโค่นไม้ในเขตสัมปทานเจ้าหน้าที่ป่าไม้จะต้องเข้ามาตรวจสอบ วัดขนาดเส้นรอบวง ต้นไม้ ตัดตรา ซึ่งตาน้อยจะทำหน้าที่นำเจ้าหน้าที่ป่าไม้ตรวจสอบไม้ ป่าละแมเป็นป่าดิบชื้นมีไม้ขนาดใหญ่มากมาย และมีพันธุ์ไม้หลากหลาย เช่น ไม้ยางนา ไม้ไข่เขียว ไม้ตะเคียนทอง ไม้ตะเคียนทราย ไม้ยุง ไม้เสียด ไม้ยมหอม ไม้ฉากบุตร ไม้จำปาทอง และไม้ที่มีมากที่สุดในพื้นที่ คือ ไม้ไข่เขียว รองลงมาเป็นไม้ยางนา ไม้ที่ต้องเสียค่าอากร

ให้ภาครัฐมากที่สุด คือ ไม้ยมหอมและไม้นาบุตร ก่อนที่จะตัดต้องมีการวัดขนาดไม้ก่อน หากเป็นไม้ยางนา ต้องมีเส้นรอบวงไม่น้อยกว่า 250 เซนติเมตร สูงจากพื้นดิน 150 เซนติเมตร หากเป็นไม้ชนิดอื่น ขนาดเส้นรอบวง เมื่อวัดสูงกว่าพื้นดิน 150 เซนติเมตร ต้องไม่น้อยกว่า 150 เซนติเมตร เมื่อได้ขนาดตามที่กำหนดแล้ว เจ้าหน้าที่ป่าไม้จะติดราที่ต้นไม้ 2 จุด ด้านบนและด้านล่าง เมื่อโค่นต้นจะต้องโค่นระหว่างตราที่ตีทั้ง 2 จุด เพื่อป้องกันการนำไม้พื้นที่อื่นมาสวม ไม้ที่ไม่สามารถโค่นได้แม้จะมีขนาดตามที่กำหนด ได้แก่ ไม้เทพทาโร (ไม้จวง) พญาไม้ (ขุนไม้) ไม้สะตอ ไม้เหียง ไม้บริวง (ลักษณะคล้ายไม้เสียด สรรพคุณนำมาทำยาแก้ลม ยาหอม) เนื่องจากเป็นอาหารและมีสรรพคุณทางยา

พ.ศ. 2518-2519 เริ่มมีชาวบ้านขึ้นมาจับจองพื้นที่หลังจากการสัมปทานป่าได้แก่ นายสุเทพ ทองเขาน้อย (พี่เทพ) นายธรรมบุญ คงสนิท (พี่บุญ) และนายประพันธ์ ประดิษฐ์ เดินทางมาจาก ปากน้ำละแ่ม อำเภอละแ่ม ชาวบ้านจากอำเภอละแ่ม อำเภอละแ่ม อำเภอละแ่ม อำเภอละแ่ม จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดสงขลาในเขตพื้นที่ติดต่อกับจังหวัดนครศรีธรรมราช เช่น อำเภอรโนด อำเภอสทิงพระ และอำเภอสทิงพระ การเดินทางมาในระยเวลานั้นใช้เดินเท้าขึ้นมาและบางช่วงก็อาศัยรถซุงขึ้นมาบ้าง การจับจองพื้นที่ในช่วงแรกเริ่มจับจองที่ดินเพื่อทำการเกษตรในปริมาณที่สามารถทำการเกษตรด้วยตัวเอง เนื้อที่ประมาณ 40-50 ไร่ การจับจองในสมัยนั้นใช้วิธีการปักไม้ทาสี หรือใช้ไม้ไผ่ปักที่พื้นดินแล้วผ่าตรงปลายใช้ไม้ปักแล้วทำไม้เป็นตะขอแขวนไว้อีกครั้งเพื่อแสดงความเป็นเจ้าของ แล้วออกซื้อขอที่ดินต่อเจ้าที่เจ้าทางในที่ดินผืนนั้น

หลังจากการสัมปทานป่าพื้นที่ที่ชาวบ้านเข้าจับจองยังคงสภาพเป็นป่า ไม้บางต้นก็ขนาดใหญ่ มีไม้ หวายชนิดต่างๆ เช่น หวายพล หวายหิน หวายหอม หวายขี้ไก่ หวายกำป่น การแผ้วถางป่าในขณะนั้นจะช่วยเหลือกันเรียก “ออกปาก เอาแรง ขอแรง ลงแรง” กับเพื่อนที่มีอยู่ในบริเวณชุมชน ผลผลิตจากการถางป่าที่สามารถนำไปขาย คือ หวาย ที่มีอย่างอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ หวายขนาดใหญ่ เรียกว่า หวายกำป่น ใช้ทำขาเฟอร์นิเจร์ หวายที่หาง่ายในพื้นที่ คือ หวายขี้ไก่ ใช้ทำเสาแหกร ปุ้งกี หวายหอมเป็นหวายราคาแพงและหวายขนาดเล็กเหมาะสำหรับทำกรงนกเขาควา เมื่อถางป่าและเก็บหวายแล้วจะเผาเพื่อปลุกข้าวไร่ พันธุ์ข้าวที่ใช้จะนำมาจากภูมิลำเนาเดิมหรือขอแบ่งจากเพื่อนบ้าน ชาวบ้านจะปลุกข้าวพันธุ์นกบินหล่นและพันธุ์เล็บนก ปัจจุบันข้าวนกบินหล่นสูญพันธุ์แล้ว การปลุกข้าวไร่ เรียกว่า “น้ำข้าว” โดยใช้ “ไม้สัก” คือ ไม้กลมขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางสามารถจับได้พอดีมือ เสียมปลายให้แหลมเพื่อใช้แทงให้พื้นดินเป็นหลุมเล็กๆ ใช้ 2 อัน ความยาวของไม้สักจะสูงกว่าคนถือเล็กน้อย แล้วใช้ไม้ไผ่ทำเป็นกระบอกลใส่เมล็ดข้าว ใช้มือทั้งสองมือถือไม้สัก เดินนำหน้า ทำให้เกิดหลุมบนพื้นดิน อีกคนเดินหยอดข้าวลงหลุมๆ ละ 5 เมล็ด แล้วใช้โคนกระบอกลไม้ไผ่ปิดปากหลุม การนำข้าวต้องทำหลังจากฝนตก เพราะดินร่วนซุย การปลุกข้าวจะทำในช่วงเดือนมิถุนายน-กรกฎาคม เนื่องจากเป็นช่วงฤดูฝน การทำข้าวไร่ในเวลานั้นไม่มีการใช้ปุ๋ยและสารเคมี การเก็บเกี่ยวก็ใช้แรงงานคนเก็บที่ละรวง ด้วย “กะ/มัน” เป็นอุปกรณ์เก็บเกี่ยวข้าวที่เก็บเฉพาะรวงข้าวที่ละรวง เมื่อได้รวงข้าวเต็มกำมือแล้วจะใช้ต้นข้าวมัดจะเรียกว่า “เลียงข้าว” เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวหมดแล้วจะนำเลียงข้าวมารวมกันไว้ที่ “ร้านข้าว/เรือนข้าว/คุกข้าว” คือ ยุ้งข้าว สถานที่เก็บเลียงข้าว ทำแบบง่ายๆ ด้วยไม้ไผ่ มีหลังคาถากันฝน จะนิยมตั้งเลียงข้าวเป็นวงกลม เอาหัวเลียงชนกันแล้วซ้อนเป็นชั้นๆ มีลักษณะคล้ายกองฟาง และสามารถนำข้าวที่เก็บไว้ปลูกต่อในปีถัดไปได้ ช่วงนี้ข้าวปลาอาหารไม่ต้องซื้อ จะซื้อเพียงเครื่องปรุง เช่น เกลือ น้ำตาล กะปิ หอม กระเทียม กับข้าวหาได้จากในพื้นที่ ด้วยเครื่องมือที่ทำขึ้นเอง เรียกว่า “แรว” เป็นเครื่องมือดักสัตว์ที่ทำจากไม้ไผ่กับหวาย/เชือก เพื่อเป็นกับดักสัตว์ เช่น ไก่ป่า นกป่า หากบ้านไหนได้หมูป่า แก้ง กวาง ก็จะแบ่งปันกันทั่วในละแวกใกล้เคียง เพราะ

ในพื้นที่ยังมีสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ มีเสือ ช้าง สมเสร็จ ควายป่า กระต่าย ลิง ค่าง บ่าง ชะนี ถ้าต้องการกินปลาสามารถจับในแม่น้ำ ลำคลอง ในพื้นที่มีปลาหลายชนิด มีกบชูด (กบภูเขา) “เมื่อนำมาลอกหนัง ขากบมีขนาดเท่าขาเด็กทารก เดินทางมาครั้งแรกมีเพียงพราดิดตัวมาด้ามเดียวก็พอ” เป็นคำบอกเล่าของพี่สุเทพ

การสร้างที่พักอาศัยชั่วคราว (ทับ, ขน้า) ในขณะนั้นทำด้วยวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ในพื้นที่ เช่น ไม้ไผ่ มีเพียงเสาน้ำเท่านั้นที่ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง หลังคาจะนำใบค้อมาเย็บเป็นด้ามหลังคา บางรายใช้ไม้ไผ่สับและตัดเป็นท่อนวางเรียงกัน ใช้หน่อไม้เกี่ยวยึดติดกับไม้ไผ่ที่ทำเป็นไม้ระแนงหลังคา ฝาชนาก้ใช้ไม้ไผ่ขัดสลับกัน เรียกว่า “ไม้ไผ่ขัดตะ” การทำที่พักอาศัยทำกันแบบง่ายๆ ในพื้นที่มี “คณะสหาย” คือ คนที่สมัครเข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยมาอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าดงดิบเขตติดต่อระหว่างอำเภอละแมและอำเภอลำทะเมนชัยทางตอนบนของพื้นที่ ทำให้ขนาดการจับจองพื้นที่ของชาวบ้านไม่มากเนื่องจากกังวลเรื่องความปลอดภัย และไม่แน่ใจว่าจะสามารถอยู่อาศัยในพื้นที่ได้ พี่สุเทพเล่าให้ฟังว่า “ในตอนที่ออกไปทำสวนพอกกลับมาที่บ้านก็มีกระต่าย เขียนคำว่า “กองทัพลดแอก” ติดที่ประตู ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่ต้องระวังตัวมาก ไม่มีการพูดคุยถึงเรื่องการเมือง เนื่องจากไม่แน่ใจว่าใครเป็นใคร ต้องระมัดระวังตัวมาก แต่เมื่อเวลาผ่านไปก็ทำให้ทราบว่า การอยู่ร่วมกันไม่มีปัญหาใดๆ คณะสหายไม่มีการทำร้ายประชาชน การเป็นอยู่สุขสบาย ไม่มีการลักขโมยสบายกว่าปัจจุบันมาก ดาน้อยกล่าวว่า “ถ้ารู้แบบนี้ น่าจะจับจองพื้นที่ไว้ให้มากๆ ก็ดี” การทำการเกษตรในขณะนั้น ช่วงปีแรกปลูกข้าวไร่เพื่อบริโภค ปลูกพริกชี้หนูแล้วทำเป็นพริกแห้ง เนื่องจากการเดินทางที่ไม่สะดวกและระยะทางค่อนข้างไกล อาจทำให้พริกชี้หนูสดเสียได้และพริกชี้หนูแห้งน้ำหนักเบาขนส่งง่าย ยางพาราเป็นพืชชนิดที่ 2 ที่ปลูกในพื้นที่ การปลูกในระยะแรกจะไปถอนยางพาราต้นเล็กจากแปลงยางพาราที่เปิดกรีดแล้วจึงนำมาปลูกและติดตามด้วยตนเอง โดยไปฝีกหัดติดตามมาจากบุคคลที่มีความรู้ในพื้นที่ตลาดยายรวย ตำบลละแม ละแวกใกล้เคียงหรืออาจไปซื้อพันธุ์ยางติดตามจากบ้านประชาสงวน หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งควัววัด ใช้ยางพาราพันธุ์ RRIM 600 การทำสวนยางพาราในระยะแรกจะทำที่ละน้อยไปเรื่อยๆ จนเต็มพื้นที่ เนื่องจากไม่มีทุนและใช้แรงงานคนโดยการพึ่งพาอาศัยกัน ไม่มีการจ้างแรงงาน รายได้ของชาวบ้านที่เข้ามาในช่วงแรกจะมาจากการขายของป่า (หวาย) ขายพริกแห้ง และบางคนมีรายได้จากการรับจ้างจากบริษัทฯ

พ.ศ. 2522 เริ่มมีรถรับจ้างวิ่งเป็นเวลาระหว่างบ้านทับใหม่กับตลาดเก่า (บริเวณสถานีรถไฟละแม) ทำให้มีการติดต่อกับตลาดภายนอกเพิ่มมากขึ้น ในปีเดียวกันบ้านทับใหม่ก็ได้แยกตัวมาจากหมู่ที่ 13 ตำบลทุ่งหลวง โดยนายสนั่น คงชนะ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

ระยะที่ 2 ยุคปิดป่า บุกรุกจับจองพื้นที่ทำการเกษตร (พ.ศ. 2526–2540)

พ.ศ. 2525-2526 รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้กวาดล้างผู้ก่อการร้าย พรรคคอมมิวนิสต์ประเทศไทย ตามนโยบายได้เริ่มเย็นของพลโทหาญ ลีลานนท์ แม่ทัพภาคที่ 4 ทำให้ผู้เข้าร่วมขบวนการปฏิวัติทั้งกรรมกร ชาวนา ปัญญาชน นักศึกษา ชาวบ้าน หายออกจากป่ามา “ลงบ้าน” กลับไปใช้ชีวิตเหมือนคนทั่วไป ขณะที่บางส่วน “ออกตัว” กับฝ่ายรัฐบาล กลายเป็น “ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย” จากคำบอกเล่าของพี่สุเทพ “รัฐบาลได้ปราบปรามคณะสหายในพื้นที่ มีการใช้เครื่องบินทิ้งระเบิดบริเวณป่าเขตติดต่อระหว่างอำเภอละแมและอำเภอลำทะเมนชัย ทำให้สหายถูกกวาดล้างออกจากพื้นที่” หลังจากนั้นก็มีชาวบ้านเดินทางมาจับจองที่ดินเพิ่มขึ้น หรือบางส่วนก็มาซื้อที่ดินต่อจากชาวบ้านที่มาจับจองในรุ่นแรก ทำให้มีการเพิ่มของประชากรในพื้นที่มากขึ้น

พ.ศ. 2528-2529 ยางพาราเริ่มให้ผลผลิต เริ่มมีการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี และการเดินทาง เริ่มมีความสะดวกมากขึ้น เกษตรกรเริ่มมีรถยนต์ใช้ขนส่งผลผลิตไปขายที่ตลาด หลังจากนั้นประมาณ 2 ปี เมื่อ พ.ศ. 2531 ก็สิ้นสุดการสัมปทานป่าไม้ ผลพวงมาจากการเกิดอุทกภัยและการขยายผลของภัยพิบัติที่ จังหวัดชุมพรและจังหวัดสุราษฎร์ธานีเป็นภัยพิบัติระดับกว้าง ปี พ.ศ. 2532 ตาน้อยไปอยู่อำเภอท่าแซะเพื่อทำไม้ หลังพายุเกย์พัดทำลายป่าและพื้นที่เกษตรกรรมของเกษตรกรในพื้นที่อำเภอท่าแซะและอำเภอบึงสามพัน ประมาณ 4 ปี (พ.ศ. 2532-2536) หลังจากนั้นตาน้อยก็ได้เข้าไปสัมปทานป่าไม้ที่ประเทศพม่า เข้าไปทำงานตำแหน่งผู้จัดการ ฝ่ายป่าของบริษัทในเครือ West Group ทำงานประมาณ 2 ปี (ประมาณ พ.ศ. 2537-2538) โดยนำเข้าไม้ซุง มาทางตำบลลำเลียง อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง ตาน้อยเล่าให้ฟังว่า “ป่าไม้และสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์มาก การทำสัมปทานป่าไม้ที่พม่าไม่ต้องตรวจวัดไม้ เลือกตัดได้ตามความพอใจ กฎระเบียบมีน้อยมาก แตกต่างจากการทำสัมปทานในประเทศไทย” หลังปี พ.ศ. 2531 ที่สิ้นสุดการสัมปทานป่า บริษัทฯ ของเจ้าแก้ววิรัตน์สามารถ สัมปทานป่าได้เพียง 9 ตอนเท่านั้น ทำให้จตุรหมอนไม้ใหญ่ของเจ้าแก้ววิรัตน์ฯ บริเวณใกล้ถนนสาย 41 ไม่ได้ใช้ประโยชน์ ญาติของเจ้าแก้วจึงตั้งเป็นตลาดละแอมเมืองใหม่ (ปัจจุบันตั้งอยู่หมู่ที่ 7 ตำบลละแอม บริเวณ แยกทุ่งสวรรค์) เป็นจุดที่ตั้งของร้านค้า ตลาดนัด จุดจำหน่ายใช้สอยของเกษตรกรแห่งใหม่ ปัจจุบันนายันทกพ เอื้ออารี เป็นเจ้าของ ทำให้เกษตรกรไม่ต้องเดินทางเข้าไปในตัวอำเภอละแอม พื้นที่บ้านทับใหม่เป็นที่ตั้งของมูลนิธิ ดวงประทีป ของอาจารย์ประทีป อึ้งทรงธรรม ฮาตะ เพื่อรับเด็กที่มีปัญหาทางสังคมมาบำบัดและมาฝึกทำงาน ภาคเกษตรกรรมส่วนมากเป็นเยาวชนที่มีปัญหาด้านยาเสพติดประมาณร้อยละ 90

ต่อมามีนักศึกษาญี่ปุ่น ชื่อจุลโคยามา มาเรียนวิชาภาษาไทยที่มูลนิธิดวงประทีป มาทำวิทยานิพนธ์ก่อนจบการศึกษา ทำให้รู้จักพี่โกศล โกมินทร์ ขณะนั้นเป็นสมาชิกสภาตำบลทุ่งควาวัด การมาทำวิทยานิพนธ์ทำให้เห็นถึงศักยภาพพื้นที่ของตำบลทุ่งควาวัด ที่น่าจะสามารสรสร้างผลผลิตทางการเกษตร และส่งกลับไปขายที่ประเทศญี่ปุ่นได้ นำเสนอความคิดให้เกษตรกรในพื้นที่ทราบและร่วมกันคิดว่าจะลอง ส่งกล้วยหอมทองที่ปลูกที่บ้านหินลูกช้าง ส่งไปขายที่ประเทศญี่ปุ่น หลังจากให้นายจุลโคยามา กลับไปแล้วได้ ประสานกับสหกรณ์ผู้บริโภคน “สหกรณ์โยโดงาวา” และได้ประสานมาในพื้นที่ให้จัดตั้งกลุ่ม เกษตรกรในขณะนั้น รวมตัวกัน 36 ราย เมื่อวันที่ 12 กรกฎาคม 2536 จึงจัดตั้งกลุ่มขึ้น ชื่อว่า “กลุ่มกล้วยหอมทองละแอม” จัดทะเบียน เป็นนิติบุคคลเมื่อวันที่ 21 มีนาคม 2538 โดยได้เปลี่ยนชื่อเป็น “กลุ่มเกษตรกรทำสวนทุ่งควาวัด” หาพื้นที่ ปลูกกล้วยหอมทอง และให้ทดลองส่งกล้วยหอมทองไปญี่ปุ่น ครั้งแรกส่งไป 200 กิโลกรัมทางเครื่องบิน หลังจากส่งกล้วยหอมทองไปแล้วทางประเทศญี่ปุ่นก็เงียบหายไป พี่โกศลและทีมงานก็ไม่ได้ติดตามความเคลื่อนไหว ประมาณ 3-4 เดือนหลังจากที่ส่งกล้วยหอมทองไป ประเทศญี่ปุ่นก็สั่งซื้อกล้วยหอมทองจากกลุ่มเกษตรกรฯ ครั้งแรกจำนวน 7 ตัน ขณะนั้นกลุ่มฯ ไม่มีความรู้ในเรื่องการจัดการและการบรรจุภัณฑ์เพื่อส่งออก กลุ่มฯ จึงได้ไปดูงานที่จังหวัดเพชรบุรี กลุ่มจึงได้ดำเนินธุรกิจร่วมกับสหกรณ์โยโดงาวา

เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2540 ได้มีพระราชกฤษฎีกาประกาศเขตปฏิรูปที่ดิน พื้นที่ เขตปฏิรูปที่ดินป่าพรุควด ตำบลสวนแตง อำเภอละแอม พื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินป่าละแอม พื้นที่ตำบลละแอม และตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแอม สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร (ส.ป.ก.ชุมพร) ส่งช่างสำรวจรังวัดที่ดิน มาตรวจสอบแนวเขตและเริ่มดำเนินการมารังวัดแปลงที่ดิน ทั้งนี้ได้จัดที่ดินให้เกษตรกรในพื้นที่ ปี พ.ศ. 2541 เกษตรกรที่ได้รับการจัดที่ดิน 255 ราย 4,252 ไร่ และเริ่มมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานตามมา เช่น ถนน และแหล่งน้ำขนาดเล็กเพื่อใช้ในการเกษตร

ระยะที่ 3 ยุคราคาผลผลิตตกต่ำ (พ.ศ. 2541–2542)

พ.ศ. 2541 เป็นช่วงที่ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ส่งผลให้เกษตรกรในพื้นที่ได้รับผลกระทบทางการเงิน ราคาผลผลิตตกต่ำ เกษตรกรในพื้นที่เริ่มคิดที่จะรวมกันจัดตั้งกลุ่มเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับนโยบายภาครัฐเข้ามาสนับสนุนในพื้นที่ให้มีการจัดตั้งกลุ่ม แต่ก็ไม่สามารถแก้ปัญหาของเกษตรกรได้เท่าที่ควร พ.ศ. 2542 บ้านทับใหม่มีประชากรเพิ่มขึ้นและพื้นที่กว้างขวางทำให้การปกครองไม่ทั่วถึง ส่งผลให้บ้านทับใหม่แยกพื้นที่ปกครองเป็น 3 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านทับใหม่ หมู่ที่ 5 นายสนั่น คงชนะยังทำหน้าที่เป็นผู้ใหญ่บ้าน บ้านหินลูกช้าง หมู่ที่ 7 นายสมนึก แก้วจำรัส อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 5 ก็ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน และบ้านเนินสันติ หมู่ที่ 8 นายประเสริฐ สวัสดิรักษา เป็นผู้ใหญ่บ้านและปัจจุบันดำรงตำแหน่งกำนันตำบลทุ่งควัววัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร

ระยะที่ 4 ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2543–ปัจจุบัน)

หลังจากที่ผู้ใหญ่สนั่น คงชนะ หมตวาระ นายมานพ ดวงดี ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่ 2 เริ่มรับตำแหน่งจาก พ.ศ. 2543–ปัจจุบัน การทำการเกษตรในช่วงนี้ มีการบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อจะทำการเกษตรเป็นพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มขึ้นมากในพื้นที่ โดยเฉพาะยางพาราและปาล์มน้ำมัน พื้นที่ปลูกไม้ผลเริ่มลดลง การทำการเกษตรมีการจ้างแรงงานสูงขึ้น เป็นแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เริ่มมีแรงงานต่างด้าวเข้ามาในพื้นที่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะแรงงานรับจ้างกรีดยางพารา รับจ้างในสวนปาล์มน้ำมัน ซึ่งปัจจุบันสวนปาล์มน้ำมันมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น สังเกตได้จากการมีจุดรับซื้อปาล์มน้ำมันในพื้นที่เพิ่มขึ้นประกอบกับยางพาราเป็นโรคไม่สามารถแก้ไขได้ เกษตรกรเริ่มหันมาปลูกปาล์มน้ำมันทดแทน เมื่อตั้งคำถามว่า เกษตรกรที่ปลูกปาล์มน้ำมันมีความรู้เรื่องพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมัน หรือการจัดการสวนปาล์มน้ำมันอย่างไร ได้รับคำตอบจากนายธรรมบุญ คงสนิท (พี่บุญ) ว่า “เกษตรกรทำเกษตรตามอำเภอใจ ปลูกอะไรตามๆ กันไม่คิดอะไรมาก” ทำให้ทราบว่าเกษตรกรไม่เห็นความสำคัญกับการศึกษาหาความรู้ในการประกอบอาชีพมากนัก และเมื่อกล่าวถึงกล้วยหอมทอง พืชที่มีตลาดแน่นอนน่าจะเป็นพืชทางเลือกได้หรือไม่ พี่สำรวม ใจเปี่ยม (พี่สำ) กับ พี่บุญ และคนอื่นๆ ให้ความเห็นตรงกันว่า ช่วงนี้เกษตรกรในพื้นที่เริ่มหันมาปลูกกล้วยหอมทองแซมสวนยางพาราและสวนปาล์มน้ำมันในช่วงที่ยังไม่ให้ผลผลิต สามารถปลูกได้ไร่ละประมาณ 120 หน่อ เกษตรกรมีรายได้จากการขายกล้วยหอมทองก่อนที่ปาล์มน้ำมันจะให้ผลผลิต แต่ปัญหาที่เกษตรกรในพื้นที่ประสบขณะนี้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้น้ำในการทำสวนผลไม้ ทำให้เกษตรกรหันมาปลูกปาล์มน้ำมันเพิ่มขึ้น หรืออาจเพราะนโยบายของกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยาง (สกย.) ที่เปิดโอกาสให้เกษตรกรสามารถขอทุนปลูกปาล์มน้ำมันในพื้นที่และให้ทุนไร่ละ 6,800 บาท ระยะเวลา 4 ปี 6 เดือน โดยสนับสนุนกล้าปาล์มน้ำมันและความรู้แก่เกษตรกร

ความเปลี่ยนแปลงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ในทัศนคติของคนที่มาอยู่ชุดแรกๆ จากตาน้อย พี่เทพ พี่บุญ และพี่สำ บอกว่าเปลี่ยนแปลงไปมากทั้งการมีน้ำใจ การช่วยเหลือ การแบ่งปันในชุมชนก็เริ่มมีน้อยลงมาก การเรียนรู้ของคนในชุมชนมีจำกัด วิถีชีวิตเปลี่ยนเป็นคนเมืองมากขึ้น การตั้งบ้านเรือนเริ่มมาตั้งบริเวณจุดที่เจริญของชุมชน ลักษณะการสร้างบ้านเรือนก็เปลี่ยนไปจากเดิมมาก วัสดุที่ใช้ก็เป็น อิฐ หิน ปูนทรายที่ต้องซื้อมาจากภายนอกชุมชนทั้งสิ้น รูปแบบการสร้างเป็นบ้านปูนชั้นเดียว เนื่องจากวัสดุซื้อหาง่าย แบบบ้านสร้างง่าย และค่าใช้จ่ายถูกกว่าบ้านไม้สองชั้น เกษตรกรในพื้นที่มุ่งทำการเกษตรเพื่อการค้า มุ่งสร้างฐานะความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น ทำให้เวลาส่วนใหญ่จะมุ่งไปที่ทำการเกษตร การบุกเบิกป่าเพื่อสร้างสวน ทำให้ไม่เหลือสภาพป่า ความอุดมสมบูรณ์ของอาหารในพื้นที่มีน้อย อาหารต้องซื้อจากตลาดเป็นส่วนใหญ่ แหล่งน้ำตื้นเขิน

ปริมาณน้ำเหลือน้อยและแห้งในฤดูแล้ง ดังที่พิธีกรรมบุญกล่าวว่ “เมื่อก่อนคลองละแม มีหินกลางคลอง น้ำสีเขียว แต่ตอนนี้คลองละแม มีแต่ทรายเต็มคลอง” บอกให้ทราบได้ว่าน้ำน้อยมีการชะล้างหน้าดินไหลลงไปในคลอง ปริมาณน้ำไม่พอใช้กับการเกษตร ฝนไม่ตกตามฤดูกาลและอาจมีภาวะดินถล่ม ในพื้นที่เป็นที่สูงและสภาพดินเป็นดินร่วนปนทราย การปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันที่รากต้นยืนไม่สามารถยึดเกาะดินได้ บ้านทับใหม่ บ้านหินลูกช้าง และบ้านเนินสันติก็เป็นเขตที่สามารถเกิดดินถล่มได้ นอกจากนี้การสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมในพื้นที่ก็มีน้อยด้วยเช่นกัน

4.1.1.3 สภาพทั่วไป

บ้านทับใหม่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอละแม ระยะห่างจากตัวอำเภอละแมประมาณ 20 กิโลเมตร มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับหมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งหลวง หมู่ที่ 6 ตำบลทุ่งควาวัด ทิศใต้ติดต่อกับคลองละแม ทิศตะวันออกติดต่อกับหมู่ที่ 3 และ 6 ตำบลทุ่งควาวัด และทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านหินลูกช้าง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควาวัด บ้านทับใหม่มีเนื้อที่ประมาณ 4,979 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ทำการเกษตร การถือครองที่ดินอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินประมาณ 2,396 ไร่ ที่เหลือเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบและที่ราบสูงเชิงเขา ทำให้ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทรายหรือดินร่วนเหนียวปนทราย มีการระบายน้ำได้ดีแต่ความอุดมสมบูรณ์ของดินค่อนข้างต่ำ จากลักษณะเป็นที่ราบสูงและมีความลาดชันสูง ส่งผลทำให้เกิดปัญหาการพังทลายหน้าดินมีสูง

การปกครองของบ้านทับใหม่ หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งควาวัดแบ่งเป็นกลุ่มบ้านย่อยตามซอยภายในหมู่บ้าน จำนวน 11 ซอย บ้านทับใหม่มี 344 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 1,065 ราย เป็นคนอำเภอละแมประมาณร้อยละ 30 ส่วนประชากรที่เหลือมาจากจังหวัดทางภาคใต้ของไทย ได้แก่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดสงขลา บางส่วนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การตั้งบ้านเรือนของบ้านทับใหม่จะตั้งบริเวณใกล้ถนน จุดที่มีการตั้งบ้านเรือนมากที่สุด ได้แก่ บริเวณถนนลาดยางสายเขาชะมด-น้ำตกจำปูน ถนนสายหลักที่ผ่านตอนกลางของบ้านทับใหม่ ทำให้เกิดเป็นแหล่งชุมชน มีโรงเรียน มูลนิธิดวงประทีป ป้อมตำรวจ สถานีรับส่งไปรษณีย์ และจุดรับซื้อผลผลิตทางการเกษตร มีตลาดนัดเปิดท้าย ตั้งอยู่เป็นแนวตามความยาวของถนน ถนนซอยในชุมชนมีการตั้งบ้านเรือนและร้านค้า สภาพใกล้เคียงกับถนนสายหลักมีเพียงบางส่วนที่ตั้งบ้านเรือนในแปลงเกษตรกรรม พื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านทับใหม่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่สูง แหล่งน้ำธรรมชาติในพื้นที่ ได้แก่ คลองละแมทางทิศใต้ของชุมชนและเป็นแหล่งน้ำที่ประชาชนใช้ในภาคการเกษตร ซึ่งช่วงฤดูแล้งปริมาณน้ำในคลองละแมจะไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร

4.1.2 ชุมชนบ้านหินลูกช้าง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร

4.1.2.1 ประวัติชุมชน

“หินลูกช้าง” มาจากการที่ชาวบ้านในยุคแรกพบเห็นหินที่มีอยู่กลางคลองละแม ลักษณะคล้ายรูปช้างหลายก้อน ขนาดแตกต่างกันเหมือนฝูงช้าง จึงเรียกต่อกันมาว่า “บ้านหินลูกช้าง” จนถึงปัจจุบัน

4.1.2.2. พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของบ้านหินลูกช้าง แบ่งเป็นระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ยุคสัมปทานป่า จับจองพื้นที่การเกษตร (พ.ศ. 2518–2525)

พื้นที่บ้านหินลูกช้าง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม จังหวัดชุมพร เดิมเป็นพื้นที่บ้านทับใหม่ เป็นพื้นที่ป่าดงดิบที่รัฐบาลให้เอกชนเข้ามาสัมปทานป่าไม้ของเจ้าแก้ววิรัตน์ เอื้ออารี ที่ได้รับการสัมปทานป่าตั้งแต่บ้านประชาสงวน ช้องคึกคัก สวนปายวนไทร ห้วยสะบ้า คลองกลาง คลองสง สระขาว ทับใหม่ ทับยาว หินลูกช้าง และคานส์หลังที่ตั้งอยู่สองฝั่งคลองละแม

พ.ศ. 2518 ตาบก ไม่ทราบนามสกุลเดินทางมาจากตัวอำเภอละแม เข้ามาตามเส้นทางสัมปทานป่า เดินทางมาจนถึงบ้านหินลูกช้างเพื่อจับจองพื้นที่ทำการเกษตร โดยมาตั้งที่พัก (ขนำ) บริเวณเส้นทางผ่านของรถลากซุง ต่อมา นายสมบัติ แซ่เตียว และนายประสิทธิ์ ดวงแป้น เดินทางมาจากเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี เพื่อจับจองพื้นที่ทำการเกษตรถัดขึ้นไปด้านบนของตาบก การเดินทางในยุคแรกต้องอาศัยรถลากซุงของเจ้าแก้วขึ้นมาแล้วเดินเท้าต่อ ภรรยาและลูกของลุงสมบัติเดินทางตามมาในระยะหลังโดยอาศัยรถลากซุงมาลงที่บ้านทับยาว แล้วเดินเท้าข้ามคลองละแม ผ่านหน้าของตาบกมาจนถึงศาลาพ่อตาหินลูกช้าง (ศาลาประชาคมบ้านหินลูกช้าง)

พ.ศ. 2521 นายทวี พิทักษ์ปรัชญากุล (ลุงวี) และญาติอีก 2 คน เดินทางมาจากเกาะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี มาพักอาศัยกับลุงสมบัติ เพื่อจับจองพื้นที่ทำการเกษตร เริ่มแผ้วถางป่าเพื่อปลูกข้าวไร่ ผักสวนครัวเป็นพืชชนิดแรกที่ปลูกหลังจากการโค่นไม้ เมื่อปลูกข้าว และปลูกผักแล้ว 1 ปี จึงเริ่มปลูกยางพาราในปีที่ 2 ด้วยแรงงานคน ไม่มีการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์สูง การใช้แรงงานคนแบบช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เรียกว่า “ออกปาก ลงแรง” ชาวบ้านที่ขึ้นมาในระยะแรกไม่เลี้ยงสัตว์เนื่องจากสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์ ลำห้วย ลำคลอง มีปลาชุกชุม ชาวบ้านปลูกข้าวไร่และผัก ส่วนอาหารอื่นๆ ได้จากป่า เช่น หมูป่า ไก่ป่า นับว่าเป็นช่วงที่มีอาหารอุดมสมบูรณ์มาก มีเพียงหอม กระเทียม เกลือ และกะปิที่ต้องซื้อมาจากตลาดอำเภอละแม เมื่อนำของป่า ผัก พริก ไปขายที่ตลาด ในขณะเดียวกันเมื่อชาวบ้านเข้าไปหาของป่าทำให้รู้จักสนิทสนมกับคณะสหายที่อาศัยอยู่ในผืนป่าตอนบนจนเกิดการพึ่งพาอาศัยกัน ขณะนั้นในพื้นที่ไม่มีสถานอนามัย หากป่วยใช้ต้องใส่เปลหามเข้าไปรักษาในตลาดละแมหรือต้องอาศัยรถลากซุงออกไป การเดินทางขึ้นลงระหว่างพื้นที่กับตลาดละแมต้องผ่านเขาชะมดที่เป็นแหล่งปลูกยางพาราที่สำคัญในพื้นที่ ช่วงแรกชาวบ้านนำยางพารามาปลูกด้วยเมล็ดให้เป็นต้นก่อนแล้วจึงติดตาภายหลัง

พ.ศ. 2523 ชาวบ้านเริ่มทยอยขึ้นมาจับจองพื้นที่ เริ่มรู้จักการปลูกกาแฟ เนื่องจากช่วงนั้นกาแฟราคาดีและให้ผลผลิตเร็วกว่ายางพารา จึงทำให้เริ่มหันมาปลูกกาแฟในพื้นที่ โดยใช้ทุนที่ติดตัวมาหรือบางรายนำรายได้จากการขายของป่าใช้เป็นทุน เมื่อถึงวันสำคัญทางศาสนาหรือประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ ชาวบ้านต้องลงมาในตัวอำเภอละแมหรือเดินทางกลับภูมิลำเนาเดิม เนื่องจากในพื้นที่ไม่มีศาสนสถาน บ้านหินลูกช้างในขณะนั้นอยู่ในเขตการปกครองของหมู่ที่ 13 ตำบลทุ่งหลวง

พ.ศ. 2525 ชาวบ้านเริ่มทยอยกันขึ้นมาจับจองที่ดินมากขึ้น ส่วนมากจะเป็นเครือญาติหรือเพื่อนบ้านของชาวบ้านที่จับจองพื้นที่เดิม โดยส่วนใหญ่จะมาจากตัวอำเภอละแม ชาวเกาะสมุย เกาะพะงัน จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัดสงขลา เมื่อมีชาวบ้านเริ่มทยอยเข้ามาเพิ่ม ได้ร่วมกันตั้งที่พักสงฆ์แหลมเคียว ตั้งอยู่บริเวณป่าชุมชนพื้นที่ 100 ไร่ ที่คณะสงฆ์ได้ปักป้ายห้ามโค่นไม้ ซึ่งตั้งอยู่บ้านสระขาว หมู่ที่ 16 ตำบลละแม เป็นศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนตำบลละแม

ระยะที่ 2 ยุคปิดป่า บุกรุกจับจองพื้นที่ทำการเกษตร (พ.ศ. 2526–2540)

พ.ศ. 2526 รัฐบาลเริ่มมีการปราบปรามคอมมิวนิสต์ส่งผลให้คณะสงฆ์ต้องออกมาจากป่าเข้ามาอยู่ในชุมชนบ้าง บางคนก็กลับภูมิลำเนาเดิม บางรายได้รับอภัยโทษกลับไปอยู่กับครอบครัว เมื่อมีการจับจองพื้นที่แล้วขายที่ดินต่อให้บุคคลอื่น การเกษตรเริ่มใช้ปุ๋ยเคมีสารเคมี กาแฟเริ่มให้ผลผลิต มีการบุกรุกป่าจนเต็มพื้นที่ พืชหลักในขณะนั้น คือ กาแฟ เพราะราคาดีมาก ชาวบ้านกู้ยืมเงินจากสหกรณ์การเกษตรอำเภอละแม และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร สาขาหลังสวน มาใช้เป็นเงินทุนในการทำ การเกษตร เมื่อราคาผลผลิตดี ทำให้สภาพเศรษฐกิจของชาวบ้านดีขึ้น แต่การพึ่งพาอาศัยกันเริ่มลดลง มีการจ้างแรงงานในการประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พ.ศ. 2534 มีการปลูกกล้วยหอมขึ้นในพื้นที่และส่งออกประเทศญี่ปุ่น สองปีหลังจากนั้น เกษตรกรมีความเป็นอยู่ดีขึ้น มีถนนลูกรัง สามารถซื้อรถยนต์เป็นพาหนะและนำผลผลิตออกสู่ตลาดอำเภอละแม เป็นช่วงที่ใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง เริ่มปลูกพืชเพื่อการค้า หน่วยงานราชการเริ่มเข้ามาในพื้นที่ พ.ศ. 2538 สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร (ส.ป.ก.ชุมพร) เข้ามาในพื้นที่เพื่อสำรวจจริงวัดและจัดที่ดิน ใน พ.ศ. 2541 ในพื้นที่เริ่มมีสาธารณูปโภค มีสถานอนามัยตั้งที่บ้านเนินสันติ หมู่ที่ 8 ตำบลทุ่งควัววัด เริ่มมีไฟฟ้าใช้ในปีต่อมา เกษตรกรในพื้นที่เริ่มซื้ออุปกรณ์ไฟฟ้ามาใช้ในครัวเรือน ส่งผลให้เกษตรกรมีความสะดวกสบาย จึงปรับเปลี่ยนวิธีการดำรงชีวิตและเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตในภาคเกษตรกรรม เกิดการจ้างแรงงานเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 70 ต้นทุนการผลิตเพิ่มขึ้นตามสภาพการประกอบอาชีพ

ระยะที่ 3 ยุคราคาผลผลิตตกต่ำ (พ.ศ. 2541–2542)

พ.ศ. 2541 เป็นช่วงที่ราคาผลผลิตตกต่ำมาก เกษตรกรในพื้นที่เป็นหนี้เพิ่มขึ้น เนื่องจากประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมทำสวนยางพารา และสวนกาแฟเป็นหลัก โดยพืชดังกล่าวเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับตลาดโลกสูง ราคาผลผลิตจะขึ้นลงกับสภาพตลาดโลก ดังนั้น การขึ้นลงของราคาผลผลิตจึงส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในพื้นที่ และการปลูกพืชในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเน้นเป็นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่มีเป้าหมายเพื่อการค้า มีเพียงส่วนน้อยที่ปลูกพืชผสมผสานแบบดั้งเดิม ภาครัฐเข้ามาสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพเสริม ฯลฯ เมื่อ พ.ศ. 2542 บ้านหินลูกช้างแยกหมู่บ้านจากบ้านทับใหม่ หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งควัววัดมาเป็นหมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควัววัด โดยนายสมนึก แก้วจำรัส ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน

ระยะที่ 4 ยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง (พ.ศ. 2543–ปัจจุบัน)

หลังจากที่ราคาผลผลิตตกต่ำทำให้การปลูกกาแฟในพื้นที่ลดลงมาก เกษตรกรได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ ภาคเอกชน ทำให้ปาล์มน้ำมันได้รับความนิยมปลูกทดแทนพื้นที่การปลูกกาแฟ ระยะเวลาการให้ผลผลิตของปาล์มน้ำมันที่ใกล้เคียงกับกาแฟ ความยุ่งยากในการจัดการแปลงและ

การจ้างแรงงานน้อย ประกอบกับแรงงานภาคเกษตรในพื้นที่มีน้อย พ็อรุณี กล่าวว่า “มีอยู่ช่วงหนึ่งที่รัฐบาล รมรณรงค์ให้ชาวบ้านคุมกำเนิด โดยใช้คำขวัญว่า มีลูกมากจะยากจน ชาวบ้านในยุคนั้นกลัวจะยากจนจึงมีลูก ไม่เกิน 2 คน ไม่คิดว่าจะทำให้ขาดแคลนแรงงานในครัวเรือน และค่านิยมของคนภาคใต้ เมื่อมีลูกหลานจะ นิยมส่งให้เล่าเรียนเพื่อจะได้เป็นเจ้าคนนายคน หรือไม่ต้องการให้ลูกลำบากเหมือนตนเอง แต่เมื่อลูกจบการศึกษา แล้วมักจะทำงานในเขตเมือง ไม่กลับมาช่วยพ่อแม่ทำการเกษตร” จึงต้องมีการจ้างแรงงานเพิ่มสูงขึ้น ปาล์มน้ำมัน จึงเข้ามาแทนที่กาแฟอย่างรวดเร็ว แต่อย่างไรก็ตามการทำสวนยางพาราก็ไม่ได้ลดลงอาจเป็นเพราะยางพารา เป็นพืชที่มีความผูกพันกับคนภาคใต้มาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เวลานี้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง

พ.ศ. 2549 เกษตรกรได้เรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทำให้นำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต กลับมาใช้ ปุ๋ยหมักอินทรีย์ร่วมกับปุ๋ยเคมี เริ่มหันกลับมาปลูกผักบริโภคในครัวเรือน เลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา และเลี้ยงโค อีกทั้งยังเริ่มมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อม อนุรักษ์ป่าเป็นป่าชุมชนประมาณ 100 ไร่ ปี พ.ศ. 2553 จังหวัดชุมพรได้คัดเลือกบ้านหินลูกช้าง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแมเป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงดีเด่น อันดับที่ 2

ปัจจุบัน พ.ศ. 2554 การประกอบอาชีพปลูกยางพารามาตั้งแต่เริ่มก็ส่งผลกระทบ ทำให้ยางพาราเป็นโรค ผลกระทบจากการใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีเป็นเวลานานทำให้ดินเสื่อมสภาพ ปาล์มน้ำมัน ให้ผลผลิตลดลง การบุกรุกทำลายพื้นที่ป่าต้นน้ำก็ทำให้ปริมาณน้ำในคลองละแมลดลง น้ำใช้ภาคเกษตร ไม่เพียงพอในฤดูแล้งเป็นปัญหาสำคัญของชุมชนบ้านหินลูกช้าง

4.1.2.3. สภาพทั่วไป

บ้านหินลูกช้างตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอละแม ห่างจากตัวอำเภอละแม ประมาณ 23 กิโลเมตร มีอาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับหมู่ที่ 2 ตำบลปังหวาน อำเภอยะดีเยาะ ทิศใต้ติดต่อกับ คลองละแม ทิศตะวันออกติดต่อกับบ้านทับใหม่ หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม และทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านเนินสันติ หมู่ที่ 8 ตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม บ้านหินลูกช้างมีพื้นที่ประมาณ 5,068 ไร่ พื้นที่การเกษตร ประมาณ 4,860 ไร่ การถือครองที่ดินอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินประมาณ 1,115 ไร่ พื้นที่ที่เหลือเป็นเขตป่าสงวน แห่งชาติ ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบสูงเชิงเขา ทำให้ลักษณะดินเป็นดินร่วนปนทรายหรือดินร่วนเหนียว ปนทราย มีการระบายน้ำได้ดี แต่ความอุดมสมบูรณ์ของดินค่อนข้างต่ำ จากลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบสูง มีความลาดชันสูง ส่งผลให้เกิดปัญหาการพังทลายของหน้าดิน

การปกครองของบ้านหินลูกช้าง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควาต์แบ่งเป็นกลุ่มบ้านย่อย 8 กลุ่ม โดยแยกเป็นซอยในหมู่บ้านมี 232 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 608 ราย ประชากรมาจากอำเภอละแม ประมาณร้อยละ 50 และมาจากภาคใต้ของไทย ได้แก่ จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดนครศรีธรรมราช และจังหวัด- สงขลา จากภาคตะวันออกเฉียงเหนือบ้างเล็กน้อย บ้านหินลูกช้างมีพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เป็นที่สูง ทางทิศเหนือของบ้านหินลูกช้างมีเขตติดต่อกับอำเภอยะดีเยาะ เป็นเขตภูเขาสูงเป็นแหล่งต้นน้ำ แหล่งน้ำ ธรรมชาติในพื้นที่ ได้แก่ คลองละแม อยู่ทางทิศใต้ของชุมชน เป็นแหล่งน้ำใช้ทำการเกษตร ในช่วงฤดูแล้ง ปริมาณน้ำในคลองละแมไม่เพียงพอต่อการทำการเกษตร

4.2 สภาพทางสังคมของพื้นที่ที่ทำการวิจัย

เนื่องจากพื้นที่บ้านทับใหม่และบ้านหินลูกช้าง ตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นประมาณ 30-35 ปี เป็นชุมชนใหม่ที่เกิดจากการอพยพเข้ามาเพื่อจับจองพื้นที่ทำการเกษตรหลังจากการสัมปทานป่าไม้ ผู้คนในชุมชนจึงมีความสัมพันธ์แบบเครือญาติและแบบเพื่อนพ้อง ปัจจุบันการตั้งบ้านเรือนของบ้านทับใหม่จะออกมาตั้งบ้านเรือนในบริเวณเขตชุมชนมากกว่าอดีต เพราะบ้านทับใหม่เป็นจุดรวบรวมของหมอนไม้ย่อยในพื้นที่ และมีสภาพชุมชนเป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านทับใหม่ ป้อมตำรวจ ไปรษณีย์ และเป็นที่ตั้งของตลาดนัดในชุมชน มีเพียงบางส่วนที่ตั้งกระจายตามแปลงเกษตรกรรม แตกต่างกับบ้านหินลูกช้างที่ตั้งตามแปลงที่ดินเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะบ้านเรือนเปลี่ยนไปจากอดีต รูปแบบบ้านเรือนเป็นบ้านปูนชั้นเดียว ซึ่งแตกต่างจากบ้านเรือนโบราณที่เป็นบ้านไม้ มีใต้ถุนหรือเป็นบ้านไม้สองชั้นที่สามารถรับลมและสามารถใช้ประโยชน์จากใต้ถุนเรือนได้ ลักษณะบ้านเรือนที่เปลี่ยนแปลงไปก็สามารถบอกถึงวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอก การพึ่งพาเครื่องอำนวยความสะดวกครบครันในครัวเรือน ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคใต้ของไทย เช่น จังหวัดนครศรีธรรมราช จังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดพัทลุง และจังหวัดสงขลา แต่ปัจจุบันมีประชาชนจากภาคตะวันออกเฉียงเหนืออพยพมาตั้งถิ่นฐานเพื่อประกอบอาชีพรับจ้างทางการเกษตร การนับถือศาสนาของประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างที่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากอพยพมาจากพื้นที่ใกล้เคียงกัน มีเพียงส่วนน้อยที่แตกต่างไปบ้างตามภูมิลำเนาเดิม บ้านทับใหม่และบ้านหินลูกช้างเดิมเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ชาวบ้านจะทำบุญที่สำนักสงฆ์แหลมเคียวบ้านสระขาว ตำบลละแม เป็นตำบลใกล้เคียง วันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และวันสารทเดือนสิบ แต่จะมีชาวบ้านบางคนที่กลับไปทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ญาติพี่น้องปู่ย่าตายายในภูมิลำเนาเดิม

ประเพณีและวัฒนธรรมในชุมชน เช่น งานขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันสารทเดือนสิบ การละเล่นพื้นบ้านโบราณ เช่น การแข่งสะบ้า ซึ่งปัจจุบันไม่มีการละเล่นและไม่มีการสืบทอดการละเล่นให้บุตรหลานได้ทราบ เพราะวิถีการเกษตรของคนในชุมชนที่มุ่งเพื่อการค้าเป็นหลัก ทำให้ไม่ค่อยมีเวลา ไม่เห็นความสำคัญที่จะสืบทอดการละเล่นและวัฒนธรรมดั้งเดิม การสืบทอดภูมิปัญญาและวัฒนธรรมมีน้อย เพราะการเป็นชุมชนใหม่ที่มีอายุเพียง 30-35 ปี การที่ชาวบ้านมาจากต่างพื้นที่ก็อาจเป็นสาเหตุที่ทำให้มีการสืบทอดวิถีและวัฒนธรรมสู่คนรุ่นหลังน้อย แต่อย่างไรก็ตามผู้บริหารของโรงเรียนบ้านทับใหม่และโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสิริราษฎร์ ได้พยายามบรรจุหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อจัดการเรียนการสอนให้กับบุตรหลานเกษตรกรในพื้นที่ โดยการใช้วิทยากรท้องถิ่น หรือปราชญ์ชาวบ้านเป็นครูร่วมสอนในโรงเรียน การนำนักเรียนมาจัดการเรียนการสอนในแปลงรวบรวมพันธุ์พืชท้องถิ่นบริเวณป่าชุมชนบ้านสระขาว และเข้าเรียนรู้ในศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชน (นายจเร หมื่นสวัสดิ์) เพื่อศึกษาและเรียนรู้ภูมิปัญญาของชุมชน

การศึกษาของบุตรหลานเกษตรกรในระดับประถมศึกษา และระดับประถมศึกษา จะเล่าเรียนที่โรงเรียนบ้านทับใหม่ หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งควาต์ เป็นโรงเรียนขยายโอกาส สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน เขต 2 จังหวัดชุมพร เปิดการสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงมัธยมศึกษาชั้นปีที่ 3 พื้นที่ตำบลละแมมีโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนสิริราษฎร์ ตั้งอยู่ในพื้นที่บ้านสระขาว หมู่ที่ 16 ตำบลละแม เป็นพื้นที่ใกล้เคียงกับบ้านหินลูกช้าง เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6 สังกัดตำรวจตระเวนชายแดน เมื่อบุตรหลานเกษตรกร

จบการศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น สามารถเข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนละแมวิทยา ซึ่งตั้งอยู่ในตัวอำเภอละแม หากต้องการศึกษาต่อในระดับปริญญาตรีสามารถเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัยแม่โจ้ วิทยาเขตชุมพร ตั้งอยู่ในตัวอำเภอละแม หรืออาจส่งบุตรหลานเข้ามาศึกษาต่อในจังหวัดชุมพร จังหวัดสุราษฎร์ธานี หรือเข้าสู่มหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร

การสาธารณสุขในพื้นที่ มีสถานอนามัยบ้านทับใหม่ ตั้งอยู่บ้านเนินสันติ หมู่ที่ 8 ตำบลทุ่งควาวัด โดยแยกมาจากบ้านทับใหม่ นอกเหนือจากสถานพยาบาลในพื้นที่แล้ว เกษตรกรยังไปขอรับบริการจากโรงพยาบาลละแม ที่ตั้งอยู่บนถนนสาย 41 ห่างจากสี่แยกทุ่งสวรรค์ประมาณ 2 กิโลเมตร ห่างจากพื้นที่ประมาณ 25 กิโลเมตร ในพื้นที่เกษตรกรมีสามใช้ทุกครัวเรือน

การบริการขั้นพื้นฐานมีถนนทางหลวงชนบทเป็นถนนลาดยาง สายเขาชะมด-น้ำตกจำปูน ตัดผ่านตอนกลางของพื้นที่ และมีถนนสายย่อยในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตและถนนลูกรัง สามารถติดต่อระหว่างหมู่บ้าน การสื่อสารในพื้นที่เกษตรกรจะใช้โทรศัพท์มือถือเป็นหลัก เนื่องจากมีการจัดตั้งเสาสัญญาณโทรศัพท์ในพื้นที่บ้านเนินสันติ มีการใช้คอมพิวเตอร์และสามารถใช้ระบบอินเทอร์เน็ตได้ มีที่ทำการไปรษณีย์ย่อยที่บ้านทับใหม่ เขตการให้บริการไฟฟ้าในพื้นที่บ้านทับใหม่และบ้านหินลูกช้างยังไม่ครอบคลุม ในพื้นที่เกษตรกรยังไม่มีไฟฟ้าใช้ประมาณ 100 ครัวเรือน บางครัวเรือนจะใช้แผงโซลาร์เซลล์ แต่บางครัวเรือนใช้ตะเกียงให้แสงสว่าง ส่วนมากบริเวณที่ไม่มีไฟฟ้าใช้จะอยู่ทางพื้นที่ตอนบนของหมู่บ้าน การรักษาความปลอดภัยในพื้นที่มีป้อมตำรวจตั้งอยู่ที่บ้านทับใหม่ บริเวณน้ำตกจำปูน มีหน่วยย่อยของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตั้งจุดดูแลรักษาป่าต้นน้ำในพื้นที่บ้านเนินสันติ

ภาพที่ 4.1 บ้านที่อยู่อาศัยของเกษตรกรในชุมชน

ภาพที่ 4.2 การตั้งบ้านเรือนของเกษตรกรในชุมชน

4.3 สภาพทางเศรษฐกิจของพื้นที่ทำการวิจัย

จากสภาพทางภูมิศาสตร์และภูมิอากาศของพื้นที่ ทำให้ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม สภาพเศรษฐกิจที่พึ่งพาการผลิตทางการเกษตรจากยางพาราและปาล์มน้ำมันแบบแผนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว มีเพียงส่วนน้อยที่ปลูกพืชผสมผสานแบบดั้งเดิม ส่งผลให้เกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอก ทั้งปุ๋ยเคมีและสารเคมี เพื่อเพิ่มผลผลิตหรือรักษาผลผลิตให้คงที่ นอกจากนั้นเกษตรกรต้องพึ่งพาอาหารจากภายนอกชุมชน อย่างไรก็ตามยังคงมีเกษตรกรที่พยายามปรับระบบการผลิตเพื่อให้เกิดการพึ่งพาตนเอง โดยการปลูกพืชเพื่อบริโภคไว้บริเวณที่อยู่อาศัย และเกษตรกรที่ยังไม่ได้รับผลผลิตจะมีรายได้จากการประกอบอาชีพรับจ้างทางภาคเกษตร เช่น รับจ้างกรีดยางพารา รับจ้างตัดแต่งสวนปาล์มน้ำมัน และรับจ้างทั่วไปอื่น ๆ การถือครองที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินประมาณ 18 ไร่ต่อครอบครัว

สภาพเศรษฐกิจของเกษตรกรเป้าหมาย สามารถสรุปได้ว่าพืชที่เกษตรกรในพื้นที่ปลูกส่วนใหญ่เป็นยางพาราและปาล์มน้ำมัน มีเพียงเกษตรกรส่วนน้อยที่ปลูกไม้ผลและกล้วยหอมทอง เนื่องมาจากวิธีการเกษตรตามบรรพบุรุษ ยางพาราในพื้นที่ใช้ยางพันธุ์ RRIM 600 เป็นพันธุ์ยางที่ได้รับความนิยมปลูกมากในภาคใต้ของไทยและปลูกต่อกันมาจากพ่อแม่ เกษตรกรส่วนใหญ่จะซื้อพันธุ์ยางพาราติดตามจากแหล่งจำหน่ายต้นพันธุ์ในพื้นที่ วิธีการปลูก และการดูแลรักษา เกษตรกรจะทำตามคำแนะนำของหน่วยงานภาครัฐ มีเพียงเกษตรกรบางรายที่ปลูกยางพาราด้วยเมล็ดและติดตามภายหลัง เกษตรกรในพื้นที่จ้างแรงงานกรีดยางปัจจุบันใช้แรงงานต่างด้าวเพิ่มมากขึ้นเนื่องจากค่าจ้างต่ำเมื่อเทียบกับแรงงานคนไทย

ในพื้นที่แปรรูปยางพาราเป็นยางแผ่นดิบ เนื่องจากไม่มีโรงงานรับซื้อน้ำยาง ทำให้เกษตรกรสามารถเก็บยางแผ่นดิบรอจำหน่ายได้ หากราคายางพาราผันผวน แต่อย่างไรก็ตามชาวสวนยางพาราก็ประสบปัญหาโรคแมลงที่ไม่สามารถแก้ไขได้ ทำให้เกิดปัญหาติดต่อกันมาหลายปีและบางช่วงราคายางพาราดตกต่ำ ดังนั้นการขึ้นลงของราคาผลผลิตจึงส่งผลกระทบต่อเกษตรกรในพื้นที่ เพราะเกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า ชาวสวนยางพาราไม่สามารถนำยางพารามาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ที่ใช้ในครัวเรือนได้ การแปรรูปยางพาราต้องใช้ความรู้เฉพาะ และการลงทุนสูงไม่เหมาะกับชุมชน ส่วนปาล์มน้ำมันมีบทบาทมากในปัจจุบันเมื่อเทียบกับพืชน้ำมันชนิดอื่นๆ เป็นพืชที่รัฐบาลให้การสนับสนุนโดยมอบหมายให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์จัดทำแผนพัฒนาอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันและน้ำมันปาล์ม ปี พ.ศ. 2551-2555 เพื่อส่งเสริมการปลูกปาล์มน้ำมันเพิ่มในพื้นที่ทั้งร้างและป่าเสื่อมโทรม สนับสนุนอุตสาหกรรมปาล์มน้ำมันครบวงจร เมื่อเกษตรกรโค่นยางพารากองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางพาราก็ให้การสนับสนุนทุนเพื่อปลูกปาล์มน้ำมัน จากการสอบถามเกษตรกรส่วนใหญ่จะตอบตรงกันว่าปาล์มน้ำมันเป็นพืชที่ต้องการน้ำสูง ต้องการแสงแดด และเป็นพืชที่ตอบสนองต่อปุ๋ยเคมีสูง อีกทั้งปาล์มน้ำมันไม่สามารถปลูกพืชชนิดอื่นร่วมได้ เมื่อปลูกปาล์มน้ำมันไปนานๆ จะทำให้ปริมาณน้ำใต้ดินลดลง ต้องใช้ปุ๋ยเคมีในการรักษาผลผลิตให้คงที่ การแปรรูปปาล์มน้ำมันเพื่อนำไปใช้เกษตรกรยังไม่สามารถทำได้ ราคาปาล์มน้ำมันจะกำหนดโดยโรงงานปาล์มน้ำมัน เกษตรกรก็ยังไม่สามารถกำหนดราคาได้เช่นเดียวกับยางพารา ปาล์มน้ำมันดิบเกษตรกรก็ไม่สามารถนำมาบริโภคได้ ต่างจากการปลูกพืชผักและผลไม้ที่เกษตรกรสามารถใช้บริโภคหรือแปรรูปได้ หากกล่าวถึงกล้วยหอมทองที่มีตลาดรองรับแน่นอนมีความต้องการของตลาดภายนอกประเทศสูง มีการประกันราคาจากผู้บริโภค ซึ่งคาดว่าเป็นพืชทางเลือกของเกษตรกรได้

เกษตรกรในพื้นที่มีรายได้จากการปลูกยางพารา ไร่ละ 36,000 บาท ต้นทุนในการทำสวนยางพารา ไร่ละ 17,018 บาท ดังนั้นเกษตรกรจะมีรายได้สุทธิ/ปี/ไร่ 25,282 บาท หากเกษตรกรจ้างแรงงานในการกรีดยางพาราต้นทุนจะเพิ่มเป็น 25,128 บาท ทำให้รายได้ของเกษตรกรจะลดลงมาเป็น 10,882 บาท/ปี/ไร่ ซึ่งแตกต่างกันมากถึง 14,400 บาท ต้นทุนของยางพาราที่มีความแตกต่างกันมากที่สุด คือ ค่าจ้างแรงงานที่มากถึงร้อยละ 40 ของรายได้ เมื่อเทียบกับปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมีเกษตรกรจะใช้เพียงตันละ 2 กิโลกรัม/ปี เมื่อเทียบเป็นไร่จะใช้ประมาณ 130 กิโลกรัม/ปี จากการสอบถามเกษตรกรส่วนใหญ่จะใช้ปุ๋ยเคมีร่วมกับปุ๋ยอินทรีย์ อย่างไรก็ตามปัญหาหลักของเกษตรกรในการทำสวนยางพารา คือ ปัญหาโรคแมลงที่เกิดขึ้นในยางพารา นายทวี พิทักษ์ปรัชญากุล ให้ข้อสังเกตว่า ยางพาราในแปลงของตนเองไม่ค่อยประสบปัญหาดังกล่าว อาจเพราะตนเองปลูกยางพาราด้วยเมล็ดแล้วติดตามภายหลัง การดูแลรักษาสวนยางพารา ไม่ฉีดยาปราบวัชพืช ขุดหลุมฝังปุ๋ย ไม่ทำลายไม้ยืนต้นในพื้นที่ มีการปลูกไผ่ในแปลงหรือไม่ทำลายไผ่ที่อยู่ในแปลง ก่อนเปิดกรีดยางใหม่ ต้องรอให้ใบยางพาราแก่จัดและต้องรอฝนตกก่อน ต้องกรีดยางด้วยตัวเอง กรีดยาง 2 วัน เว้น 1 วัน หากฝนตกหน้ายางเปียกไม่ควรกรีดยางพารา และควรฉีดพ่นหน้ายางด้วยน้ำหมักชีวภาพ ทำให้สวนยางพารากรีดยางได้นานกว่า 30 ปี ปัญหาโรคแมลงก็เกิดน้อยมาก และปัญหาที่เกิดกับยางพาราของเกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่ น่าจะเกิดจากการใช้ต้นพันธุ์ยางพาราที่ซื้อมาจากแปลงเพาะที่ใช้ยางตาเขียวมาชำในถุง ไม่ได้ปลูกจากเมล็ดแล้วติดตามภายหลัง ทำให้ยางไม่มีรากยึดเกาะดินและไม่ต้านทานโรค การดูแลรักษายางพาราแบบสวนยางโล่งเตียน มีการฉีดยาฆ่าหญ้า การกรีดยางส่วนใหญ่จ้างแรงงานเนื่องจากพื้นที่ปลูกยางพารามีจำนวนมากและเมื่อมีการจ้างแรงงานกรีดยางส่วนมากต้องการมีรายได้มาก จึงต้องเพิ่มจำนวนวันในการกรีดยาง ทำให้ยางพาราต้องเร่งผลิตรายางมาก ต้นยางพาราก็เสื่อมโทรมไปตามสภาพ ทำให้เกิดโรคแมลงได้ง่ายขึ้น ประกอบกับสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลาไม่สามารถคาดเดาได้ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพเกษตรกรด้วย ทั้งนี้ปัญหาที่เกิดจากสภาพดินขาดการปรับปรุงบำรุง และการใช้ปุ๋ยเคมีติดต่อกันเป็นเวลานานก็อาจเป็นสาเหตุด้วย

รายได้ของเกษตรกรผู้ปลูกปาล์มน้ำมันมีรายได้/ปี/ไร่ 16,000 บาท เมื่อคิดผลผลิตปาล์มน้ำมัน/ปี/ไร่ ประมาณ 3.2 ตัน ราคาผลผลิตปาล์มน้ำมันราคา 5 บาท/กิโลกรัม ต้นทุนต่อไร่ 6,770 บาท เป็นค่าปุ๋ยเคมีมากที่สุด 198 กิโลกรัม/ปี/ไร่ จะใช้ปุ๋ยประมาณ 9 กิโลกรัม/ตัน/ปี ใส่ปีละ 3 ครั้ง เมื่อคิดเป็นเงินประมาณ 3,960 บาท เป็นค่าแรง 1,270 บาท แต่อย่างไรก็ตามจากการสังเกต เกษตรกรส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการสวนปาล์มน้ำมันและส่วนใหญ่ทำสวนปาล์มน้ำมันควบคู่กับการทำสวนยางพารา ซึ่งมีแนวโน้มว่าจะเพิ่มพื้นที่การปลูกปาล์มน้ำมันมากขึ้น เนื่องจากเกษตรกรมีความคิดว่าการทำสวนปาล์มน้ำมันไม่ยุ่งยาก และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ทุกเดือน เมื่อคิดรายได้จากการทำสวนปาล์มน้ำมันให้ทราบก็สามารถวิเคราะห์ได้ว่า ปริมาณการให้ผลผลิตของปาล์มน้ำมันไม่เหมาะสมกับปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี เมื่อเปรียบเทียบกับข้อมูลที่มีการวิจัยของคณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ สรุปผลการวิจัยว่าหากใช้ปาล์มน้ำมันพันธุ์แท้สามารถให้ผลผลิตได้ถึง 6.5 ตัน/ปี/ไร่ แต่อย่างไรก็ตามการจัดการสวนปาล์มน้ำมันที่ถูกต้อง การให้น้ำ การปลูกพืชคลุมดินเพื่อเก็บความชื้นในดิน การให้ปุ๋ยตามค่าการวิเคราะห์ดิน เกษตรกรต้องมีความรู้เกี่ยวกับการวิเคราะห์ใบปาล์มน้ำมันเพื่อจะได้ทราบว่าปาล์มน้ำมันขาดธาตุอาหารใด ตลอดจนสภาพพื้นที่ปลูกปาล์มน้ำมันก็เป็นปัจจัยหลักที่สามารถทำให้เกษตรกรผู้ปลูกปาล์มน้ำมันสามารถเพิ่มผลผลิตปาล์มน้ำมันได้ หากเกษตรกรสามารถเพิ่มจำนวนผลผลิตต่อไร่ได้และสามารถควบคุมต้นทุนการผลิตให้คงที่ได้มากที่สุดแล้ว การทำสวนปาล์มน้ำมันก็จะได้รับผลกำไรคุ้มค่ากับการลงทุน

เกษตรกรในพื้นที่จะมีรายได้เสริมจากการปลูกกล้วยหอมทองแซมสวนยางพาราและสวนปาล์มน้ำมัน ก่อนที่จะได้รับผลจากพืชหลัก การปลูกกล้วยหอมทองแซมพืชอื่นในเกษตรกรเป้าหมายมีน้อย อาจเพราะวิธีการเกษตรของเกษตรกรที่ยึดติดกับยางพาราและปาล์มน้ำมันที่เป็นพืชดั้งเดิมของภาคใต้ เนื่องจากกระบวนการผลิตที่ไม่ยุ่งยากซับซ้อน มีรายได้สม่ำเสมอทุกเดือน ส่งผลทำให้กล้วยหอมทองไม่ได้รับความนิยมปลูกในพื้นที่ของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายมากนัก และข้อจำกัดเรื่องน้ำและสภาพพื้นที่ไม่เหมาะสม เกษตรกรที่ปลูกกล้วยหอมทองในพื้นที่จะมีรายได้ 14,000 บาท/ปี/ไร่ ต้นทุนการผลิตกล้วยหอมทอง 7,020 บาท/ปี/ไร่ แต่ถ้าหากเกษตรกรปลูกเป็นพืชหลักกล้วยหอมทองจะมีรายได้ถึงไร่ละ 40,834 บาท/ปี ขณะที่ต้นทุนประมาณ 20,475 บาท/ปี/ไร่ เกษตรกรจะมีรายได้สุทธิถึง 20,459 บาท/ปี/ไร่ ข้อดีของกล้วยหอมทองในพื้นที่ คือ การผลิตเพื่อจำหน่ายต่างประเทศ มีตลาดแน่นอน และเป็นสินค้าซื้อขายล่วงหน้า ปริมาณความต้องการของต่างประเทศมีสูง มีความปลอดภัยต่อผู้บริโภค กระบวนการผลิตที่ต้องมีมาตรฐานมีความปลอดภัยต่อตัวผู้ผลิตเอง มีการประกันราคาแน่นอน ปัจจุบันเพิ่มจาก 12 บาท เป็น 14 บาท/กิโลกรัม ซึ่งถือเป็นราคาที่สูงและแนวโน้มราคาจะสูงขึ้นเรื่อยๆ เพราะตลาดต่างประเทศมีความต้องการสูง

แหล่งรับซื้อสินค้าทางการเกษตรของเกษตรกร ได้แก่ แหล่งรับซื้อปาล์มน้ำมันในชุมชนมี 6 จุด และนอกชุมชน 2 จุด ดังนี้

- ลานเหมืองที่ 3 หมู่ที่ 3 ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- ลานเทหินลูกช้าง หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- ต้นฝั้กลานปาล์ม หมู่ที่ 7 ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- อุทัยลานปาล์ม หมู่ที่ 8 ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- เสี้ยแอะลานปาล์ม หมู่ที่ 5 ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- โกปีลานปาล์ม หมู่ที่ 2 ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- ลานปาล์มทุ่งหลวง หมู่ที่ 2 ตำบลทุ่งหลวง อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- ธนาลานปาล์ม หมู่ที่ 16 ตำบลละแม อำเภอละแม จังหวัดชุมพร

จุดรับซื้อยางพาราในอำเภอละแม ได้แก่

- ร้านโกอ้วนเขมด หมู่ที่ 3 ตำบลทุ่งควาวัด อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- ร้านสองพี่น้องการยาง หมู่ที่ 6 ตำบลละแม อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- ร้านบุญเรือง หมู่ที่ 6 ตำบลละแม อำเภอละแม จังหวัดชุมพร
- ธนาการยาง หมู่ที่ 6 ตำบลละแม อำเภอละแม จังหวัดชุมพร

ตลาดผลไม้ที่สำคัญของเกษตรกรนอกจากการที่พ่อค้ามารับซื้อผลไม้ในสวนแล้ว จุดรับซื้อที่เกษตรกรนิยมไปขายผลผลิต คือ ตลาดอวยชัย อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร เป็นจุดรับซื้อผลไม้ที่ใหญ่ที่สุดของจังหวัดชุมพร ผลไม้ที่รับซื้อ ได้แก่ ทุเรียน มังคุด ลองกอง และผลไม้อื่นๆ ตามฤดูกาล หากเป็นกล้วยหอมทอง เกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มเกษตรกรทำสวนทุ่งควาวัด จะนำผลผลิตมาส่งที่ทำารกลุ่มเกษตรกรทำสวนตำบลทุ่งควาวัด

(กลุ่มกล้วยหอมทอง) ซึ่งทำหน้าที่เป็นจุดรับซื้อและรวบรวมผลผลิตบรรจุส่งตลาดญี่ปุ่น ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ 1 ตำบลทุ่งควาต์ แต่กล้วยหอมทองที่เกษตรกรไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่มฯ จะมีพ่อค้าคนกลางเข้าไปรับซื้อถึงแปลงเกษตรกรของเกษตรกร แหล่งจำหน่ายใช้สอยของเกษตรกรนอกจากตลาดละแอมและตลาดอวยชัยแล้ว เกษตรกรนิยมจำหน่ายใช้สอยตลาดนัดในตำบลทุ่งควาต์และตำบลละแอม อาทิตย์ละประมาณ 3 วัน

ภาพที่ 4.3 จุดรับซื้อกล้วยหอมทองในชุมชน

ภาพที่ 4.4 จุดรับซื้อปาล์มน้ำมันในชุมชน

ตารางที่ 4.1 พัฒนาการชุมชนของพื้นที่วิจัยตำบลทุ่งควัววัด อำเภอละมั่ง จังหวัดชุมพร

ช่วงเวลา	พัฒนาการชุมชน	วิถีการดำเนินชีวิต
ยุคสัมปทานป่า จับจองพื้นที่ การเกษตร พ.ศ. 2516 ถึง พ.ศ. 2525	- การอพยพของคนละมั่ง และคนจากทางใต้เข้ามาในชุมชน - การบุกเบิกพื้นที่ จับจองทำการเกษตร - การทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านเพื่อหารายได้ และใช้ประโยชน์จากที่ดิน - การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่ - การอยู่ร่วมกับคณะสหยา	- พึ่งพาตนเอง เรียบง่าย - พึ่งพากันเองในชุมชน - การเกษตรตามภูมิปัญญาดั้งเดิมที่ได้รับมาจากบรรพบุรุษ - อาศัยธรรมชาติ ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน - เคารพกฎกติกาในชุมชน
ยุคปิดป่า บุกเบิก จับจองพื้นที่ ทำการเกษตร พ.ศ. 2526 ถึง พ.ศ. 2540	- การปราบปรามคณะสหยาในพื้นที่ - การจับจองพื้นที่เพิ่มขึ้น เปลี่ยนมือที่ดิน - เริ่มใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี - มีการจ้างแรงงาน - ได้รับผลผลิตจากการทำการเกษตร - มีรายได้เพิ่มขึ้น - ภาครัฐเข้ามาในพื้นที่ - มีการกู้ยืมเงินเพื่อทำการเกษตร - มีชาวต่างชาติเข้ามาในพื้นที่ เริ่มมีความใกล้ชิดกับตลาดภายในและต่างประเทศ - การเดินทางสะดวก มีรถยนต์ใช้ - มีสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า สถานีอนามัย - มีเครื่องใช้อำนวยความสะดวก	- ประชากรอพยพเข้ามาเพิ่มขึ้น - ได้รับข่าวสารจากภายนอก - การเดินทางสะดวกสบาย - เริ่มพึ่งพาปัจจัยการผลิตภายนอก - เริ่มเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต “ต่างคนต่างอยู่” แบบชุมชนเมือง - มุ่งทำการเกษตรเพื่อการค้า มุ่งเพิ่มรายได้ - พึ่งพาอาหารจากภายนอกชุมชน
ยุคราคา ผลผลิตตกต่ำ พ.ศ. 2541 ถึง พ.ศ. 2542	- ราคาผลผลิตตกต่ำ - รายได้จากการเกษตรลดลง - เกษตรกรมีหนี้สิน	เริ่มรวมตัวกันเพื่อจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ แต่ไม่ประสบความสำเร็จมากนัก วิถีชีวิตยังมีการพึ่งพาปัจจัยภายนอก
ยุคแห่ง การเปลี่ยนแปลง พ.ศ. 2543 ถึง ปัจจุบัน	- มีกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพในชุมชน - การทำการเกษตรเป็นพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มขึ้น - ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายเพิ่มมากขึ้น - มีการจ้างแรงงานต่างด้าวเพิ่มสูงขึ้น - ปัจจัยการผลิตราคาแพง ทำให้ต้นทุนสูง - ยางพาราเป็นโรค ผลผลิตปาล์มน้ำมันลดลง - ดินเสื่อม ขาดน้ำในการทำการเกษตร - ปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตมากขึ้น - มีหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนเข้ามาในชุมชน - การสื่อสาร การเดินทางสะดวก - สามารถใช้ระบบอินเทอร์เน็ตในชุมชนได้ - เริ่มเรียนรู้และทำการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง - สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง - แกนนำเริ่มตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม	- วิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชุมชนเป็นวิถีชีวิตคนเมืองเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ - ไม่มีการสร้างอาหารบริโภคในครัวเรือน - เกิดช่องว่างในครัวเรือน - ความสัมพันธ์ในชุมชนลดน้อยลงมาก มีเพียงบางกลุ่มเท่านั้นที่มีความสัมพันธ์ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน - มีบางกลุ่มที่ตระหนักถึงการสร้างอาหารบริโภคและหันมาพึ่งพาตนเองในทุกด้าน ตระหนักถึงสภาพปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและพยายามเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำการเกษตรและการดำรงชีวิตให้กลับไปเหมือนอดีตที่ผ่านมา

บทที่ 5

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ อำเภอละแม จังหวัดชุมพร โดยมีวัตถุประสงค์ของการวิจัย 1) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์และวางแผนการพึ่งตนเองได้ 2) เพื่อศึกษาและพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรที่เข้าอบรม หลักสูตร การพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ปี 2554 เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยมีผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งออกเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

ตอนที่ 2 ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาและพัฒนากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม

ตอนที่ 1 ผลการศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ด้านการศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม สามารถสรุปผลที่ได้ ดังนี้

1.1 ผลการศึกษาพัฒนาการชุมชนของพื้นที่ สามารถสรุปได้ ดังนี้

จากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาพัฒนาการของชุมชนในพื้นที่วิจัย ทำให้ทราบว่าชุมชนทั้ง 2 ชุมชนในพื้นที่วิจัยมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดและมีพัฒนาการของชุมชนแบ่งได้เป็น 4 ช่วงเวลาเหมือนกัน เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดในชุมชนมีความคล้ายคลึงกันเนื่องจากเป็นชุมชนที่มีสภาพพื้นที่ติดต่อกัน และเป็นชุมชนที่แยกออกจากกันเพราะจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ทำให้การพัฒนาด้านต่างๆ ไม่ทั่วถึง การก่อตั้งชุมชนเป็นการเริ่มเข้ามาของการทำสัมปทานป่าไม้ของบริษัทฯ และเริ่มตั้งเป็นจุดรวบรวมน้ำหมอน ทำให้เป็นที่ตั้งกังสีที่พักคนงาน เมื่อเลิกสัมปทานป่าทำให้เกษตรกรเริ่มเข้ามาจับจองพื้นที่ทำการเกษตร ลักษณะการจับจองเริ่มจากพื้นที่ต้นทางเข้าไปเรื่อยๆ ปริมาณการจับจองพื้นที่ทำการเกษตรของเกษตรกรจะจับจองในปริมาณที่ตนเองสามารถทำการเกษตรได้ สาเหตุที่เกษตรกรจับจองพื้นที่ในปริมาณไม่มาก เนื่องจากไม่มีความสามารถในการทำการเกษตรและเครื่องมือเครื่องใช้ไม่ทันสมัย ทำให้ยากลำบากในการบุกเบิกและแผ้วถางเพื่อทำการเกษตร เกษตรกรจับจองพื้นที่ในระยะแรกเป็นเกษตรกรที่ทำงานในบริษัทสัมปทานป่า ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเพอำเภอละแมหรืออำเภอใกล้เคียงในจังหวัดชุมพร หลังจากการจับจองพื้นที่แล้ว เกษตรกรส่วนใหญ่จะแผ้วถางโดยใช้ภูมิปัญญาทางการเกษตรที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ ในปีแรกหลังจากการแผ้วถางแล้วจะทำการเพาะปลูกข้าวไร่พืชผักสวนครัวเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนและสร้างรายได้เพียงเล็กน้อย เกษตรกรส่วนใหญ่จะทำการเกษตร

เน้นการเพาะปลูกพืชเป็นหลักโดยการนำพันธุ์พืชมาจากภูมิลาเนาเดิมหรือการแบ่งปันจากเพื่อนบ้าน ไม่ต้องการเลี้ยงสัตว์และเลี้ยงปลา สาเหตุสำคัญ คือ ในพื้นที่ดังกล่าวมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ จึงไม่มีความจำเป็นต้องเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน มีเพียงภูมิปัญญาในการสร้างเครื่องมือดักจับสัตว์เท่านั้นที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ในพื้นที่ได้แล้ว

รูปแบบการทำการเกษตรของเกษตรกรเป็นรูปแบบการเกษตรแบบพึ่งพาตนเองและเป็นการผสมผสานด้านพืชเป็นหลัก ในปีที่ 2 เมื่อมีการผลิตพืชเพื่อบริโภคแล้วเกษตรกรจะเริ่มปลูกยางพารา ทำให้ทราบว่าเกษตรกรที่อพยพเข้ามาในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเกษตรกรพื้นเพจังหวัดชุมพรและจากจังหวัดทางภาคใต้ของไทย เนื่องจากเกษตรกรดังกล่าวมีแบบแผนการผลิตและแบบแผนการเพาะปลูกพืชที่ได้รับการส่งเสริมให้เพาะปลูกในภาคใต้มาใช้ การปลูกยางพาราในระยะแรกใช้การแบ่งปันพันธุ์พืชมาจากเพื่อนบ้าน หรือการนำต้นพันธุ์ยางพาราพื้นเมืองมาปลูกก่อนแล้วจึงติดตามภายหลัง การเพาะปลูกเป็นการทยอยทำไปเรื่อยๆ เนื่องจากไม่มีทุนในการทำการเกษตร ขาดแคลนเทคโนโลยีและแรงงาน ใช้เพียงแรงงานในครัวเรือนและพัฒนาเป็น การเกษตรเชิงเดี่ยว เน้นการเพาะปลูกยางพาราและปาล์มน้ำมันเป็นหลัก ซึ่งเป็นการผลิตพืชเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับตลาดโลก รายได้ของเกษตรกรจึงมีความสัมพันธ์กับผลผลิตและราคาของพืชเศรษฐกิจที่กำหนดโดยตลาดโลก ทั้งการปลูกยางพารา ปาล์มน้ำมัน ที่เน้นการผลิตเป็นเชิงเดี่ยวทำให้เกษตรกรลดเลิกการปลูกพืชผัก ผลไม้เพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ประกอบกับไม่มีการเลี้ยงสัตว์ในครัวเรือนจึงทำให้เกษตรกรต้องพึ่งพาปัจจัยภายนอกทั้งภาคครัวเรือนและภาคการเกษตร ส่งผลให้เกิดวิกฤตในช่วงที่เศรษฐกิจโลกตกต่ำ พ.ศ. 2540-2542 แต่อย่างไรก็ตามการที่เกษตรกรในพื้นที่ได้รับผลกระทบจากภาวะเศรษฐกิจดังกล่าว ก็ทำให้นักนำเกษตรกรและเกษตรกรบางส่วนเกิดการเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหา/วิกฤตเพื่อช่วยเหลือตนเองและพึ่งพากัน ในชุมชนเพิ่มมากขึ้น แม้จะเป็นกลุ่มคนส่วนน้อยในชุมชนก็ตาม ทำให้ช่วงหลังกลายเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง มีทั้งการทำการเกษตรแบบเดิมที่ยังคงเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยว ใช้แรงงานภาคเกษตรจากการจ้างแรงงานต่างด้าวเพิ่มสูงขึ้น เพราะค่าแรงต่ำกว่าคนงานจากภาคอีสาน ปาล์มน้ำมันเข้ามาแทนที่พืชชนิดอื่นมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามการทำสวนยางพาราก็ไม่ได้ลดลงอาจเป็นเพราะยางพาราเป็นพืชที่คนภาคใต้มีความคุ้นเคยมาจากอดีต ช่วงนี้ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายอย่างต่อเนื่อง วิธีการดำเนินชีวิตยังคงพึ่งพาปัจจัยภายนอกสูงขึ้นเรื่อยๆ ช่วง พ.ศ. 2549 เกษตรกรในชุมชนก็ได้รับรู้ เรียนรู้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เริ่มนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำรงชีวิตและปรับเปลี่ยนวิธีการผลิต เริ่มใช้ปุ๋ยหมักอินทรีย์ร่วมกับปุ๋ยเคมี เริ่มหันกลับมาปลูกผักบริโภคในครัวเรือน การเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา เลี้ยงโค และเริ่มอนุรักษ์ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมในชุมชน

จากการศึกษาพัฒนาการของชุมชนสามารถวิเคราะห์ถึงพัฒนาการเรียนรู้ของเกษตรกรในชุมชนได้เป็น 4 ช่วง ดังนี้

1) ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2516-2525)

การทำการเกษตรได้มาจากบรรพบุรุษ ระยะแรกทำเพื่อใช้บริโภคตอบสนองความต้องการของตนเอง อาศัยธรรมชาติ ไม่มีการจ้างแรงงาน ไม่มีต้นทุนในการทำการเกษตร ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้าน ในการเก็บเมล็ดพันธุ์ การสร้างเครื่องมือการเกษตร มีการเรียนรู้กฎระเบียบสังคม เคารพกติกาการอยู่ร่วมกัน มีการพึ่งพาตนเองและพึ่งพากัน ไม่มีความวุ่นวายในชุมชน

2) ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2526–2540)

การเรียนรู้ที่เข้ามาจากภายนอก ชุมชนได้เรียนรู้การทำเกษตรเชิงพาณิชย์ มุ่งผลิตเพื่อค้าขาย มุ่งหากำไร ทำให้เกษตรกรเรียนรู้ที่จะเพิ่มผลผลิตโดยใช้สารเคมีปุ๋ยเคมี และมุ่งเพิ่มพื้นที่การผลิต โดยคิดว่าเมื่อพื้นที่ผลิตมากก็ต้องได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ทำให้ทรัพยากรถูกทำลาย เมื่อสาธารณูปโภคเข้ามาทำให้ได้รับข่าวสารทุกด้านเพิ่มขึ้น ซึ่งมีทั้งผลดีและเสียไปพร้อมๆ กัน เกษตรกรในพื้นที่มีช่องทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้นจากช่วงแรกมาก ถนนหนทางเริ่มสะดวกสบาย การเข้ามาของปัจจัยการผลิตเริ่มมากขึ้น การเรียนรู้ในช่วงนี้ทำให้คนในชุมชนลดการพึ่งพาตนเองลงมาก

3) ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2541–2542)

รายได้ลด หนี้เพิ่ม ทำให้แกนนำในชุมชนเริ่มการเรียนรู้ที่จะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนในชุมชนเพื่อเป็นเงินหมุนเวียนในชุมชน

4) ช่วงที่ 4 (พ.ศ. 2543–ปัจจุบัน)

พ.ศ. 2543-2548 เกษตรกรในพื้นที่ยังมีการเรียนรู้แบบเดิม มีความต้องการเพิ่มผลผลิตและเพิ่มพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจต่อเนื่อง ทำให้แรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอ เมื่อมีแรงงานจากต่างด้าวเข้ามารับจ้างในพื้นที่จึงเรียนรู้ที่จะใช้แรงงานต่างด้าวทดแทนแรงงานจากภาคอีสาน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในภาคเกษตร พ.ศ. 2549 คนในชุมชนเริ่มได้รับรู้และเรียนรู้การทำเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง รวมทั้งได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากภาครัฐให้มีการพัฒนาศักยภาพคนและการพัฒนาการเรียนรู้ ทำให้แกนนำในชุมชนเริ่มที่จะตระหนักถึงการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเกษตร และการดำรงชีวิตในสภาวะการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม แม้ว่าคนที่เริ่มตระหนักและเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าวตอนนี้เป็นเพียงส่วนน้อยมากเมื่อเทียบกับปริมาณประชากรในพื้นที่ทั้งหมด

สรุปพัฒนาการชุมชนส่งผลกระทบต่อการศึกษาและการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้

ตารางที่ 5.1 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้

ช่วงเวลา	พัฒนาการชุมชน	การเรียนรู้/การเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน
ระยะที่ 1 (พ.ศ. 2516–2525)	- การบุกเบิกพื้นที่ในเขตสัมปทานป่าเพื่อจับจองทำการเกษตร - การทำลายทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้านเพื่อหารายได้และใช้ประโยชน์จากที่ดิน - การตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ใหม่ - การอยู่ร่วมกับคณะสงฆ์	การเรียนรู้ในการทำเกษตรได้มาจากบรรพบุรุษ การทำการเกษตรในระยะแรกทำเพื่อใช้บริโภคตอบสนองความต้องการของตนเอง อาศัยธรรมชาติ ไม่มีการจ้างแรงงาน ไม่มีต้นทุนในการทำเกษตร ใช้เทคโนโลยีพื้นบ้านในการเก็บเมล็ดพันธุ์และการสร้างเครื่องมือการเกษตร มีการเรียนรู้กฎระเบียบสังคม เคารพกติกา การอยู่ร่วมกัน มีการพึ่งพาตนเองและพึ่งพากัน ไม่มีความรุ่มรวยในชุมชน

ตารางที่ 5.1 การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ (ต่อ)

ช่วงเวลา	พัฒนาการชุมชน	การเรียนรู้/การเปลี่ยนแปลงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในชุมชน
ระยะที่ 2 (พ.ศ. 2526-2540)	- การเดินทางมาจับจองพื้นที่เพิ่มขึ้น มีการเปลี่ยนมือในที่ดิน - เริ่มใช้ปุ๋ยเคมี/สารเคมี มีการจ้างแรงงาน - ได้รับผลผลิตจากการทำการเกษตร รายได้เพิ่มขึ้น - ภาครัฐเข้ามาในพื้นที่หลายหน่วยงาน - มีการกู้ยืมเงินเพื่อทำการเกษตร - มีชาวต่างชาติเข้ามาในพื้นที่ เริ่มมีความใกล้ชิดกับตลาดภายในและต่างประเทศ - การเดินทางสะดวก มีรถยนต์ใช้ - มีสาธารณูปโภค เช่น ไฟฟ้า สถานีอนามัย มีเครื่องใช้อำนวยความสะดวก - วิถีชีวิต “ต่างคนต่างอยู่”	การเรียนรู้ที่เข้ามาจากภายนอก ชุมชนได้เรียนรู้การทำเกษตรเชิงพาณิชย์ มุ่งผลิตเพื่อค้าขาย มุ่งหากำไร เกษตรกรเรียนรู้ที่จะเพิ่มผลผลิตโดยการใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี และมุ่งเพิ่มพื้นที่การผลิต โดยคิดว่าเมื่อพื้นที่ผลิตมากก็ต้องได้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ทำให้ทรัพยากรถูกทำลาย เมื่อมีสาธารณูปโภคเข้ามา ทำให้ได้รับข่าวสารทุกด้านเพิ่มขึ้น ซึ่งมีทั้งผลดีและเสียไปพร้อมๆ กัน เกษตรกรในพื้นที่มีช่องทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้นจากช่วงแรกมาก ถนนหนทางเริ่มสะดวกสบาย การเข้ามาของปัจจัยการผลิตเริ่มมากขึ้น การเรียนรู้ในช่วงนี้ทำให้คนในชุมชนลดการพึ่งพาตนเองลง
ระยะที่ 3 (พ.ศ. 2541-2542)	- ราคามูลผลิตตกต่ำ - รายได้จากการเกษตรลดลง - เกษตรกรมีหนี้สิน	จากการที่รายได้ลด ทำให้เป็นหนี้เพิ่ม ทำให้แกนนำในชุมชนเริ่มเรียนรู้ที่จะจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนในชุมชนเพื่อเป็นเงินหมุนเวียนในชุมชน
ระยะที่ 4 (พ.ศ. 2543-ปัจจุบัน)	- เกิดกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพในชุมชน - ทำการเกษตรเป็นพืชเชิงเดี่ยวเพิ่มขึ้น ทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายเพิ่มขึ้น - มีการจ้างแรงงานต่างด้าวเพิ่มสูงขึ้น - ปัจจัยการผลิตราคาแพง ทำให้ต้นทุนสูง - โรคยางพารา ปาล์มน้ำมันผลผลิตลด - ดินเสื่อม ขาดน้ำในการทำการเกษตร - ปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตมากขึ้น - ภาครัฐ ภาคเอกชนเข้าสู่ชุมชน - การสื่อสาร การเดินทางสะดวก - สามารถใช้ระบบอินเทอร์เน็ตได้ - เริ่มการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง - สภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลง - แกนนำเริ่มตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม	ในช่วง พ.ศ. 2543-2548 เกษตรกรมีการเรียนรู้แบบเดิมมีความต้องการเพิ่มผลผลิตและเพิ่มพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ แรงงานในครัวเรือนไม่เพียงพอ เริ่มจ้างแรงงานต่างด้าวทดแทนแรงงานภาคอีสาน เพื่อลดค่าใช้จ่ายในภาคเกษตร พ.ศ. 2549 เริ่มได้รับรู้และเรียนรู้การทำเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียงรวมทั้งได้รับการสนับสนุนและส่งเสริมจากภาครัฐ ให้มีการพัฒนาศักยภาพคนและการพัฒนาการเรียนรู้ ทำให้แกนนำในชุมชนเริ่มที่จะตระหนักถึงการเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการเกษตรและการดำรงชีวิตในสภาวะการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม แม้ว่าคนที่เริ่มตระหนักและเรียนรู้ในเรื่องดังกล่าวตอนนี้เป็นเพียงส่วนน้อยมาก

1.2 ผลการศึกษาสภาพสังคมและเศรษฐกิจของพื้นที่ สามารถสรุปได้ ดังนี้

1.2.1 พื้นที่วิจัยเป็นชุมชนใหม่ มีความสัมพันธ์แบบเพื่อนพ้อง และญาติพี่น้องแบบหลวมๆ ไม่เหนียวแน่นเหมือนชุมชนดั้งเดิม ลักษณะการตั้งบ้านเรือนของคนในชุมชน มี 3 ลักษณะ คือ 1) การตั้งบ้านเรือนตามไร่นากระจัดกระจาย 2) การตั้งบ้านเรือนตามเส้นทางการคมนาคม และ 3) การตั้งบ้านเรือนเป็นกระจุก ซึ่งลักษณะการตั้งบ้านเรือนของพื้นที่เป็นแบบที่ 1) และ 2) มากกว่าแบบที่ 3) ซึ่งทำให้ทราบถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเป็นแบบต่างคนกันต่างอยู่ แตกต่างจากชุมชนดั้งเดิมที่มีการตั้งบ้านเรือนแบบ 3) ทำให้มีความใกล้ชิดสนิทสนม มีความสัมพันธ์กันค่อนข้างสูง

1.2.2 การเป็นชุมชนใหม่ที่ตั้งมาจากการอพยพเข้าของคนวัยทำงานในพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดทางภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อจับจองพื้นที่ทำการเกษตรและสร้างรายได้เป็นหลัก การสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นทางการเกษตรมาจากบรรพบุรุษ และส่วนใหญ่ไม่สามารถนำประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมมาสืบทอดได้ ทำให้ประเพณีและการละเล่นของชุมชนมีเพียงประเพณีตามเทศกาลต่างๆ เช่น ขึ้นปีใหม่ สงกรานต์ ลอยกระทง ไม่ปรากฏประเพณีท้องถิ่นแบบชุมชนดั้งเดิม และขาดการสืบทอดประเพณี วัฒนธรรม การละเล่นให้ลูกหลานในชุมชนได้เรียนรู้ ซึ่งเป็นเหตุให้ความสัมพันธ์ของสถาบันทางสังคมและองค์กรทางสังคมเปลี่ยนแปลงลดลงไป

1.2.3 การที่คนในชุมชนมุ่งเน้นการสร้างรายได้ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ไม่เข้มแข็ง ทำให้สถาบันครอบครัว สถาบันทางศาสนา ลดบทบาทและความสำคัญลง เกิดช่องว่างระหว่างพ่อแม่ ผู้ปกครอง กับบุตรหลาน ระบบความสัมพันธ์ และการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ ลดลง บุตรหลานหรือคนรุ่นใหม่ในชุมชนเกิดการพึ่งพาปัจจัยภายนอกสูงขึ้น ละเลยภูมิปัญญาดั้งเดิม ตลอดจนการไม่เคารพต่อผู้เฒ่า ผู้แก่ในชุมชน ส่งผลให้เกิดปัญหาในชุมชนเพิ่มมากขึ้น

1.2.4 จากการศึกษาสภาพเศรษฐกิจของชุมชน ทำให้ทราบว่า เกษตรกรในชุมชนส่วนใหญ่มีแบบแผนการเกษตรเป็นแบบเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า เกษตรกรส่วนใหญ่เป็นผู้ผลิตขั้นปฐมภูมิ มุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิตด้วยการเพิ่มพื้นที่การเพาะปลูก การใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมีทางการเกษตร ไม่สามารถแปรรูปผลผลิตพืชได้เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นยางพาราและปาล์มน้ำมัน สืบเนื่องจากการขาดองค์ความรู้และต้องใช้ต้นทุนสูงในการแปรรูปผลผลิต เกษตรกรส่วนใหญ่ไม่มีการบันทึกข้อมูล ไม่ทราบต้นทุนและรายได้ของการผลิตพืช ทำให้ไม่สามารถใช้ข้อมูลในการตัดสินใจเลือกชนิดพืช การทำการเกษตรของเกษตรกรส่วนใหญ่จะผลิตตามกระแส และเน้นการผลิตพืชที่ไม่ต้องมีการจัดการที่ยุ่งยาก สามารถใช้การจ้างงานได้ ทำให้ยางพารา และปาล์มน้ำมันได้รับความนิยมในการเพาะปลูก แหล่งรับซื้อผลผลิตทางการเกษตรก็เป็นจุดรับซื้อของเอกชนในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ขาดการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันรับซื้อผลผลิตของตนเอง ยกเว้นกล้วยหอมทองที่มีจุดรับซื้อเป็นของกลุ่มเกษตรกรฯ ทำให้ทราบว่าในชุมชนขาดการรวมกลุ่มเพื่อประกอบธุรกิจร่วมกัน

1.3 ผลจากการศึกษาพัฒนาการสภาพสังคมและเศรษฐกิจ สามารถวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดการเรียนรู้ของเกษตรกร ดังนี้

1.3.1 ศักยภาพ

- 1) เกษตรกรมีความรู้ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ การสร้างอาหารเพื่อบริโภคในครัวเรือน รู้จักการเก็บเมล็ดพันธุ์พืช การผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร รู้จักวิธีการแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร
- 2) การเรียนรู้ของเกษตรกรเป็นไปอย่างรวดเร็ว ตื่นตัวในการเรียนรู้เรื่องใหม่และค่อนข้างสนใจที่จะเรียนรู้เรื่องที่แปลกใหม่
- 3) การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรจัดอยู่ในระดับสูงและมีการพูดคุยซักถามและแสดงทัศนคติอย่างตรงไปตรงมาในเวทีเรียนรู้

1.3.2 ข้อจำกัด

- 1) จากการทำเกษตรในพื้นที่มีเพียงพืชเศรษฐกิจเพียงไม่กี่ชนิด เช่น ยางพาราและปาล์มน้ำมัน ทำให้เกษตรกรมีความรู้เฉพาะเรื่องและมีความรู้แบบพื้นฐานที่ได้รับจากภายนอก เกษตรกรขาดการเรียนรู้เพิ่มเติมด้านการจัดการผลผลิต และการตลาด ทำให้มีการปลูกพืชไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ การทำการเกษตรตามราคาผลผลิต มีเพียงเกษตรกรบางรายเท่านั้นที่สามารถประยุกต์ใช้ความรู้ได้
- 2) การเรียนรู้ที่รับได้เร็ว ทำให้เกษตรกรขาดการวิเคราะห์ข้อมูล ส่งผลให้เกษตรกรเกิดกระบวนคิดที่ไม่ครบวงจร
- 3) เกษตรกรส่วนใหญ่เมื่อได้รับรู้และเรียนรู้ยังขาดการประยุกต์ใช้กับตนเอง ทำให้เกิดเป็นพฤติกรรมเลียนแบบมากกว่าการเรียนรู้เพื่อพัฒนา เกษตรกรส่วนใหญ่จะไม่ค่อยเห็นความสำคัญของภูมิปัญญาดั้งเดิมเมื่อเทียบกับความรู้ใหม่ที่ได้รับจากภายนอก ไม่นำความรู้แฝงที่มีอยู่ในตัวเองมาใช้ ขาดการคิดย้อนและนำบทเรียนที่เกิดในอดีตมาพัฒนาควบคู่กับความรู้ที่ได้รับจากภายนอก เพื่อใช้พัฒนาการเกษตรและการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน
- 4) การสืบทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่มีน้อย ทำให้คนรุ่นใหม่ในชุมชนขาดการเรียนรู้เกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่มุ่งเน้นที่จะเรียนรู้เพื่อเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ และเรียนรู้เพื่อไขปัญหาเฉพาะหน้า ขาดการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหา

ตอนที่ 2 ผลการศึกษาการมีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้

2.1 จากการศึกษาการมีส่วนร่วมในการสร้างการเรียนรู้ของเกษตรกร สามารถสรุปได้ ดังนี้

2.1.1 การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา/เสนอปัญหา การหาสาเหตุของปัญหาและการหาแนวทางในการแก้ไข การเสนอความต้องการของชุมชนในการเรียนรู้เพิ่มเติม โดยใช้การจัดเวทีชุมชนและการตั้งประเด็นคำถามที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา การตั้งคำถามที่ให้เกิดการหาต้นเหตุของปัญหาที่แท้จริง ทิศทางและแนวทางในการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นโดยการกระตุ้นให้เกิดการแสดงทัศนคติต่อการได้เรียนรู้ที่เกิดขึ้นในท้ายเวที

2.1.2 การมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง วิธีการ แนวทางการทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ก่อนการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ที่เกษตรกรได้ร่วมคิด ร่วมกำหนดเนื้อหาและรายละเอียดต่างๆ แล้ว นักวิจัยได้นำข้อมูลทั้งหมดกลับไปจัดทำแผนปฏิบัติการ เนื้อหาหลักสูตรและจัดทำตารางการเรียนรู้เพื่อให้มีความเหมาะสมกับเกษตรกรเป้าหมาย ก่อนดำเนินโครงการฯ ได้นำข้อมูลทั้งหมดส่งกลับให้แกนนำประสานงานกับเกษตรกรเพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความเหมาะสมเพื่อจะได้ดำเนินการให้ตรงกับปัญหา ความจำเป็นและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายมากที่สุด หากมีข้อผิดพลาดก็สามารถส่งข้อมูลแก้ไขก่อนประสานงานกับภาคีร่วม

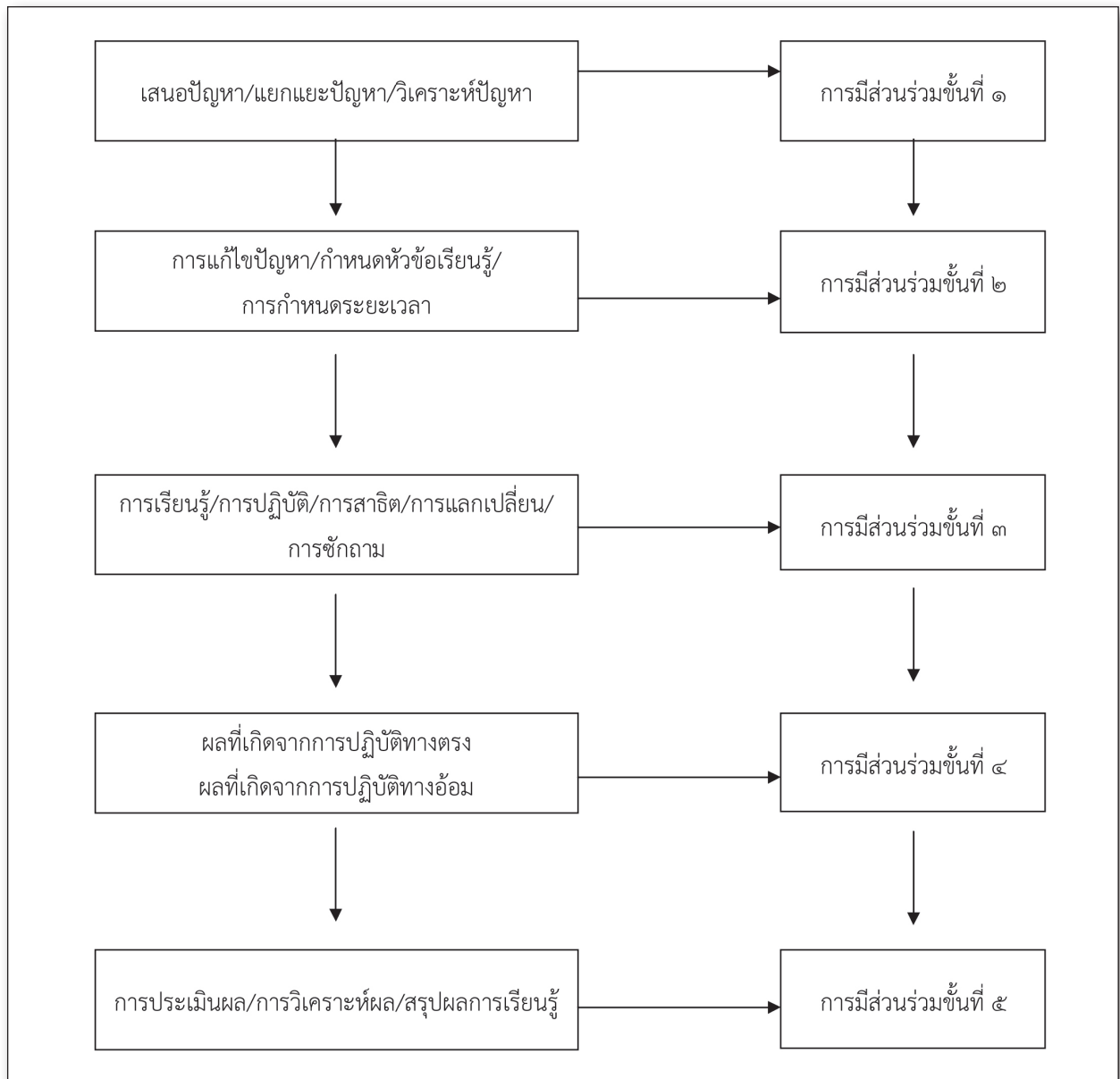
2.1.3 การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติจริง เช่น การแลกเปลี่ยน ชักถาม เสนอความคิดเห็น การสร้างการเรียนรู้ด้วยการจัดเวทีเรียนรู้เพื่อหาประวัติและพัฒนาการของชุมชน การศึกษาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติ เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างรวดเร็วและเป็นชุมชนใหม่ การทบทวนภาพเหตุการณ์ต่างๆ ร่วมกับเกษตรกรที่เกิดจากอดีตจนถึงปัจจุบันอาจส่งผลถึงอนาคตของเกษตรกรได้ วิธีการทำงานจะใช้การจัดเวทีเรียนรู้เสริมจากการจัดให้ความรู้ในหัวข้อวิชาต่างๆ ของหลักสูตร การพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน ควบคู่ไปพร้อมๆ กับการสร้างเสริมพลังอำนาจให้กับชุมชนในด้านที่เกษตรกรมีความรู้ ความสามารถ (Empowerment) ให้เกิดแก่เกษตรกรด้วย และใช้รูปแบบการเก็บข้อมูลแบบ PRA (Participatory Rapid Appraisal) เน้นการเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วมจากการสังเกต การสัมภาษณ์ การพูดคุย การซักถาม และการทำสนทนากลุ่มย่อย การใช้เครื่องมือต่างๆ ในการเก็บข้อมูลและสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดการเรียนรู้ เกิดการซักถาม แลกเปลี่ยน ลงมือปฏิบัติ เกิดการวิเคราะห์ผลจากการเก็บข้อมูลจากเครื่องมือ การตั้งคำถามให้เกิดการวิเคราะห์ข้อมูลในเวทีเรียนรู้ การแสดงทัศนคติต่างๆ หลังการจัดเวที สร้างการสรุปผลการดำเนินงานร่วมกัน หากข้อมูลมีความผิดพลาด เกษตรกรจะช่วยกันแก้ไขข้อมูลให้ถูกต้องอย่างตรงไปตรงมา ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ การแสดงความคิดเห็นอย่างตรงไปตรงมา การทำงานในลักษณะนี้เป็นการเสริมสร้างพลังอำนาจให้กับเกษตรกรมาก การคืนข้อมูลชุมชน ทำให้เกษตรกรเกิดการแลกเปลี่ยนข้อมูลกับนักวิจัยเพื่อตรวจสอบความถูกต้อง ตรงกับความเป็นจริงและตรงกับที่เกษตรกรคิดหรือไม่ ที่สำคัญเป็นสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดในการตรวจสอบข้อมูลของเกษตรกรด้วย

2.1.4 การมีส่วนร่วมในการได้รับผลจากการลงมือปฏิบัติ สามารถสรุปได้ 2 กรณี คือ

1) การได้รับผลประโยชน์ทางตรง เช่น การได้รับการสนับสนุนวัสดุ/อุปกรณ์ในการทำน้ำหมัก การตรวจวิเคราะห์ดินและการจัดการดินร่ายแปลงจากสถานีพัฒนาที่ดินชุมพร การได้รับปัจจัยการผลิตเป็นพันธุ์ปลาจาก จากสำนักงานประมงจังหวัดชุมพร การได้รับความช่วยเหลือเป็นปัจจัยการผลิตจากสำนักงานกองทุนสงเคราะห์การทำสวนยางอำเภอเมืองชุมพร เพื่อแก้ไขปัญหาเบื้องต้นที่เกษตรกรประสบอยู่นอกเหนือจากการได้รับความรู้เพื่อแก้ปัญหาและสร้างองค์ความรู้ใหม่ให้กับตัวเกษตรกรเองแล้ว

2) การได้รับผลประโยชน์ทางอ้อม เช่น เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างชุมชน เกิดเครือข่ายเกษตรกรเพื่อแลกเปลี่ยนช่วยเหลือซึ่งกันและกันในอนาคต การจัดเวทีสัญจรเป็นการสร้างการมีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ด้านการเกษตรและด้านอื่นๆ ของเกษตรกร ผ่านการศึกษากิจกรรมเด่นของแต่ละพื้นที่เป็นกิจกรรมที่แปลกใหม่ กิจกรรมที่ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ไม่ได้รับความสนใจจากเกษตรกรในปัจจุบัน กิจกรรมระดมสมองในกลุ่มพื้นที่เพื่อเสริมสร้างการทำงานเป็นทีม การแบ่งหน้าที่กันทำและการช่วยเหลือกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ทั้งนี้ต้องออกมานำเสนอให้กลุ่มพื้นที่อื่นๆ ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่ชุมชนและ Empowerment ให้เกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นและมั่นใจในศักยภาพของเกษตรกรเอง กระตุ้นให้เกิดการแสวงหาความรู้และการแสดงออก

2.1.5 การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และประเมินผลด้วยเกษตรกรเอง เพื่อประเมินความรู้ความสามารถที่เกษตรกรได้รับจากการเข้าร่วมโครงการฯ ด้วยตัวของเกษตรกรเองและการร่วมประเมินจากเพื่อนเกษตรกร จะทำให้เกษตรกรได้รู้จักตัวเองและชุมชนมากขึ้น ซึ่งเป็นการประเมินที่เกิดจากคนใน ทั้งนี้ นักวิจัยได้ร่วมประเมินเกษตรกรในฐานะคนนอกที่มองในมุมที่แตกต่าง เพื่อสะท้อนให้เกษตรกรและชุมชนได้ทราบว่าคนนอกมองคนในอย่างไร เป็นการจุดประกายความคิดและสร้างเสริมพลังอำนาจของเกษตรกรเพิ่มเวทีเรียนรู้

ภาพที่ 5.1 การมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้

จากการศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร ทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ดังนี้

1) วิธีการสร้างความรู้ คือ วิธีการสร้างความรู้หลายวิธีร่วมกัน เช่น การบรรยาย การอภิปราย การเล่าเรื่อง การตั้งคำถาม การชวนคิด การชวนคุย การกระตุ้นให้ร่วมกำหนดทิศทาง กำหนดเงื่อนไข กติกาและวิธีการให้ความช่วยเหลือ การเสนอความคิด การแสดงทัศนคติอย่างกว้างขวาง การใช้สื่อวีดิโอ การสาธิตและทดลองปฏิบัติ การระดมความคิดของเกษตรกร ซึ่งทำให้ทราบว่า การใช้วิธีต่างๆ ร่วมกันหลายวิธีทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในเวทีเรียนรู้มาก แต่หากใช้วิธีการบรรยายจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมน้อยที่สุด ดังนั้นจึงต้องใช้หลายวิธีผสมผสานกันเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้

2) การจัดการเรียนรู้ ใช้การจัดเวลาที่เรียนรู้แบบไม่เป็นทางการในลักษณะชวนคุย ชวนคิด การสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเอง ไม่มีพิธีการ มีรูปแบบสบายๆ ไม่เน้นหลักวิชาการแต่เน้นการพูดคุยแบบกันเอง ในทุกๆ เรื่อง เกษตรกรสามารถสะท้อนความคิดได้ สามารถให้ข้อมูลได้ในทุกๆ ด้าน ไม่เฉพาะเจาะจงในเรื่อง ตามหัวข้อวิชา ใช้ภาษาท้องถิ่น สอดแทรกมุขตลกระหว่างเนื้อหาวิชา ทำให้บรรยากาศในการเรียนรู้เป็นแบบ สนุกสนาน ไม่น่าเบื่อ ทั้งนี้ได้จัดเวลาที่เรียนรู้แบบสัจจรในพื้นที่ดำเนินการอื่นๆ การศึกษาดูงาน การนำเกษตรกร เข้าร่วมเรียนรู้ในกิจกรรมของสถาบันฯ การศึกษาในฐานการเรียนรู้ด้านต่างๆ การจัดแสดงนิทรรศการองค์ความรู้ จากหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา องค์ความรู้ของชุมชนต้นแบบในจังหวัดชุมพร และ มีการจัดแสดงนิทรรศการ จัดเวทีเสวนาเพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

3) เครื่องมือสร้างการมีส่วนร่วม เช่น Time Line ผังชุมชน ปฏิทินการผลิต เส้นทางการผลิต SWOT Analysis และเครื่องมืออื่นๆ ในการเก็บข้อมูลและสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดการเรียนรู้ ทำให้เกิดการซักถาม แลกเปลี่ยน ลงมือปฏิบัติ เกิดการวิเคราะห์ผลจากการเก็บข้อมูลจากเครื่องมือต่างๆ จัดเวทีประเมิน ตนเองด้วยตัวเกษตรกรเองและการร่วมประเมินกันเองในกลุ่มของเกษตรกร เป็นการสร้างการมีส่วนร่วม ของเกษตรกรได้มาก

4) วิทยากร เป็นปัจจัยหลักเช่นเดียวกับปัจจัยอื่นๆ ที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ได้เช่นเดียวกัน หากวิทยากรมีเทคนิคและวิธีการถ่ายทอดความรู้ที่น่าสนใจการยกตัวอย่างประกอบการบรรยาย ทำให้เกษตรกรมองเห็นภาพชัดเจน ตั้งประเด็นคำถามที่ตรงกับกลุ่มเป้าหมาย การเปิดโอกาสให้มีการแสดง ความคิดเห็นได้อย่างกว้างขวาง การสื่อสารจากวิทยากรที่ใช้ภาษาท้องถิ่น ชัดเจน ตรงไปตรงมาทำให้เกษตรกร รู้สึกชอบและเป็นกันเอง วิทยากรต้องมีความรู้ ความสามารถ หากสามารถตอบคำถามของเกษตรกรได้ ก็มี ส่วนที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมได้ หากประวัติของวิทยากรน่าสนใจและบุคลิกของวิทยากรก็สามารถสร้างการมี ส่วนร่วมได้มากเช่นกัน

5) ช่วงเวลาที่เหมาะสม การจัดเวลาที่เรียนรู้ในช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสม จะส่งผลต่อการสร้าง การมีส่วนร่วมที่ลดน้อยลงได้ เช่น การจัดกิจกรรมในหลักสูตร การจัดการทรัพยากรในชุมชน ที่นักวิจัยได้นำ เกษตรกรเข้าร่วมงานเปิดเครือข่ายพิพิธภัณฑสถานเกษตรเฉลิมพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัว ภาคใต้ตอนบน เมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2554 มีเกษตรกรรุ่นใหม่เข้าร่วมงานประมาณ 80 ราย (เกษตรกรในปี 53 และ 54) รูปแบบการจัดงานเป็นการจัดฐานการเรียนรู้ด้านต่างๆ การจัดแสดงนิทรรศการองค์ความรู้จากหน่วยงาน ภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันการศึกษา องค์ความรู้ของชุมชนต้นแบบชุมชนต่างๆ ในจังหวัดชุมพร และ มีการจัดแสดงนิทรรศการหลักทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมทั้งมีการจัดเสวนาหัวข้อ “ทางรอด ทางเลือก เกษตรกรไทย” เพื่อให้ความรู้แก่เกษตรกร นับว่ารูปแบบการจัดเวลาที่เรียนรู้มีสาระและครอบคลุม ทุกเนื้อหาวิชา แต่ช่วงเวลาที่ดำเนินงานนั้นอยู่ในช่วงที่จังหวัดชุมพรได้รับอิทธิพลจากมรสุม มีฝนตก และบริเวณ การจัดงานเป็นที่โล่งมีอาคารไม่เพียงพอ ใช้เต็นท์ผ้าใบเสริมเป็นช่วงๆ ทำให้การเดินทางมาร่วมงานและการเดิน ชมกิจกรรมและเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เป็นไปด้วยความทุลักทุเลมาก การมีส่วนร่วมในการเรียนรู้หรือลงมือปฏิบัติ การสาธิตตลอดจนการจัดกิจกรรมต่างๆ ไม่ราบรื่นและไม่สะดวก สร้างความลำบากในการเข้าร่วมกิจกรรมมาก เกษตรกรที่เข้าร่วมเรียนรู้ก็ไม่สามารถเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ มีการยืนเกาะกลุ่มเป็นกลุ่มๆ สามารถดูนิทรรศการ ได้เพียงในอาคาร เกิดการมีส่วนร่วมน้อยมาก และกิจกรรมบางอย่างที่เกษตรกรสนใจก็ไม่จัดแสดง เนื่องจาก การเดินทางมาร่วมงานค่อนข้างมีอุปสรรคในเรื่องดินฟ้าอากาศที่ไม่เป็นใจ

6) กิจกรรมที่ส่งผลกระทบที่เกิดต่อเกษตรกร กิจกรรมที่ส่งผลกระทบโดยตรง/ปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้สูงกว่ากิจกรรมที่ไม่ส่งผลกระทบโดยตรง เช่น กลุ่มเป้าหมายจะมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ในเรื่องปัญหาสภาพดิน ปัญหาผลผลิตตกต่ำ การพังทลายของหน้าดิน ปัญหาต้นทุนการผลิตที่มีราคาสูง และปัญหาโรคยางพารา ซึ่งมีความแตกต่างกับกิจกรรมการทำบัญชีข้อมูลครัวเรือนที่เกษตรกรไม่เห็นความสำคัญของการบันทึกข้อมูลครัวเรือน มีเพียงส่วนน้อยมากที่นำสมุดบัญชีและมีการบันทึกครบถ้วน ทำให้ต้องใช้เครื่องมือสำรองในการทำเวทีวิเคราะห์ข้อมูลที่เกษตรกรไม่ให้ความสนใจ ทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมน้อยลง

ตอนที่ 3 ผลการศึกษาและพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร

3.1 ผลจากการศึกษากระบวนการเรียนรู้

การศึกษาระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรเป้าหมายโดยวิธีการจัดอบรมแบบหลากหลาย เช่น แบบบรรยาย อภิปราย การนำเสนอ การศึกษาดูงาน การระดมความคิดเห็น การสาธิตการทดลอง การปฏิบัติ ฯลฯ ตามหัวข้อเนื้อหาวิชาที่มีความจำเป็นและความต้องการของเกษตรกรตามหลักสูตรที่ใช้ในการฝึกอบรม สามารถสรุปกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร ได้ดังนี้

3.1.1 กระบวนการหาความรู้แจ้ง เป็นการดึงความรู้ที่มีในตัวเกษตรกรออกมา โดยใช้การตั้งประเด็นคำถาม การกระตุ้นให้เกิดการแลกเปลี่ยน การเล่าประวัติ ประสบการณ์รวมถึงการซักถาม เพื่อให้เกิดการย้อนคิดเรื่องราวที่ผ่านมาแล้ววิเคราะห์กับนักวิจัย การสรุปบทเรียนที่ผ่านมา การจุดประกายความคิดและการใช้เครื่องมือเพื่อสร้างการเรียนรู้ เช่น การเสนอแนะจากการทำเวทีวิเคราะห์ผังการผลิตยางพารา นายทวี พัทธทรัพย์ชัญญกุล เกษตรกรที่ปลูกยางพาราได้เสนอแนะวิธีการดูแลรักษาสวนยางพาราที่สามารถกรีตได้นานกว่า 30 ปี ดังนี้ 1) การปลูกยางพารา เป็นการปลูกยางพาราที่ใช้เมล็ดปลูกแล้วติดตามภายหลัง 2) การดูแลรักษาสวนยางพาราไม่ฉีดยาปราบวัชพืช ขุดหลุมฝังปุ๋ย ไม่ทำลายไม้ยืนต้นในพื้นที่ มีการปลูกไผ่ในแปลงหรือไม่ทำลายไผ่ที่อยู่ในแปลง 3) ก่อนเปิดกรีดหน้ายางใหม่ ต้องรอให้ใบยางแก่จัดและต้องรอฝนตกก่อน 4) การกรีดยางต้องกรีดด้วยตัวเอง กรีด 2 วัน เว้น 1 วัน หากฝนตกหน้ายางเปียกไม่ควรกรีดยางพาราและควรฉีดพ่นหน้ายางด้วยน้ำหมักชีวภาพ

3.1.2 กระบวนการพัฒนาความรู้เดิม เป็นการต่อยอดองค์ความรู้ที่เกษตรกรได้เรียนรู้มาแล้วเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญมากขึ้น เป็นปัญหาที่เกษตรกรประสบ เกิดจากความต้องการที่เกษตรกรต้องการเรียนรู้เพื่อใช้แก้ไขปัญหา และเนื้อหาที่นักวิจัยเสนอให้เกษตรกรเรียนรู้เนื่องจากมีความจำเป็นต่อการประกอบอาชีพและได้รับความรู้ที่ไปใช้ประโยชน์ได้จริง งานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นการพัฒนาความรู้มากที่สุด โดยการใช้เวทีเรียนรู้จากวิทยากรที่มีความชำนาญเฉพาะด้านมาบรรยายให้ความรู้และตอบข้อซักถามที่เกษตรกรสงสัย เพื่อสามารถนำมาปรับใช้ได้ ผลที่ได้รับเป็นผลทางตรงและทางอ้อม

3.1.3 กระบวนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ เป็นการเรียนรู้องค์ความรู้ใหม่ที่เกษตรกรไม่มีความรู้ในชุมชนหรือในตัวองเกษตรกร โดยใช้รูปแบบการจัดเวทีสัญจร การศึกษาดูงาน การสาธิตและทดลองปฏิบัติ การให้ความรู้แบบบรรยาย การเล่าเรื่อง การเล่าประสบการณ์ เช่น การเลี้ยงปลาตกและการสร้างอาหารปลาจากสัลดน้ำมันปาล์ม การจัดเวทีสัญจรเพื่อดูงานการสร้างกังหันน้ำของนายสมสิง ฤทธบุตร และการเข้าร่วมกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่มีกิจกรรมและฐานการเรียนรู้ด้านการผลิตข้าวไร่ พันธุ์พื้นเมืองครบวงจร พลังงานทดแทน พลังงานน้ำ พลังงานลม และการเสวนา จัดเสวนาหัวข้อ “ทางรอดทางเลือกเกษตรกรไทย”

3.2 รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรทำให้เกิดรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถสรุปดังนี้

3.2.1 รูปแบบการเรียนรู้แบบพึ่งพา เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องอาศัยครูวิทยากร ให้คำแนะนำ ต้องให้การช่วยเหลือในการทำกิจกรรม ทั้งยังต้องมีการสร้างแรงจูงใจในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ และบรรลุเป้าหมายในการฝึกอบรม ซึ่งต้องมีการสร้างแรงจูงใจในการจัดกระบวนการเรียนรู้ เช่น คำชม รางวัล ปัจจัยการผลิตเป็นแรงจูงใจในการเรียนรู้ สร้างและกระตุ้นให้ผู้เรียนมีความกระตือรือร้นในการเรียน/การอบรม ซึ่งในการจัดอบรมในบางวิชา/กิจกรรมที่ต้องให้ความรู้และต้องให้คำปรึกษาในกิจกรรมที่เกษตรกรไม่สามารถทำได้ด้วยเอง เช่น กรณีการวิเคราะห์ปัญหาซีร่วเรือนที่ต้องเข้าไปช่วยเหลือในการให้คำชี้แนะแก่เกษตรกรทั้งยังต้องมีการสร้างแรงจูงใจในการบันทึกบัญชีร่วมด้วย

3.2.2 รูปแบบการเรียนรู้รายบุคคลแบบมีส่วนร่วม เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ใช้วิธีการบรรยาย การอภิปราย การศึกษาดูงาน การสาธิตรายบุคคลในหัวข้อวิชาต่างๆ โดยเกษตรกรจะเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้และมีความสนใจอยากจะทำเกี่ยวกับเนื้อหาของรายวิชาที่เรียน อยากเรียน สนุกกับการเรียนในชั้นเรียน คล้อยตาม ติดตามทิศทางการเรียนการสอน เช่น การดำเนินการทำแผนที่หมู่บ้านด้วยเครื่องมือผังชุมชน ซึ่งเกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมทุกคน เกษตรกรอยากเรียนรู้อยากทำกิจกรรม ทำให้เกิดการกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมได้มาก

3.2.3 รูปแบบการเรียนรู้กลุ่มแบบร่วมมือ เป็นการจัดแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่มเพื่อให้ผู้เรียนทำกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ส่งผลให้สมาชิกในกลุ่มมีการปฏิสัมพันธ์กัน รู้สึกสนุกในการทำงานกลุ่ม เช่น การสรุปบทเรียน การแบ่งกลุ่มเพื่อนำเสนอความคิดต่างๆ ทำให้สมาชิกในกลุ่มทุกคนร่วมมือ ร่วมใจกันปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายและมีการแบ่งงานกันทำอย่างทั่วถึง

3.3 การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อพึ่งตนเองของกลุ่มเป้าหมาย

3.3.1 การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย โดยใช้แบบบันทึกข้อมูลครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการเรียนรู้ ผลจากการใช้เครื่องมือดังกล่าว ทำให้เกษตรกรทราบถึงรายได้ รายจ่ายของภาคครัวเรือน รายจ่ายภาคการเกษตร ซึ่งสรุปได้ว่า รายจ่ายของเกษตรกรในหมวดค่าใช้จ่ายด้านอาหาร 601,504 บาท/ปี ค่าเครื่องใช้ครัวเรือน 729,609 บาท/ปี ค่าใช้จ่ายในภาคการเกษตร 2,888,660 บาท/ปี

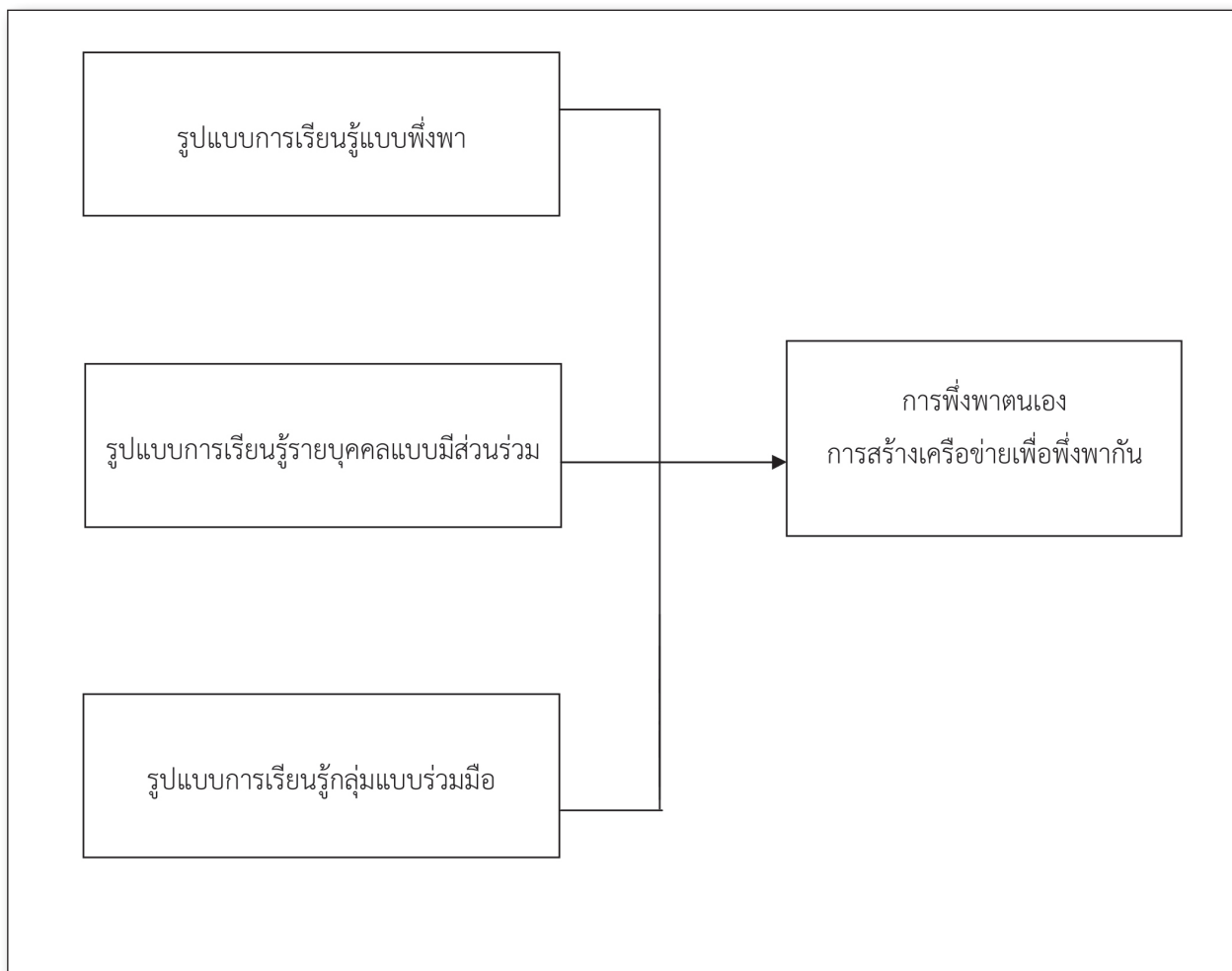
(ค่าปุ๋ยเคมี 1,151,000 บาท ค่าแรงงาน 939,000 บาท) ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรทราบข้อมูล ส่งผลต่อการเรียนรู้ของเกษตรกร สามารถวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อวางแผนการพึ่งตนเอง ผลจากการวิเคราะห์ข้อมูลทำให้เกษตรกรได้แผนการพึ่งตนเอง ดังนี้ 1) แผนลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน สร้างอาหารบริโภคในครัวเรือนเพิ่มขึ้น เช่น ปลูกผักสวนครัวเพิ่ม เลี้ยงปลาเพิ่มในครัวเรือนเพื่อบริโภค ผลผลิตของใช้ในครัวเรือนใช้เอง เช่น น้ำยาล้างจาน น้ำยาซักผ้า สบู่ ฯลฯ 2) แผนลดค่าใช้จ่ายภาคการเกษตร การลดปริมาณการใช้ปุ๋ยเคมี การผลิตปุ๋ยอินทรีย์คุณภาพสูงแทนการใช้ปุ๋ยเคมี มีแผนลดค่าใช้จ่ายในด้านการจ้างงาน โดยใช้แรงงานในครัวเรือนเพิ่ม การให้สารอินทรีย์เพิ่มและใช้ทดแทนสารเคมี ใช้การตัดหญ้าแทนการฉีดยาหญ้า สนับสนุนให้มีการตรวจวิเคราะห์แปลงรายบุคคล เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมี การปลูกพืชคลุมดินเพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจ้างงานด้านค่ายาฆ่าแมลง การปลูกพืชแซม เช่น ผักสวนครัว กล้ายหอมทอง สมุนไพร ไม้ยืนต้น เพื่อใช้บริโภคและสร้างรายได้ในครัวเรือน ซึ่งแผนข้างต้นเป็นแผนที่มาจากข้อมูลที่ได้รับการวิเคราะห์จากเกษตรกรโดยมีนักวิจัยเป็นผู้รวบรวม เรียบเรียงข้อมูลให้เห็นในเวทีการเรียนรู้และนักวิจัยเป็นผู้กระตุ้น ชักถาม เพื่อให้เกิดแผนการพึ่งตนเองของกลุ่มเกษตรกร

3.3.2 การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ใช้วิธีการระดมความคิดเห็นที่ได้จากการเข้าร่วมโครงการที่เกษตรกรสะท้อนออกมาใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

ประเด็นที่ 1 ความรู้เชิงวิชาการที่จะนำมาปฏิบัติเพื่อพึ่งพาตนเอง การได้ความรู้เกี่ยวกับการปรับปรุงบำรุงดิน การอนุรักษ์ดินและน้ำ ได้เรียนรู้และทดลองทำปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ และปุ๋ยหมักคุณภาพสูง การเก็บตัวอย่างดินเพื่อนำดินไปตรวจวิเคราะห์และได้รับปัจจัยการผลิตจากกรมพัฒนาที่ดินเพื่อทดลองทำน้ำหมักชีวภาพใช้ในครัวเรือนและการเกษตร การได้ความรู้เกี่ยวกับการจัดทำบัญชีชาวบ้าน การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการบันทึกข้อมูลเพื่อจัดทำแผนการพึ่งตนเอง การส่งเสริมให้เกิดการรวมกลุ่มและหลักการวิธีการทางสหกรณ์ ข้อมูลแหล่งทุนในระบบเมื่อกลุ่มได้รับการพัฒนาเป็นวิสาหกิจชุมชน กลุ่มเกษตรกร สหกรณ์ ตลอดจนได้จัดเวทีสัญจรในพื้นที่ดำเนินการทั้ง 3 พื้นที่ เพื่อให้เกษตรกรเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และได้ศึกษาดูงานในศูนย์ฝึกอบรมและได้เรียนรู้กิจกรรมเด่นของชุมชนต่างๆ ที่เข้าร่วมโครงการฯ สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับตนเอง การให้ความรู้จากวิทยากรที่มีความชำนาญเฉพาะด้าน ทำให้เกษตรกรได้เรียนรู้องค์ความรู้ใหม่ เช่น การเลี้ยงปลาด้วยหนอน การบริหารจัดการสวนยางพาราและสวนปาล์มน้ำมันจากวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญ การใช้พลังงานทางเลือกที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้

ประเด็นที่ 2 สิ่งที่เกษตรกรได้รับที่ไม่ใช่วิชาการและสามารถนำมาปฏิบัติเพื่อการพึ่งตนเอง สามารถสรุปได้ดังนี้ เกิดประสบการณ์ที่แปลกใหม่ สามารถนำมาเล่าสู่กันฟังได้ รู้จักพบปะเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ที่สามารถให้การช่วยเหลือได้ สามารถนำประสบการณ์ที่ได้รับมาริเริ่มใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ได้รู้จักเพื่อนใหม่ และได้รับความรู้จากเพื่อนในกลุ่มใหม่ๆ ได้เห็นวิถีชีวิตการเป็นอยู่ของเพื่อนเกษตรกรในพื้นที่ต่างๆ กัน ได้เรียนรู้ภาษา ศาสนา และวัฒนธรรมที่แตกต่างกันไป เช่น ศาสนาอิสลาม วัฒนธรรมอีสาน ได้เรียนรู้วิถีชีวิตและการประกอบอาชีพเกษตรกรรมของกลุ่มเครือข่ายที่แตกต่างจากของตนเอง เรียนรู้องค์ความรู้ต่างๆ ได้พบปะแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ซึ่งกันและกันระหว่างชุมชน เกิดความสามัคคีในหมู่คณะและได้เชื่อมโยงกับชุมชนอื่นๆ ได้พัฒนาตนเองและครอบครัวให้ดีขึ้น ได้ประสบการณ์ในการทำเกษตรที่มีความแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของพื้นที่ที่มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา มีการบริหารจัดการในแปลงเกษตรกรรมของตนเองและได้รับการกระตุ้นให้เกิดความคิดเพื่อใช้ตอบสนองปัญหาที่ประสบอยู่

ประเด็นที่ 3 กิจกรรมที่จะทำในอนาคตเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเองซึ่งดำเนินกิจกรรม ดังนี้ การทำการเกษตรแบบผสมผสาน มีการปลูกผักสวนครัว สมุนไพร เลี้ยงสัตว์บริเวณในครัวเรือน การทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้เองในครัวเรือน การเริ่มทำบัญชีครัวเรือนในครอบครัวเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการวิเคราะห์ข้อมูลของครัวเรือน นำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้เกี่ยวกับการปรับปรุงกลุ่มของตนเอง ส่งเสริมการเลี้ยงปลาเพื่อบริโภคในครัวเรือนด้วยอาหารที่ผลิตเอง ลดค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ขยายผลองค์ความรู้ที่ได้รับไปสู่เพื่อนบ้าน เยาวชนในชุมชน การจัดให้มีการประชุมกลุ่มทุกเดือนเพื่อแก้ไขปัญหาและเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่ม การส่งเสริมให้สมาชิกในกลุ่มปลูกพืชแซมพืชหลักเพื่อสร้างรายได้ในครัวเรือน รวมกลุ่มเพื่อขยายผลผลิตทางการเกษตร เช่น ยางพารา ปาล์มน้ำมัน การเพิ่มมูลค่าของผลผลิต เช่น การแปรรูปกล้วยหอม ยืดหลักความซื่อสัตย์และความสามัคคี ส่งเสริมการออมในครัวเรือนและการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

ภาพที่ 5.2 รูปแบบกระบวนการเรียนรู้

ข้อสรุปที่ได้จากการค้นพบ

1) การใช้เครื่องมือวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วม เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมในการจัดอบรมหลักสูตรการพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ปี 2554 เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับวิธีการให้ความรู้แบบต่างๆ เช่น การบรรยาย การอภิปราย การสาธิต ฯลฯ ทำให้เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมได้มากและง่ายกว่าวิธีการให้ความรู้แบบอื่นๆ ทำให้วิทยากรไม่ต้องใช้ความรู้ ความสามารถในการกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม การใช้เครื่องมือวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมแต่ละตัวจะมีคุณสมบัติกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมที่ต่างกัน งานวิจัยชิ้นนี้ได้พบว่า เครื่องมือที่มีความง่ายในการปฏิบัติ เครื่องมือที่ทำให้เกิดความสนุกสนาน และเป็นเรื่องที่เกษตรกรคุ้นชินจะกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมสูงทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยเครื่องมือที่สามารถทำให้เกษตรกรมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ผังชุมชน ส่วนเครื่องมือที่มีความเกี่ยวข้องกับตัวเลข และเครื่องมือที่มีความยาก เช่น เส้นทางการผลิต ปฏิทินการผลิต การใช้ SWOT Analysis การวิเคราะห์ข้อมูลครัวเรือน เกษตรกรจะเข้ามามีส่วนร่วมน้อยกว่า วิทยากรต้องมีความรู้ความสามารถและใช้เวลามากกว่าจึงจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของเกษตรกรมาก แต่ผลที่ได้จากการใช้เครื่องมือดังกล่าวข้างต้นทำให้เกษตรกรเกิดการเรียนรู้ เกิดความตระหนักในข้อมูลและสามารถกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้เพื่อปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตและวิธีการผลิต

2) รูปแบบการให้ความรู้/วิธีการจัดฝึกอบรมของงานวิจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ การศึกษาดูงาน การจัดเวทีเรียนรู้สัญจร โดยที่กิจกรรมหรือสถานที่ศึกษาดูงานที่เป็นสถานที่ใหม่ สิ่งใหม่ องค์ความรู้ใหม่ที่เกษตรกรไม่เคยได้เรียนรู้และพบเห็นมาก่อน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในลักษณะ การซักถาม สอบถาม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์เพื่อให้เกิดความรู้ที่จะนำไปปฏิบัติได้

3) ปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ประกอบด้วยหลายปัจจัยร่วมกัน โดยปัจจัยหลักที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ของงานวิจัย คือ เครื่องมือ วิธีการจัดการเรียนรู้ และตัววิทยากร ส่วนปัจจัยอื่นๆ เป็นปัจจัยรองลงไป หากสามารถจัดการเรียนให้เหมาะสมกับเกษตรกร ใช้เครื่องมือได้ถูกต้องเหมาะสม และตัววิทยากรที่มีความสามารถจะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ และได้กระบวนการเรียนรู้ที่มีคุณภาพ

4) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของงานวิจัย ต้องประกอบด้วยการสร้างความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับกลุ่มเป้าหมาย และในทุกขั้นตอนต้องเน้นการเข้ามามีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย โดยพยายามใช้เครื่องมือ วิธีการต่างๆ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายให้ครบทุกขั้นตอน เมื่อเกิดการมีส่วนร่วมในการกระบวนการเรียนรู้ครบทุกขั้นตอนแล้ว จึงต้องพัฒนาให้เกษตรกรเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อช่วยเหลือซึ่งกัน โดยเน้นการปรึกษาหารือ การร่วมให้ข้อมูล การร่วมกันแก้ไขปัญหาจากข้อมูลที่มีอยู่ และการจัดแบ่งงานกันทำผ่านการกำหนดโจทย์ปัญหา รวมทั้งการนำเสนอข้อมูลเพื่อให้เกิดการแสดงออกและสร้างเสริมพลังอำนาจให้กับเกษตรกร (Empowerment)

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม จังหวัดชุมพร วัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการสร้างความมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกรมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์และวางแผนการพึ่งตนเองได้ และศึกษารูปแบบกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร โดยการจัดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ให้ครบทุกขั้นตอน และเพื่อตอบคำถามวิจัยที่ว่า “โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม พื้นที่ตำบลทุ่งควาต์ สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกรได้อย่างไร”

งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ที่ดำเนินการภาคสนามในพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินตำบลทุ่งควาต์ อำเภอละแม จังหวัดชุมพร กลุ่มตัวอย่างได้มาโดยการสุ่มกรณ จำนวน 40 ราย การคัดเลือกพื้นที่แบบเจาะจง ใช้เครื่องมือเก็บข้อมูลแบบ PRA (Participatory Rapid Appraisal) เน้นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ การพูดคุย การซักถาม การทำสนทนากลุ่ม และการใช้เครื่องมือต่างๆ ในการเก็บข้อมูลสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดการเรียนรู้ระยะเวลาในการเก็บข้อมูล 10 เดือน วิธีการดำเนินการวิจัย 2 ขั้นตอน ดังนี้

- 1) ขั้นเตรียมการ ประกอบด้วย การประสานงานในระดับพื้นที่ การตรวจสอบเอกสาร การประสานภาคีร่วมบูรณาการ การออกแบบกระบวนการเรียนรู้

- 2) ขั้นตอนการ ซึ่งแบ่งเป็น 2 กรณี

- 2.1) การจัดกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับการศึกษาบริบทชุมชนด้วยกระบวนการสร้างการมีส่วนร่วม โดยใช้เครื่องมือเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูล

- 2.2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเพื่อพึ่งพาตนเองด้วยการบรรยาย การอภิปราย การใช้สื่อในการเรียนรู้ การศึกษาดูงาน การจัดเวทีสัญจร เพื่อตอบสนองต่อปัญหา ความต้องการ และความจำเป็นของเกษตรกร การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยเครื่องมือเก็บข้อมูลแบบ PRA การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมนำมาวิเคราะห์เนื้อหา ตีความเพื่อให้ได้ข้อสรุป

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.1.1 สรุปผลที่ได้จากการศึกษาบริบทชุมชน

จากการศึกษาประวัติ พัฒนาการชุมชน สภาพสังคม และเศรษฐกิจของพื้นที่ทำให้ทราบถึงพัฒนาการของชุมชน สภาพสังคม และเศรษฐกิจที่ใกล้เคียงกัน ทั้งนี้สามารถวิเคราะห์พัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนสรุปเป็น 4 ช่วงเวลา ดังนี้

- **ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2516-2525)** การเรียนรู้การทำการเกษตรตามความรู้ดั้งเดิมที่ได้รับถ่ายทอดมาจากพ่อแม่และเพื่อนบ้าน
- **ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2526-2540)** การเรียนรู้ที่เข้ามาจากภายนอกชุมชน ได้เรียนรู้การทำเกษตรเชิงพาณิชย์ มุ่งผลิตเพื่อค้าขาย มุ่งหากำไร
- **ช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2541-2542)** การเรียนรู้ที่จะแก้ไขปัญหาด้วยการจัดตั้งกลุ่มในชุมชน
- **ช่วงที่ 4 (พ.ศ. 2543-ปัจจุบัน)** เรียนรู้การทำการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง และได้รับการสนับสนุน การส่งเสริมจากภาครัฐ ตระหนักถึงปัญหาในด้านต่างๆ มากขึ้น

ทั้งนี้ ข้อมูลที่ได้จากพัฒนาการเรียนรู้ทำให้สามารถวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดของเกษตรกรเป้าหมาย สามารถสรุปศักยภาพการเรียนรู้ของเกษตรกรได้ ดังนี้ เกษตรกรมีความรู้ มีภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ เกษตรกรเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ตื่นตัวในการเรียนรู้เรื่องใหม่ สนใจเรื่องที่แปลกใหม่ เกษตรกรมีส่วนร่วมในการเรียนรู้สูง พูดคุย ซักถาม และแสดงทัศนคติอย่างตรงไปตรงมา ส่วนข้อจำกัดในการเรียนรู้สรุปได้ว่าเกษตรกรในพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจ (ยางพาราและปาล์มน้ำมัน) ทำให้มีความรู้เฉพาะเรื่องแบบพื้นฐาน ขาดการเรียนรู้และหาความรู้เพิ่มเติม ทำให้เกิดปัญหาปลูกพืชไม่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และให้ความสำคัญกับราคาผลผลิต การเรียนรู้ที่รวดเร็วทำให้ขาดการวิเคราะห์ส่งผลต่อกระบวนการแบบไม่ครบวงจรและขาดการประยุกต์ใช้กับตนเอง ไม่เห็นความสำคัญของภูมิปัญญาดั้งเดิม ไม่รู้จักนำความรู้แฝงที่มีอยู่ในตัวเองมาใช้ การสืบทอดภูมิปัญญาสู่คนรุ่นใหม่น้อย มุ่งเน้นที่จะเรียนรู้เพื่อเพิ่มผลผลิต เพิ่มรายได้ และเรียนรู้เพื่อแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า ขาดการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อแก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหา

6.1.2 สรุปผลการศึกษาการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้

จากการดำเนินการจัดกระบวนการเรียนรู้หลักสูตร การพัฒนาเกษตรกรอย่างยั่งยืน ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ปี 2554 เน้นการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดยนำวิธีการเรียน การสอนหลากหลายรูปแบบมาใช้ ใช้เครื่องมือเก็บข้อมูลแบบมีส่วนร่วม ใช้การทบทวนระดมสมองผ่านการจัดเวทีเรียนรู้ ผลจากการจัดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้เกษตรกรเกิดขึ้นตอนการมีส่วนร่วมใน 5 ขั้นตอน ดังนี้

- **ขั้นตอนที่ 1** การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหา เสนอปัญหา การสาเหตุของปัญหาและการหาแนวทางในการแก้ไข เสนอความต้องการของชุมชนเพื่อใช้กำหนดเป็นหัวข้อวิชา เนื้อหาวิชาที่ต้องเรียนรู้ ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่

- **ขั้นตอนที่ 2** การมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง กำหนดวิธีการและกำหนดแนวทางการทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงรูปแบบการเรียนรู้ วิธีการจัดการการเรียนรู้ และทราบถึงช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมในการเรียนรู้

- **ขั้นตอนที่ 3** การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติจริง ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมเป็นผู้เรียนและมีส่วนในการแลกเปลี่ยน ซักถาม เสนอความคิดเห็น

- **ขั้นตอนที่ 4** การมีส่วนร่วมในการได้รับผลจากการลงมือปฏิบัติ เป็นขั้นตอนที่เกษตรกรต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดสรรผลประโยชน์ที่ได้รับ ผลที่เกิดจากการเรียนรู้ หรือการเข้าปฏิบัติ สาธิต รวมถึงการมีส่วนร่วมในการเสนอ/ให้ข้อมูลจากผลที่ได้รับ

- **ขั้นตอนที่ 5** การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และประเมินผลด้วยตนเอง ซึ่งเกษตรกรต้องวิเคราะห์ตนเองหลังจากการเรียนรู้ และต้องมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์สมาชิกกลุ่ม ทำให้เกษตรกรได้รู้จักตัวเองและชุมชนมากขึ้น

ซึ่งจากการจัดกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมทำให้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ ต้องประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ดังนี้

- 1) วิธีการสร้างความรู้หลายวิธีร่วมกัน เช่น การบรรยาย การอภิปราย การเล่าเรื่อง การตั้งคำถาม การชวนคิด การชวนคุย การจัดการเรียนรู้

- 2) การจัดเวทีเรียนรู้แบบไม่เป็นทางการ การสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองไม่มีพิธีการ มีรูปแบบสบายๆ ไม่เน้นหลักวิชาการ ใช้ภาษาท้องถิ่น สอดแทรกमुख्तลกระหว่างเนื้อหาวิชาทำให้บรรยากาศในการเรียนรู้เป็นแบบสนุกสนาน

- 3) การใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูลและสร้างการมีส่วนร่วมให้เกิดการเรียนรู้

- 4) วิทยากร เป็นปัจจัยที่สามารถสร้างการมีส่วนร่วมของเกษตรกร

- 5) ช่วงเวลาในการเรียนรู้ก็มีผลต่อการสร้างการมีส่วนร่วม ตลอดจนกิจกรรมที่ส่งผลกระทบที่เกิดต่อเกษตรกร

- 6) กิจกรรมที่ส่งผลกระทบโดยตรง/ปัญหาของกลุ่มเป้าหมาย ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้สูงกว่ากิจกรรมที่ไม่ส่งผลกระทบโดยตรง

6.1.3 ผลการศึกษาและพัฒนารูปแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมของเกษตรกร

6.1.3.1 ผลจากการศึกษากระบวนการเรียนรู้

การศึกษากระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกรเป้าหมายโดยวิธีการจัดอบรมแบบหลากหลาย เช่น แบบบรรยาย อภิปราย การนำเสนอ การศึกษาดูงาน การระดมความคิดเห็น การสาธิต การทดลองการปฏิบัติ ฯลฯ ตามหัวข้อเนื้อหาวิชาที่มีความจำเป็นและความต้องการของเกษตรกรตามหลักสูตรที่ใช้ในการฝึกอบรม สามารถสรุปกระบวนการเรียนรู้ของเกษตรกร ได้ดังนี้

1) กระบวนการสกัดความรู้แฝง ซึ่งเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็น การดึงความรู้ที่มีในตัวของผู้เรียนออกมา ใช้การตั้งประเด็นเพื่อให้เกิดการเล่าประวัติ การซักถามเพื่อให้เกิด การย้อนคิดเรื่องราวที่ผ่านมา ใช้การร่วมวิเคราะห์กับนักวิจัย การสรุปบทเรียนที่ผ่านมา การจัดปรายความคิด และการใช้เครื่องมือเพื่อสร้างการเรียนรู้

2) กระบวนการพัฒนาความรู้ ซึ่งเป็นการต่อยอดองค์ความรู้ที่ผู้เรียนได้ เรียนรู้มาแล้วเพื่อให้เกิดความเชี่ยวชาญมากขึ้น หรือเป็นปัญหาที่ผู้เรียนประสบ ทำให้ผู้เรียนต้องการเรียนรู้ เพื่อใช้แก้ไขปัญหา งานวิจัยนี้เป็นการพัฒนาความรู้มากที่สุด โดยการใช้เวทีเรียนรู้จากวิทยากรที่มีความชำนาญ เฉพาะด้านมาบรรยายให้ความรู้และตอบข้อซักถามที่ผู้เรียนสงสัยเพื่อสามารถนำมาปรับใช้ได้ ผลที่ได้รับ เป็นผลทางตรงและทางอ้อม

3) กระบวนการสร้างองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ที่เป็น องค์ความรู้ใหม่ที่ผู้เรียนไม่มีความรู้ในตัวของผู้เรียนเองและในชุมชน โดยใช้รูปแบบการจัดเวทีสัญจร การศึกษาดูงาน การสาธิต และทดลองปฏิบัติ

6.1.3.2 รูปแบบกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการจัดกระบวนการเรียนรู้

จากการศึกษาค้นคว้ารูปแบบการเรียนรู้ตามแนวคิดของ กราชาและริเอชแมนน์ (<http://library.vu.ac.th/km/?p=552#sthash.jwUEPt2.dpuf>, 26 ธันวาคม 2556) ได้เสนอรูปแบบของ การเรียนรู้ในลักษณะของความชอบและทัศนคติของบุคคลในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้สอนและเพื่อนในการเรียน ทางวิชาการ เป็น 6 แบบ ดังนี้

1) แบบมีส่วนร่วม (Participant) เป็นผู้เรียนที่สนใจอยากจะรู้เกี่ยวกับเนื้อหา ของรายวิชาที่เรียน อยากเรียน สนุกกับการเรียนในชั้นเรียน คล้อยตาม และติดตามทิศทางของการเรียนการสอน

2) แบบหลีกเลี่ยง (Avoidant) เป็นผู้เรียนที่ไม่มีความต้องการที่จะรู้เกี่ยวกับเนื้อหา รายวิชาที่เรียน ไม่ชอบเข้าชั้นเรียน ไม่สนใจที่จะเรียนรู้ รู้สึกต่อต้านทิศทางของการเรียนการสอน

3) แบบร่วมมือ (Collaborative) เป็นผู้เรียนที่ชอบกิจกรรมการเรียนรู้ที่ผู้เรียน มีส่วนร่วม และการร่วมมือกัน ชอบการมีปฏิสัมพันธ์กัน รู้สึกสนุกในการทำงานกลุ่ม

4) แบบแข่งขัน (Competitive) เป็นผู้เรียนที่มีลักษณะของการแข่งขัน และยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง สนใจแต่ตนเอง และมีแรงจูงใจในการเรียนจากการได้ชนะผู้อื่น สนุกกับเกม/ กีฬาการต่อสู้ ชอบกิจกรรมที่มีการแพ้-ชนะ สนุกในเกมที่เล่นเป็นกลุ่ม

5) แบบอิสระ (Independent) เป็นผู้เรียนที่ทำงานด้วยตนเอง สามารถทำงาน ให้เสร็จสมบูรณ์ ใฝ่ต่อการตอบสนอง/โต้ตอบได้รวดเร็ว และมีความคิดอิสระ เป็นของตัวเอง

6) แบบพึ่งพา (Dependent) เป็นผู้เรียนที่ต้องอาศัยครูให้คำแนะนำ ต้องการ การช่วยเหลือ และแรงจูงใจภายนอก (เช่น คำชม รางวัล) ในการจูงใจให้เรียน ไม่ค่อยไวในการตอบสนอง/โต้ตอบ มีความกระตือรือร้นในการเรียนไม่มากและมักจะทำตามความคิดของผู้นำ

จากการศึกษารูปแบบการเรียนรู้ของกราชาและริเอชแมนน์ ทำให้ทราบถึง กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนที่มีรูปแบบการเรียนรู้ใน 3 ลักษณะ สามารถสรุปได้ ดังนี้

1) รูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมรายบุคคล เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ใช้วิธีการต่างๆแก่รายบุคคลในหัวข้อวิชาต่างๆ โดยเกษตรกรจะเข้ามามีส่วนร่วมในการเรียนรู้ คล้อยตามการเรียนการสอน เช่น การดำเนินการทำแผนที่หมู่บ้านด้วยเครื่องมือผังชุมชน

2) รูปแบบการเรียนรู้กลุ่มแบบร่วมมือ เป็นการจัดแบ่งผู้เรียนเป็นกลุ่มเพื่อให้ผู้เรียนทำกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและเกิดการร่วมมือกันในกลุ่ม เช่น กรณีของการสรุปบทเรียนการแบ่งกลุ่มเพื่อนำเสนอความคิดเห็นต่างๆ

3) รูปแบบการเรียนรู้แบบพึ่งพา เป็นการจัดการเรียนรู้ที่ผู้เรียนต้องอาศัยคำแนะนำ ให้การช่วยเหลือในการทำกิจกรรม ทั้งยังต้องมีการสร้างแรงจูงใจในการทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ เช่น กรณีการวิเคราะห์บัญชีครัวเรือนที่ต้องเข้าไปช่วยเหลือในการให้คำชี้แนะแก่เกษตรกรทั้งยังต้องมีการสร้างแรงจูงใจในการบันทึกบัญชีร่วมด้วย

6.1.3.3 การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อพึ่งตนเองของกลุ่มเป้าหมาย

1) การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมายโดยใช้แบบบันทึกข้อมูลครัวเรือนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการเรียนรู้ ผลจากการใช้เครื่องมือดังกล่าวทำให้เกษตรกรทราบถึงรายได้ รายจ่ายของภาคครัวเรือน รายจ่ายภาคการเกษตร เกษตรกรมีความสามารถจัดทำแผนการพึ่งตนเองได้

2) การพัฒนาการเรียนรู้เพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรกลุ่มเป้าหมาย ใช้วิธีการระดมความคิดเห็น สิ่งที่ได้จากการเข้าร่วมโครงการที่เกษตรกรสะท้อนออกมาใน 3 ประเด็นหลัก ดังนี้

(1) ได้รับประสบการณ์ที่แปลกใหม่ ได้รู้จักพบปะหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน สามารถนำประสบการณ์ที่ได้เรียนรู้มาเริ่มใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

(2) เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เกิดองค์ความรู้ใหม่ ทราบวิถีชีวิตและการประกอบอาชีพของเครือข่าย เกิดการเรียนรู้ภาษา ศาสนาและวัฒนธรรมที่แตกต่าง เกิดการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ระหว่างชุมชน เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ เกิดเครือข่ายเชื่อมโยงกับชุมชนอื่น เกิดการพัฒนาตนเองและครอบครัว เพิ่มความรับผิดชอบ มีความตรงต่อเวลา เกิดการบริหารจัดการแปลงเกษตรกรรมของตนเอง และเกิดความคิดเพื่อใช้แก้ไขปัญหาที่ประสบ

(3) กิจกรรมที่จะทำในอนาคตเพื่อให้เกิดการพึ่งตนเอง ดังนี้ การทำการเกษตรแบบผสมผสาน ปลูกพืชเสริม เพิ่มมูลค่าของผลผลิต เช่น การแปรรูปกล้วยหอมทอง เลี้ยงสัตว์บริเวณเลี้ยงปลาด้วยอาหารที่ผลิตเอง ทำปุ๋ยหมัก ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพใช้เองในครัวเรือน ทำบัญชีครัวเรือนในครอบครัว เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการวิเคราะห์ตนเอง ส่งเสริมการออมในครัวเรือน ขยายผลองค์ความรู้ไปสู่เพื่อนบ้าน เยาวชน นำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการพัฒนากลุ่มฯ จัดให้มีการประชุมกลุ่มทุกเดือนเพื่อแก้ไขปัญหาและเพื่อร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ยึดหลักความซื่อสัตย์ ความสามัคคี ประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกในกลุ่มปลูกพืชเสริมเพื่อสร้างรายได้ในครัวเรือน รวมกลุ่มเพื่อขายผลผลิตทางการเกษตร และการปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

6.2 อภิปรายผล

การสร้างการมีส่วนร่วมในงานวิจัยนี้ สามารถสรุปได้ 5 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างการมีส่วนร่วมในการเสนอปัญหา การค้นหาปัญหา การหาสาเหตุของปัญหา 2) การหาแนวทางในการแก้ไข เสนอความต้องการของชุมชนในการเรียนรู้เพิ่มเติม 3) การมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทาง กำหนดวิธีการ กำหนดแนวทางการทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ 4) การมีส่วนร่วมในการลงมือปฏิบัติจริง การได้แลกเปลี่ยน ชักถาม เสนอความคิดเห็น การมีส่วนร่วมในการได้รับผลจากการลงมือปฏิบัติ และ 5) การมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์และประเมินผลด้วยตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับขั้นตอนกระบวนการมีส่วนร่วมของทศพล กฤตยพิสิฐ (2537: 13) สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย (2545: 116) วิจิต นันทสุวรรณและจำนงค์ แรกพินิจ (2541: 21-29) และสอดคล้องกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนของชิต นิลพานิชและกุลธนา พงศธร (2532) สรุปว่า การใช้หลักการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันระหว่างทางราชการกับประชาชน หลักการจัดความขัดแย้งในเรื่องผลประโยชน์ หลักการสร้างอุดมการณ์และค่านิยมในด้านความขยัน ความอดทน การร่วมมือ การซื่อสัตย์ และการพึ่งตนเอง การให้การศึกษาอบรมอย่างต่อเนื่องเป็นการส่งเสริมให้คนมีความรู้ความคิดของตนเอง หลักการทำงานเป็นทีมสามารถนำมาใช้ในการแสวงหาความร่วมมือในการพัฒนา หลักการสร้างพลังชุมชน การรวมกลุ่มกันทำงานจะทำให้เกิดพลังในการทำงานและทำให้งานเกิดประสิทธิภาพ

การจัดกระบวนการเรียนและพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในงานวิจัยได้ดำเนินการให้สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎีโนลส์ (M.S.Knowles. 1954) ได้พยายามสรุปเป็นพื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่สมัยใหม่ ความสำคัญกับการสร้างการเรียนรู้ตามความต้องการและความสนใจ สถานการณ์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตผู้ใหญ่ การวิเคราะห์ประสบการณ์ การที่ผู้ใหญ่ต้องการเป็นผู้นำตนเอง มีความแตกต่างระหว่างบุคคลและสอดคล้องกับสัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526: 95-107) ที่กล่าวถึง การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จึงต้องมีเป้าหมายแน่นอน มีลักษณะท้าทายและบันดาลความพอใจ เนื้อหาสาระต้องมีความสำคัญมีประโยชน์กับผู้เรียนจะต้องจัดให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้เรียน วัตถุประสงค์ต้องชัดเจนและเพื่อเขาจะได้นำไปใช้ที่บ้านได้ทันที บรรยายภาคการเรียนรู้จะต้องเป็นไปอย่างมีคุณภาพ ต้องให้มีกำลังใจ ให้เกียรติความคิดและความสำเร็จของผู้เรียน ผู้ใหญ่จะเข้าใจคำพูดมากกว่าคำเขียน ดังนั้นต้องเลือกสรรข้อความ ถ้อยคำที่มาใช้กับผู้เรียนผู้ใหญ่และพูดคุยฉับนิมิต พยายามดึงความสนใจเพื่อพัฒนาความสนใจของเขา สร้างความปรารถนาและสนับสนุนให้เกิดการปฏิบัติขึ้นใช้ “วิธีการเรียนด้วยการกระทำ”

6.3 ข้อเสนอแนะ

6.3.1 ข้อเสนอแนะต่อการพัฒนางานด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ของภาครัฐ

การสร้างกระบวนการเรียนรู้ในงานวิจัยชิ้นนี้ ได้จัดแบ่งหลักสูตร/เนื้อหาวิชา เป็น 2 ส่วน

- **ส่วนที่ 1** เป็นหลักสูตร/เนื้อหาวิชาที่ภาครัฐพิจารณาแล้วว่าเกษตรกรควรมีความรู้ความเข้าใจด้านการจัดการทรัพยากรทางการเกษตรในชุมชน การอนุรักษ์ดินและน้ำ การจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วม การบริหารจัดการประจำไร่นา การจัดทำบัญชีฟาร์ม บัญชีครัวเรือน ความรู้ความเข้าใจในการประสานงานกับภาครัฐ และการสร้างและพัฒนาเครือข่ายเกษตรกร

- **ส่วนที่ 2** เป็นหลักสูตร/เนื้อหาวิชาที่เกษตรกรมีความต้องการเรียนรู้ ที่เกษตรกรสามารถเลือกเรียนรู้

การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรเนื้อหาวิชาต้องตรงกับปัญหาที่เกษตรกรประสบ และตรงกับความต้องการของเกษตรกร ตลอดจนเนื้อหาวิชาที่เป็นเรื่องที่เกษตรกรไม่เคยมีความรู้และรับรู้มาก่อน วิธีการนำเสนอ วิทยากรก็มีบทบาทในการสร้างการมีส่วนร่วมของเกษตรกร ดังนั้น การส่งเสริมการเรียนรู้ให้เกษตรกร ต้องให้ความสำคัญกับเกษตรกรเป็นหลักโดยยึด “เกษตรกรเป็นศูนย์กลาง” แต่อย่างไรก็ตามการสร้างการเรียนรู้ก็ต้องพยายามให้เกษตรกรคิดให้ได้ว่า “ต้องช่วยเหลือตนเองก่อน ก่อนที่จะให้คนอื่นมาช่วย” ตัวนักพัฒนาเองก็ต้องคิดให้ได้ว่า “การช่วยคนเพื่อให้คนช่วยเหลือตนเองได้เป็นเรื่องที่ถูกต้อง การให้การสนับสนุนหรือช่วยเหลือต้องให้อย่างมีเหตุผล” การพัฒนาของภาครัฐจะประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพ ภาครัฐต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาในเชิงคุณภาพไม่มุ่งเน้นปริมาณ และการพัฒนาคนเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลา

6.3.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

งานวิจัย “กระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกร ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่อำเภอละแม่ จังหวัดชุมพร” ระยะในการทำงานวิจัย 10 เดือน ระยะเวลาจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เกษตรกร 4 เดือน (เดือนมีนาคม-กรกฎาคม 2554) การศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลใช้ระยะเวลาสั้นเป็นงานวิจัยที่ทำในพื้นที่ขยายองค์ความรู้ของปราชญ์เกษตรเศรษฐกิจพอเพียงของ ส.ป.ก. ซึ่งกลุ่มเกษตรกรมีความพร้อมและมีความต้องการเรียนรู้เพื่อปรับกระบวนการทัศน์ของตนเองค่อนข้างสูง ทำให้ผลของการวิจัยออกมาในทิศทางที่สามารถส่งเสริมให้เกิดการพึ่งตนเองได้สูง แต่ยังไม่ไดติดตามประเมินผลในระยะยาวจึงไม่สามารถรายงานผลและสรุปผลติดตามและประเมินผลการดำเนินกิจกรรมของเกษตรกรต่อเนื่องได้ ทำให้ขาดข้อมูลในส่วนติดตามและประเมินผล ดังนั้น หากมีการทำงานวิจัยต่อเนื่องจากงานวิจัยนี้จะทำให้สามารถสรุปผลการสร้างกระบวนการเรียนรู้ฯ ของงานวิจัยได้อย่างต่อเนื่องและชัดเจนมากยิ่งขึ้น งานวิจัยนี้สามารถสรุปได้อย่างชัดเจนว่า “การสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อการพึ่งพาตนเอง ภายใต้โครงการสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่ ในพื้นที่ตำบลทุ่งคาหวัด อำเภอละแม สามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาการเรียนรู้เพื่อการพึ่งตนเองของเกษตรกรได้อย่างยั่งยืนจริง

บรรณานุกรม

หนังสือและบทความ

- จำนง แรกพินิจ. 2548. โครงการวิจัยและพัฒนาวิสาหกิจชุมชนเพื่อการเข้าสู่นโยบายแปลงสินทรัพย์เป็นทุน ในเขตพื้นที่ ส.ป.ก. ภาคใต้. รายงานความก้าวหน้า ฉบับที่ 1. สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์. 2547. การพัฒนาสู่การพึ่งพาตนเองของชุมชนด้วยกระบวนการศึกษาตามอัธยาศัย กรณีศึกษา ตำบลบ้านพร้าว อำเภอป่าพะยอม จังหวัดพัทลุง. พัทลุง : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- ชิต นิลพานิช และกุลชน ธนาพงศธร. 2532. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท. ในเอกสารการสอนชุดวิชาความรู้ทั่วไปสำหรับการพัฒนาระดับตำบล หมู่บ้าน (พิมพ์ครั้งที่ 3, หน่วยที่ 8). นนทบุรี : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ดารณี ชนะชนม์. 2553. การติดตามประเมินผลการใช้ประโยชน์ที่ดินและการพึ่งพาตนเองได้. กรุงเทพฯ : สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.
- บุญช่วย อุณศรี. 2548. เครื่องสี่ข้าวมือหมูนกับการพัฒนาสู่การพึ่งตนเองและความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ : สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.
- ประสิทธิ์ ทองอุ่น. 2542. พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน. กรุงเทพฯ : เจริญเวฟ เอ็ดดูเคชั่น
- ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. 2542. กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พจนีย์ ทรัพย์สมาน. วิถีชีวิตการพึ่งตนเองของชุมชนต้นน้ำเขาพระ อ.รัตภูมิ จ.สงขลา. (บทคัดย่อ). สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. 2531. การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิจิต นันทสุวรรณ. 2541. บทบาทของชุมชนกับการศึกษา. กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2526. การพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิชย์ จำกัด.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. 2551. ประเด็นการศึกษาทางด้านสังคมและวัฒนธรรม ในเอกสารการสอนชุดวิชา สัมมนาไทยคดีศึกษา หน่วยที่ 6. นนทบุรี : โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม. 2553. การสร้างและพัฒนาเกษตรกรรุ่นใหม่. เอกสารเผยแพร่ เล่มที่ 746. กรุงเทพฯ : สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม.
- สำนักมาตรฐานการศึกษา, สำนักงานสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักมาตรฐานอุดมศึกษา และทบวงมหาวิทยาลัย. 2545. ชุดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ชุดวิชาการวิจัยชุมชน. กรุงเทพฯ : เอส. อาร์. พรินติ้ง.

ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

- การจัดการความรู้ สำนักบรรณสารและสารสนเทศ มหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล. 2555. **รูปแบบการคิด และรูปแบบการเรียนรู้** (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา <http://library.vu.ac.th/>. (26 ธันวาคม 2556)
- กศน.ปากแพรก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. 2552. **แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่** (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.banpraknfe.com/>. (5 มกราคม 2554)
- จิระ หงส์दारมย์. ม.ป.ป. **แนวคิดและทฤษฎีเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์** (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.chiraacademy.com/concept.html>. (5 มกราคม 2554)
- มหาวิทยาลัยรามคำแหง. ม.ป.ป. **แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้** (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา <http://www.idis.ru.ac.th>. (5 มกราคม 2554)
- มีเดียไทยแลนด์. ม.ป.ป. **ทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้** (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา <http://mediathailand.blogspot.com>. (5 มกราคม 2554)
- มีเดียไทยแลนด์. ม.ป.ป. **พระราชดำรัสปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง** (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา <http://mediathailand.blogspot.com>. (5 มกราคม 2554)
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. ม.ป.ป. **แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้** (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา <http://th.wikipedia.org/>. (5 มกราคม 2554)
- เสรี พงศ์พิศ. 2548. **ร้อยคำ/การพึ่งตนเอง** (ระบบออนไลน์). แหล่งที่มา http://www.phongphit.com/index.php?option=com_content&task=view&id=81&Itemid=57. (5 มกราคม 2554)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางรัชดา เพชรรัตน์
ตำแหน่งปัจจุบัน	นักวิชาการปฎิรูปที่ดินชำนาญการ
หน่วยงาน	กลุ่มยุทธศาสตร์และการปฎิรูปที่ดิน สำนักงานการปฎิรูปที่ดินจังหวัดชุมพร
วุฒิการศึกษา	1) ศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาการจัดการทั่วไป (เกียรตินิยมอันดับ 2) สถาบันราชภัฏสงขลา 2) ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ไทยคดีศึกษา) มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช
ผลงานวิชาการ	-

สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม

1 ถนนราชดำเนินนอก แขวงบ้านพานถม

เขตพระนคร กรุงเทพฯ 10200

www.alro.go.th